

การศึกษาเรื่องการสร้างตุงของล้านนา

สารนิพนธ์
ของ
ประภากร ทองสุก

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม 2549
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๒๔๕.๕
พ.๓๔๑ก
๑.๓

การศึกษาเรื่องการสร้างตุงของล้านนา

บทคัดย่อ

ของ

ประภากร ทองสุก

๒๖ ก.ค. ๒๕๔๙

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม ๒๕๔๙

h ๒๙๒๓๘๐

ประกาศ ทอสง. (2549). การศึกษาเรื่องการสร้างตุงของล้านนา. สารนิพนธ์ กศ.ม.

(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์: ผศ.ดร. วงเดือน นาราสัจจ์.

สารนิพนธ์นี้มุ่งศึกษาการสร้างตุงในล้านนา ซึ่งนำมาใช้ในการประดับและการประกอบพิธีกรรมในหัวเมืองล้านนามาตั้งแต่อดีต ชาวล้านนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพิธีกรรมในพุทธศาสนา จึงคิดประดิษฐ์ตุงขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ตุงมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานโดยปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์ใบลาน ศิลจารึกหรือตำนานของล้านนาที่พบตามวัดต่างๆ ในดินแดนล้านนา รูปแบบของตุงมีหลากหลาย แต่ละรูปแบบขึ้นอยู่กับคติความเชื่อและพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่น ทำให้ตุงแต่ละรูปแบบมีเอกลักษณ์ของตนเองที่สะท้อนความเชื่อและการนำไปใช้ในพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงประเภทของพิธีการที่มีการประดับตุงเหล่านั้น ชาวล้านนานิยมนำตุงมาใช้ในประเพณีต่างๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชนและสังคมของตนอย่างต่อเนื่องมาตลอด

ปัจจุบันการใช้ตุงมีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การประดับตุงแปรเปลี่ยนเป็นสัญลักษณ์ของการฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมที่ขาดความเข้าใจเอกลักษณ์และการใช้ตุงในแต่ละประเภทอย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตามยังคงมีเพียงกลุ่มคนบางกลุ่มที่เห็นคุณค่าและนำตุงไปใช้ได้ตรงจุดมุ่งหมายที่แท้จริงตามประเพณีเดิม หากไม่มีการอนุรักษ์ให้มีการใช้ตุงอย่างถูกต้อง คุณค่าและประเพณีการประดับตุงของชาวล้านนาก็จะลบเลือนไป

A STUDY OF "TUNG" IN LANNA

AN ABSTRACT

BY

PRAPAKORN THONGSUK

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University
May 2006

Prapakorn Thongsuk. (2006). *A Study of Tung in Lanna*. Master's Project, M.Ed. (History).

Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor: Assist.

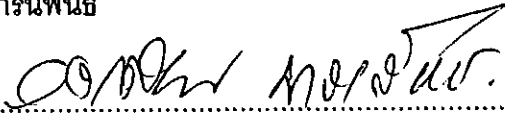
Prof. Dr. Wongdeun Narasuj.

This study focuses on the creation of Tung in Lanna culture. Tung was used in decoration and as part of ceremonies in Lanna's major cities in the past. Lanna people had close relations with Buddhist ceremonies, so they invented Tung as a way of paying respect to Buddhism. Tung's long history is evidenced in Bailan scripts, stone inscriptions and Lanna's legends found in many temples in the region. There are several types of Tung. Since Tung was created on the basis of local beliefs and ceremonies of each area, each form of Tung was unique, reflecting a belief and application in a ceremony. Tungs were also symbols of the ceremonies in which they were used. Lanna people used Tung in both auspicious and inauspicious ceremonies. Tung has continually represented the unique characteristics of Lanna's community and society until now.

Nowadays the use of Tung is different from the past. The use of Tung as decoration has turned into the symbol of the revival of Lanna's traditions and customs without the understanding of the uniqueness and the application of each type of Tung. However, there are few groups of people who can see the values of Tung and use it for the same purpose as it was used traditionally. If there is no campaign to promote the conventional use of Tung, the values and the tradition of Tung in Lanna culture will be lost in the future.

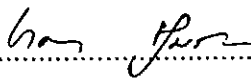
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการ
สอบได้พิจารณาสารนิพนธ์เรื่อง การศึกษาเรื่องการสร้างตุงของล้านนา ของ ประภากร ทองสุก
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

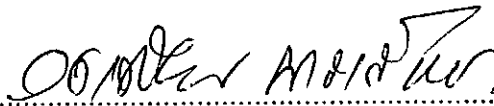
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วงเดือน นาราสะจจ์)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

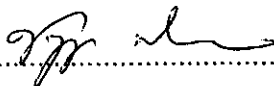
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชاکริต ชุ่มวัฒนะ)

คณะกรรมการสอบ

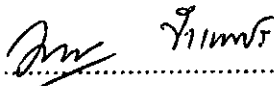
ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วงเดือน นาราสะจจ์)

กรรมการสอบสารนิพนธ์

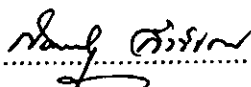
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชมพูนท นาครักษ์)

กรรมการสอบสารนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จารุวรรณ ชำเพชร)

อนุมัติให้สารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติมา สังข์เกษม)

วันที่...๖.....เดือนพฤษภาคม.....พ.ศ.๒๕๔๙..

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง สำหรับคณาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยเฉพาะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วงเดือน นาราสัจจ์ และ รองศาสตราจารย์ สนั่น เมืองวงษ์ ที่กรุณาให้การอบรมสั่งสอน ดูแล แนะนำ ช่วยเหลือและให้ข้อคิดที่ดีแก่ผู้เขียนตลอด 5 ปีที่ผ่านมา รวมทั้ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชมพูนุท นาคริรักษ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จารุวรรณ ขำเพชร ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบสารนิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง สำหรับ คุณแม่สุมาลี วรรณมณี ที่ให้ความรัก การอบรมสั่งสอน เลี้ยงดู เป็นกำลังใจและสนับสนุนการศึกษาของลูกมาโดยตลอด ตลอดจนพี่ชายที่ได้ให้ความช่วยเหลือด้านการเดินทางในการสืบค้นหาข้อมูล และคุณน้าสุกัญญา จลวย ผู้จุดประกายความสนใจในเรื่องตุรกรวมทั้ง พูนทรัพย์ โพธิ์พันธ์ เพื่อนที่คอยเป็นกำลังใจให้กับผู้เขียนตลอดมา

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน ที่ให้เกียรติ ให้โอกาส และให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล รวมถึงน้ำใจและความช่วยเหลือของเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่มีส่วนช่วยในความสำเร็จของสารนิพนธ์ฉบับนี้

ท้ายนี้ความดีใดๆที่เกิดจากสารนิพนธ์ ผู้เขียนขอมอบแด่คุณพ่อประสาธ ทองสุก ที่อบรมเลี้ยงดู สั่งสอนผู้เขียนมาแต่เยาว์วัย

ประกาศร ทองสุก

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	ก
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	ง
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	ง
ความสำคัญของการศึกษา.....	ง
ขอบเขตของการศึกษา.....	จ
วิธีดำเนินการศึกษา.....	จ
นิยามศัพท์เฉพาะ	จ
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	จ
 1 ประวัติความเป็นมาของตุงในล้านนา.....	 1
ความหมายทั่วไปของตุง.....	1
ประวัติความเป็นมาของตุง.....	2
ลักษณะของการแขวนตุง.....	3
ตุงในศาสนา.....	3
ตุงในประเทศอินเดีย.....	3
ตุงในประเทศทิเบต.....	4
ตุงในประเทศจีน.....	6
ตุงในประเทศพม่า.....	6
ลักษณะของตุงในประเทศไทย.....	7
ธงชาติ.....	7
ธงประจำพระองค์.....	8
ธงที่ใช้ในการทำศึกสงคราม.....	9
ธงราชการ.....	10
ธงศาสนา.....	10
ประวัติความเป็นมาของตุง.....	11
ความหมายของตุง.....	11
จุดมุ่งหมายในการสร้างตุง.....	11
ประวัติความเป็นมาของการสร้างตุงในล้านนา.....	12
ตำนานเกี่ยวกับการสร้างตุง.....	14

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
1 (ต่อ)	
ตำนานเชียงแสน.....	14
ตำนานของชาวไทยใหญ่.....	15
ตำนานพระไตรปิฎกขคสูตร.....	16
ตำนานในคัมภีร์โบลานอานิสงส์ถานทุ่งฉบับวัดบ้านแอ่น	
ตำบลบ้านแอ่น อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่.....	16
ตำนานในคัมภีร์โบลานอานิสงส์ถานทุ่งฉบับวัดแม่ตั่ง	
ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง.....	17
ตำนานความเป็นมาของตุงในจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง	17
ตำนานในคัมภีร์โบลานเรื่อง สังขยาโลก.....	18
ตำนานเมืองหิรัญนครเงินยางศรีเชียงใหม่.....	18
ตำนานในพระธรรมคัมภีร์โบลานเรื่องอานิสงส์ถานทุ่งฉบับวัดแม่ตั่ง	
ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง.....	18
ความสำคัญของตุงในประวัติศาสตร์.....	19
2 รูปแบบของตุงและความเชื่อเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับตุง.....	23
รูปแบบของตุงและความเชื่อในล้านนา.....	23
ตุงประดับ.....	24
ตุงชัยหรือตุงใจ.....	24
ตุงกระด้าง.....	26
ตุงบอก.....	28
ตุงพระบด.....	29
ตุงช้าง.....	30
ตุงที่ใช้ประกอบพิธีกรรม.....	32
ตุงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมงานมงคล.....	32
ตุงคำคิง.....	32
ตุงสิบสองราศี.....	33
ตุงไล่หมุ.....	35
ตุงเจดีย์ทราย.....	37

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

2 (ต่อ)

ตุงค้ำ.....	37
ตุงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมงานอวมงคล.....	38
ตุงสามหาง.....	38
ตุงแดง.....	40
ตุงเหล็ก ตุงทอง.....	41
ตุงที่ใช้ประกอบการเทศน์.....	44
ตุงดิน ตุงทราย.....	44
ตุงไม้.....	45
ตุงจีน.....	45
ตุงเหยือก.....	46
ตุงเหล็ก ตุงทอง.....	46
ตุงข้าวเปลือก ตุงข้าวสาร.....	47
ตุงเงิน ตุงคำ.....	48
ตุงที่ใช้เป็นเครื่องพุทธบูชา.....	49
ตุงขาววา.....	50
ตุงพิเศษเฉพาะถิ่น.....	50
ตุงพิเศษเฉพาะถิ่นที่พบในดินแดนล้านนา.....	50
ตุงรูปสามเหลี่ยม.....	50
ตุงช่อ.....	51
ตุงช่อน้ำทาน.....	51
ตุงช่อข้าง.....	52
ตุงราว.....	52
ตุงรูปลักษณะอื่นๆ.....	53
ตุงหมากเต้า.....	53
ตุงผ้า.....	54
ตุงอ่องแอ่งแหมะช่อ.....	54
ตุงผัด.....	54
ตุงยอดธำตุ.....	54

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2 (ต่อ)		
	ตุงโยจอมทอง.....	55
	ตุงกาแล.....	55
	ตุงสายรุ้ง.....	56
	ตุงตะขาบ.....	56
	ตุงแป.....	57
	ตุงวงหรือตุงฝ้าย.....	57
	ตุงพิเศษเฉพาะถิ่นที่พบในดินแดนอีสาน.....	57
	ตุง 16 ชั้นฟ้า.....	57
	ตุง 15 ชั้นดิน.....	58
	อานิสงส์ของการสร้างตุง.....	58
3	ประเพณีของชาวล้านนาที่มีการประดับตุง.....	59
	ประเพณีสงกรานต์.....	59
	ประเพณีขึ้นท้าวทั้งสี่.....	61
	ประเพณีทอดกฐิน.....	62
	ประเพณีการสืบชะตา.....	64
	ประเพณีปอยหลวง.....	66
	ประเพณีลอยกระทง.....	68
	ประเพณีทานสลาก.....	69
	ประเพณีการตาย.....	69
4	การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของตุง.....	72
	การใช้ประโยชน์ของตุงในอดีต.....	72
	การใช้ประโยชน์ของตุงในปัจจุบัน.....	73
	การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของตุง.....	75
5	บทสรุป.....	79

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม.....	82
ภาคผนวก.....	88
ภาคผนวก ก.....	89
ภาคผนวก ข.....	92
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	94

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 การประดับธงชัยในบริเวณวัด.....	25
2 ลักษณะของตุ๊กกระด้างที่พบในจังหวัดแพร่.....	27
3 ลักษณะของตุ๊กทองช้างเล็ก.....	30
4 ลักษณะของตุ๊กช้าง.....	31
5 ลักษณะของตุ๊กค่าง.....	32
6 ลักษณะของตุ๊กสิบสองราศี.....	35
7 ลักษณะของตุ๊กไฉ่หมู่.....	36
8 ลักษณะของตุ๊กสามหาง.....	40
9 ลักษณะของตุ๊กเหล็ก ตุ๊กทอง.....	43
10 ลักษณะของตุ๊กดิน ตุ๊กทราย ตุ๊กจีน.....	45
11 ลักษณะของตุ๊กข้าวเปลือก ตุ๊กข้าวสาร.....	47
12 ลักษณะของตุ๊กเงิน ตุ๊กคำ.....	49
13 ลักษณะของตุ๊กขอ.....	51
14 ลักษณะของตุ๊กขอน้ำทาน.....	52
15 ลักษณะของตุ๊กขอช้าง.....	53
16 ลักษณะของตุ๊กโยจอมทอง.....	55
17 ลักษณะของตุ๊กสายรุ้ง.....	56
18 รูปแบบของตุ๊กสมัยใหม่ที่นิยมนำไปประดับตกแต่งอาคาร.....	77
19 รูปแบบของตุ๊กเงิน ตุ๊กทองสมัยใหม่ที่ทำเป็นพวงกุญแจ.....	77
20 การนำตุ๊กไปประดับตกแต่งตามอาคาร.....	78

บทนำ

คำว่า "ตุ่ง" เป็นภาษาถิ่นภาคเหนือ หมายถึง "ธง" ในภาษาไทยภาคกลางตรงกับลักษณะของธงอินเดียประเภท "ปฏากะ" ที่มีลักษณะเป็นแผ่น ใช้ห้อยลงมาโดยผูกติดกับปลายไม้หรือปลายเสา ตุ่งเป็นคำเฉพาะที่ชาวล้านนาใช้เรียกผืนผ้า ผืนกระดาศ ผืนไม้ ผืนโลหะ ทองเหลือง ทองแดง ผืนเงิน ผืนทอง ไบลาน เส้นด้าย หรือเส้นไหม ฯลฯ ที่มีลักษณะเป็นผืนยาวผืนแคบ และใช้ห้อยยาวลงมา โดยการผูกติดกับปลายไม้หรือปลายเสา โดยมีขนาดต่างๆกันไปตามหน้าที่การใช้งานในพิธีกรรม และตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น จะใช้ในงานพิธีกรรมในพุทธศาสนาและประเพณีอันเกี่ยวกับชีวิต โดยตุ่งนั้นจะมีความสูงหรือความยาวตั้งแต่ 6 เมตร จนถึงขนาดเล็กที่สุดประมาณ 1 ฟุต¹

การใช้ตุ่งทางภาคเหนือปรากฏหลักฐานเป็นครั้งแรกในตำนานพระธาตุดอยตุ่ง ซึ่งกล่าวถึงการสร้างพระธาตุไว้ว่า "เมื่อพระมหากษัตริย์เจ้า ได้นำเอาพระบรมอัฐิธาตุ พระรากขวัญเบื้องซ้ายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาถวายแด่พระยาอชุตราช กษัตริย์ลำดับที่ 3 แห่งราชวงศ์สิงหนวัติ พระองค์ทรงขอที่ดินของพญาลาวจกในหมู่บ้านสามเส้าเป็นที่ก่อสร้างสถูปบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อจะสร้างพระมหาสถูปนั้น ให้ทำ "ตุ่งตะขาบใหญ่" ยาวถึงพันวาปักไว้บนยอดเขาปู่เจ้า หางตุ่งปลิวไปเพียงใดกำหนดหมายไว้เป็นฐานพระสถูปเพียงนั้น"² และจากตำนานความเชื่อเรื่อง ตุ่งของชาวไทยใหญ่ ที่เล่าสืบกันมาถึงประวัติของพระเจ้า 5 พระองค์ โดยได้สร้างตุ่งเป็นรูปของผู้ให้การอุปการะตนถวายเป็นพุทธบูชาแด่พ่อแม่ที่แท้จริงซึ่งเป็นกาเผือกที่ได้ล่องลับไปแล้ว ดังนั้นการทำตุ่งถวายจึงเปรียบเสมือนตัวแทนสักการะของการแผ่บุญกุศล กตัญญูกตเวทีไปถึงผู้มีพระคุณ³

ตามตำนานความเป็นมาของตุ่งในจังหวัดเชียงใหม่และลำปางเชื่อกันว่า เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เวสชาติเป็นคนยากจนมีอาชีพหาฟืน วันหนึ่งได้เที่ยวไปถึงขายน้ำและเห็นหาดทรายขาวสะอาด จึงได้ก่อเจดีย์ทราย แล้วฉีกสบงแบ่งครึ่งแขวนเป็นตุ่ง เพื่อสร้างอาณิสสบูชาขอเสวยชาติใหม่เป็นองค์สัมพัทพญู การถวายตุ่งดังกล่าวจึงเป็นอาณิสสให้แก่พระโพธิสัตว์ในชาติต่อมา ด้วยเหตุนี้จึงกลายเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการถวายตุ่ง⁴

¹ ศิวศิษฐ์ บุญโญรส. (2535). ตุ่ง. วารสารบันนา. (8):38.

² พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่. (2537). ตุ่งล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย). หน้า 1.

³ กิตติกร ดาวพิเศษ ; จุฬเกษม ชินะผา ; และอาทิตย์ จารุจินดา. (2539). ตุ่งทางภาคเหนือของไทย. หน้า 35.

⁴ สุทัศน์ ศิลปบุญญา. (2538, 10 มกราคม). ความหมายลึกลับผืนผ้าตุ่งล้านนา. มติชน. หน้า 6.

สมัยทริภุญชัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 พบว่าชาวทริภุญชัยเคยมีโรคคอหิวดกโรคระบาด ผู้คนต่างพากันหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองสะเทิม เมื่อการระบาดของโรคคอหิวดกโรคยุติลง ผู้คนก็พากันกลับมาบ้านเมืองเดิม มีการรับเอาวัฒนธรรมการถวายธงหรือตุ่งที่มีเสาหงส์ (เสาที่มีรูปหงส์อยู่ปลายเสา) จากชาวมอญมาด้วย ซึ่งมีลวดลาย ลักษณะรูปทรงเหมือนกับตุ่งกระด้าง (ตุ่งที่ทำด้วยไม้แกะสลัก) ของ ล้านนา¹ โดยได้นำมาติดตั้งไว้หน้าโบสถ์ วิหาร เจดีย์ และลานวัด เพื่อให้เกิดความสวยงาม

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่กล่าวถึงความสำคัญของตุ่ง ที่ค้นพบในศิลาจารึกวัดพระยืน ซึ่งพบที่วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีความตอนหนึ่งแปลได้ความว่า ใน พ.ศ. 1913 เจ้าท้าวสองแสนนาหรือพระเจ้าเกือนา แห่งเมืองเชียงใหม่ และข้าราชการบริพารไปต้อนรับพระสุมนเถระซึ่งมาจากสุโขทัย ในกลุ่มผู้ที่ไปรอต้อนรับพระสุมนเถระนั้น ก็ได้ยื่นเรียงรายกันถือเครื่องสักการะต่างๆ เช่น ถือซ้อ คือ ธงสามเหลี่ยมขนาดเล็ก และถือทง คือ ธง ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า ตุ่ง อยู่ด้วย² ตุ่งมีบทบาทในการประดับและใช้ในการประกอบพิธีกรรมในหัวเมืองล้านนามาโดยตลอด จากข้อความในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งราว พ.ศ. 2060 ได้ระบุไว้ว่า ในพระราชประเพณีของกษัตริย์เชียงใหม่ สมัยพระยอดเชียงราย (พ.ศ. 2030 – 2038) ได้ทรงประดิษฐ์สิ่งบูชาพระธาตุทริภุญชัย ด้วยการประดับตุ่งบูชาเรียงรายสู่เขตพระบรมธาตุ มีจำนวนหนึ่งแสนตุ่ง³

ใน พ.ศ. 2345 พระยาภาวิละกษัตริย์เชียงใหม่ได้เสด็จมากรุงเทพมหานคร เพื่อนำทรัพย์สินไปทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในฐานะเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม⁴ และทรงพำนักอยู่ที่กรุงเทพมหานครถึง 1 เดือน 3 วัน เมื่อเสด็จกลับเมืองเชียงใหม่พระอนุชาที่มีพระราชโองการให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปประกาศให้ประชาชนประดับประดาตกแต่งถนนและคูคลองด้วยตุ่งหรือธงขกฏาและธงปฏากทั้งสองข้างทาง ตั้งแต่พระตำหนักกริมน้ำจนถึงประตูพระตำหนักนิเวศน์ของพระยาภาวิละ⁵ จะเห็นได้ว่าตุ่งมีความสำคัญในพิธีการต่างๆของชาวล้านนาตั้งแต่ระดับสามัญชนจนถึงพระมหากษัตริย์

¹วรรณ คำปวนบุตร. (2538). การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมของลวดลายของตุ่งและช่วงทำตุ่ง ใน จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 18.

²วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2538 ?). บทความเรื่องตุ่ง (ทุ่ง). (เอกสารรวบรวมเรื่องตุ่ง). ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ศักดิ์ รัตนชัย. (2532, เมษายน). ตุ่งซ้อพญาหอ เจดีย์ทรายปีใหม่เมือง. วารสารเสียงโยนกฉบับพิเศษ. หน้า 5.

⁴สรวิศ อ่องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 259 – 307.

⁵โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา. (2545). หน้า 194.

ชาวล้านนามีจุดมุ่งหมายในการสร้างตุ๊กตาล้างเครื่องกันยกเว้นในบางพื้นที่ ซึ่งโดยทั่วไปมีจุดมุ่งหมายสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ทำตุ๊กตเพื่อใช้ในพิธีสะเดาะเคราะห์ ขจัดภัยพิบัติต่างๆให้หมดไปเพื่อประดับประดาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ เพื่อใช้ในทางไสยศาสตร์ ทำเสน่ห์ บูชาผีสงเทวดา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สร้างบุญกุศลให้กับตนเองและผู้ที่ย่ำแย่ไปแล้ว จะได้พ้นจากเวรกรรมและได้ขึ้นสวรรค์ และเพื่อใช้ในพิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ เช่น พิธีสวดพุทธมนต์ พิธีสืบชะตา การขึ้นท้าวทั้งสี่กรม ตั้งธรรมหลวง งานปอยหลวง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเกี่ยวกับคนตาย เป็นต้น¹ เชื่อกันว่าผู้ที่สร้างตุ๊กตถวายเป็นพุทธบูชาจะไม่ตกนรก ได้เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถ้ากลับมาเกิดในโลกมนุษย์ก็จะเป็นใหญ่เป็นโต ถ้าสร้างกุศลให้แก่ผู้ตาย ผู้ตายก็จะพ้นจากการเป็นเปรต หลุดพ้นจากบาปกรรมที่ทำไว้ จากอานิสงส์ดังกล่าวนี้ ทำให้ชาวล้านนานิยมสร้างตุ๊กตกันทุกชนชั้น ซึ่งรูปแบบของตุ๊กตจะมีความแตกต่างกัน ก็ขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของเจ้าของพิธี พื้นฐานความเชื่อของคนในสังคม วัสดุและความสามารถของคนในท้องถิ่น ในการที่จะนำเอาวัสดุที่มีมาประดับตุ๊กต โดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ

ชาวล้านนาได้จำแนกตุ๊กตตามการใช้งานเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ตุ๊กตประดับ ตุ๊กตที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ตุ๊กตที่ใช้ประกอบการเทศน์ และตุ๊กตที่ใช้เป็นพุทธบูชา ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ตุ๊กตใจหรือตุ๊กตขี้ ตุ๊กตกระด้าง ตุ๊กตพระบดหรือตุ๊กตพระบฏ ตุ๊กตสิบสองราศีหรือตุ๊กตตัวเป้ง ตุ๊กตไล่หนู ตุ๊กต้างแดง ตุ๊กตเหล็ก ตุ๊กตดิน ตุ๊กต้าวเปลือก ตุ๊กต้าวว(ยี่สิบวา)หรือตุ๊กตัพันวา เป็นต้น² ปัจจุบันชาวล้านนาส่วนใหญ่ยังนิยมนำตุ๊กตเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งทางศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับการตาย งานเทศกาลและเฉลิมฉลองต่างๆ ตามคติความเชื่อเดิม แต่แนวโน้มการใช้ตุ๊กตเริ่มเปลี่ยนไป เนื่องจากบรรดาหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน มักนิยมนำตุ๊กตประดับสถานที่จัดงานต่างๆเพื่อความสวยงาม ซึ่งเรื่องนี้ ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ได้ให้ข้อคิดว่า งานบางงานสามารถใช้ตุ๊กตปักได้ แต่ควรใช้ตุ๊กตให้ถูกประเภท บางงานนำตุ๊กตไปใช้อย่างไม่เหมาะสม เป็นการทำลายคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา เช่น การนำตุ๊กตไปประดับประดาบนเวทีประกวดนางงาม เป็นต้น หากไม่มีการอนุรักษ์และศึกษารูปแบบคติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ๊กตให้เข้าใจก่อนนำไปใช้แล้ว อนาคตการใช้ตุ๊กตในพิธีกรรมต่างๆตามคติความเชื่อเดิมคงจะถูกดัดแปลงให้ผิดเพี้ยนไปในที่สุด³

¹พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่. (2537). ตุ๊กตล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย). หน้า 2.

²จิราติ สันติยะศ. (2546). เครื่องสักการะในประเพณีปีใหม่เมือง. (เอกสารประกอบนิทรรศการ). ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³สารคดีส่งเสริมความรู้ชุดภูมิปัญญาพื้นถิ่นตอนตุ๊กตล้านนา. (2546). (ซีดี).

การศึกษาเรื่องการสร้างตุ๊กตของล้านนา เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญและมีความสนใจ ต้องการศึกษา เนื่องจากในปัจจุบันมีการใช้ตุ๊กตประเภทกันมาก เช่น การใช้ตุ๊กตเพื่อการค้า เพื่อวัตถุประสงค์อื่น บางงานนำตุ๊กตไปใช้อย่างไม่เหมาะสม เป็นการทำลายคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา หากไม่มีการอนุรักษ์ และศึกษาการสร้างตุ๊กตของล้านนาให้เข้าใจต้องแท็ก่อนนำไปใช้แล้ว อนาคตการใช้ตุ๊กตในพิธีการต่างๆตามแบบแผนวัฒนธรรมเดิม อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้พร้อมกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการสร้างตุ๊กตของล้านนานั้น งานวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นทางด้านศิลปกรรม โดยออกมาในรูปแบบของปริญญานิพนธ์ ได้แก่

ชุดิมา สุภาพ. (2530). *การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบตุ๊กตกระดังงาที่พบในจังหวัดลำปาง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จากการศึกษาผู้จัดทำได้เน้นการศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของตุ๊กตกระดังงาในจังหวัดลำปางจำนวน 26 แผ่น และนำไปเปรียบเทียบกับตุ๊กตกระดังงาที่พบในจังหวัดอื่นๆในภาคเหนือ

ชูชาติ งานดี. (2547). *การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นเรื่อง "ตุ๊ก" ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย*. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จากการศึกษาผู้จัดทำได้เน้นการศึกษาคติความเชื่อ โครงสร้างและรูปแบบทางด้านศิลปกรรมของตุ๊กชนิดต่างๆ ของช่างทำตุ๊กตในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงรายเป็นส่วนใหญ่

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบของตุ๊กตในล้านนา
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับตุ๊กต
3. เพื่อศึกษาประเพณีของชาวล้านนาต่อการสร้างตุ๊กต
4. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของตุ๊กต

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและรูปแบบของตุ๊กตในล้านนา
2. ทำให้ทราบถึงความเชื่อเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับตุ๊กต

3. ทำให้ทราบถึงประเพณีของชาวล้านนาต่อการสร้างตุง
4. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของตุง

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ จะศึกษาเกี่ยวกับการสร้างตุงของชาวล้านนา

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยใช้หลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และใช้หลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

นิยามศัพท์เฉพาะ

ตุง หมายถึง เครื่องใช้ในการประดับ และเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมชนิดหนึ่ง มีลักษณะตรงกับภาษาบาลีว่า “ปฏากะ” หรือ ธงปฏาก คือ จะมีลักษณะเป็นแผ่นวัตถุ โดยที่ส่วนปลายจะแขวนติดกับเสาห้อยเป็นแผ่นยาวลงมา วัสดุที่ใช้ทำตุงนั้น มีอยู่หลายชนิดด้วยกัน อาจเป็นไม้ ผ้า กระดาษ โลหะ ทองเหลือง หรือใบลานก็ได้ ซึ่งจะมีขนาดต่างๆกัน มีความสูงหรือความยาวตั้งแต่ 6 เมตร จนถึงเล็กสุดประมาณ 1 ฟุต

แหล่งศึกษาค้นคว้า

หอสมุดแห่งชาติทำวาสุกรี จ.กรุงเทพฯ

หอสมุดแห่งชาติ รัชมิ่งคลาภิเษก เชียงใหม่

ห้องสมุดประชาชน จังหวัดแพร่

ห้องสมุดประชาชน จังหวัดเชียงใหม่

ห้องสมุดคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

พิพิธภัณฑ์พระตำหนักดาราภิรมย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จ.เชียงใหม่

โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาชาวล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

หอสมุดมหาวิทยาลัยรามคำแหง

หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อ.เด่นชัย จ.แพร่

บทที่ 1

ประวัติความเป็นมาของตุงในล้านนา

ดินแดนล้านนามีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนามาช้านาน จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะในด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ผู้คนมีคติความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ดังนั้นจึงมีการสร้างสิ่งของเพื่อเป็นการสักการบูชา ทำบุญกุศลให้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต กระทั่งเกิดประเพณีการใช้ตุงขึ้นมา ส่วนใหญ่มักใช้ในงานพิธีทางศาสนา ทั้งงานมงคลและอวมงคลต่างๆ โดยมีลักษณะแตกต่างกันไปตามความเชื่อและพิธีกรรม ตลอดจนความนิยมในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้มีการใช้ตุงในภาคเหนือแล้วยังพบในดินแดนอื่นๆ อีกเช่น ภาคอีสานของไทย หรือแม้แต่ในต่างประเทศ เช่น จีน ทิเบต อินเดีย ลาว เขมร ในรัฐฉาน (เมียนมา) รัฐสิบสองปันนา แต่ลักษณะหน้าที่การใช้งานและรายละเอียดในส่วนต่างๆ นั้นต่างกันไป

ตุงที่ปรากฏในล้านนามีลักษณะเฉพาะ ถือว่าเป็นงานศิลปะพื้นบ้านของชาวล้านนาที่มีลวดลายและการตกแต่งที่สวยงาม วิจิตรบรรจง สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิดสร้างสรรค์และความฉลาดหลักแหลมของผู้ที่คิดค้นซึ่งได้คำนึงถึงรูปทรงต่างๆ ของตุงว่า ต้องสัมพันธ์กับหน้าที่และมีความหมายในการนำไปใช้ โดยผู้ทำตุงต้องมีความประณีตในการทำ มีความมุ่งมั่น ศรัทธา ส่งผลให้ผู้ทำมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ในดินแดนล้านนามีตุงอยู่มากมาย ซึ่งบ่งบอกถึงปรัชญา ความเชื่อและภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

1. ความหมายทั่วไปของตุง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าตุงไว้ว่า

"ตุง น. ผืนผ้า โดยมากเป็นสีและบางอย่างมีลวดลายเป็นรูปต่างๆ ที่ทำด้วยกระดาษหรือสิ่งอื่นๆ ก็มี"¹ มีไว้สำหรับ

1. ใช้เป็นเครื่องหมายบอกชาติ ตำแหน่งในราชการโดยมีกำหนดกฎเกณฑ์ เช่น ธงชาติ ธงแม่ทัพนายกอง

¹ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. หน้า 549.

2. ใช้เป็นเครื่องหมายตามแบบสากลนิยม เช่น ธงกาชาด จะบอกที่ตั้งกองบรรเทาทุกข์ ธงขาวจะบอกความจำนนขอหย่าศึกหรือยอมแพ้ ธงเหลืองจะบอกเป็นเรือพยาบาลคนป่วยหรือเรือที่มีโรคติดต่ออันตราย ธงแดงบอกเหตุการณ์อันเป็นภัย
3. ใช้เป็นเครื่องหมายเรือเดินทะเล คณะ สมาคม อาคาร การค้า และอื่นๆ
4. ใช้เป็นอาณัติสัญญาณ
5. ใช้เป็นเครื่องตกแต่งสถานที่ในงานรื่นเริงหรือถือเข้ากระบวนแห่
6. ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

ประวัติความเป็นมาของธง

ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับธงมีปรากฏหลักฐานตามภาพเขียน ภาพแกะสลัก รูปปั้น ศิลปะ จารึก และคัมภีร์โบราณ พบว่าวัฒนธรรมการใช้ธงมีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนานนับพันปี ตั้งแต่สมัยอียิปต์และกรีกโบราณ หลักฐานต่างๆได้บันทึกถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับการใช้ธงไว้มากมาย โดยเฉพาะหลักฐานในจิตรกรรมของชาวกรีก-โรมัน ซึ่งมักจะกล่าวถึงการทำศึกสงครามทั้งทางบกและทางน้ำ มีหลักฐานกล่าวอ้างถึงรูปแบบของธงในช่วง 500 ปีก่อนคริสตกาลว่า ธงมีสัญลักษณ์รูปนกฟีนิกซ์ (phoinikis) หรือเป็นผ้าพื้นสีม่วง (purple garment) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ในราชอาณาจักรของกรุงเฮเธนส์ ได้มาจากตำนานการสู้รบบนเกาะซาลามิส (Salamis) ในราว 480 ปี ก่อนคริสตกาล โดยกษัตริย์หรือผู้บังคับบัญชาการกองทัพจะเป็นผู้สั่งให้มีการประดับตรารูปนกฟีนิกซ์หรือผ้าพื้นสีม่วงลงบนไม้พายเรือและบันจันของเรือรบถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของกองทัพเรือกรีก และได้แผ่อิทธิพลไปยังเปอร์เซียในเวลาต่อมา¹

สมัยการขยายอาณานิคมของกรีก-โรมัน ธงมีบทบาทสำคัญในการนำกองทัพออกศึกสงคราม เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่กองทัพ อีกทั้งยังแสดงถึงอำนาจเพื่อข่มขวัญศัตรู เนื่องจากในยุคนี้มีการขยายดินแดนไปสู่ทะเลดำ ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทะเลเอเจียน จึงมีการสร้างธงที่มีลักษณะเป็นผ้าสามเหลี่ยมหลากสีสัน มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแต่ละชนชาติประกอบในการสู้รบ

ต่อมาในสมัยกลางของยุโรป ธงได้พัฒนามาสู่รูปแบบสากลมีการจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อแสดงสัญลักษณ์ต่างๆ อาทิเช่น ธงประจำชาติ ธงประจำตำแหน่งราชการ ธงนายกองทหาร เป็นต้น และเริ่มเกิดมาตรการการบังคับใช้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในประเทศต่างๆทั่วโลก²

¹วรรณา คำปวนบุตร. (2538). การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมของลวดลายของตุ่งและช่างทำตุ่ง จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 10.

²ดวงพร โกมินทร์. (2535). ตุ่งในศาสนสถาน. หน้า 6.

ในทวีปเอเชียพบว่ามีการใช้ธงมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ละประเทศมีความแตกต่างกันในการใช้ธงทั้งในด้านรูปแบบของธงและคติความเชื่อ ขึ้นอยู่กับความนิยมในแต่ละท้องถิ่น แหล่งอารยธรรมที่สำคัญอย่างเช่นประเทศจีนและอินเดียก็มีการใช้ธงในการออกรบเช่นเดียวกับชาวตะวันตก นอกจากนี้ อินเดียยังมีการใช้ธงเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ซึ่งขยายอิทธิพลไปสู่ดินแดนอื่นๆในเอเชีย ดังปรากฏหลักฐานสำคัญใน รัชคคสูตร พระสูตรนี้มีเนื้อความสำคัญตอนหนึ่งว่า เมื่อเกิดความกลัวใดๆ ก็ดีให้ระลึกถึงชายธงของจอมเทพยดา ความกลัวนั้นก็อาจหายไป แต่ถ้ายังมีความกลัวอยู่ ก็ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลส ความกลัวก็จะสิ้นไป หรือมิฉะนั้น ก็ให้ระลึกถึงพระธรรม หรือพระสงฆ์ก็ได้ ความกลัวก็จะสิ้นไปได้เช่นกัน¹

ลักษณะของการแขวนธง

การใช้ธงตามลักษณะของการแขวนส่วนใหญ่ มี 2 วิธีคือ

1. แขนวนด้านที่สั้นหรือตามแนวนอนชนิดนี้ มักใช้เป็นเครื่องหมายประจำหมวดหมู่ เช่น ธงชาติ ธงประจำกองทัพ
2. แขนวนด้านยาวหรือแขวนด้านตามยาว มักเป็นธงที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนา เพราะพบธงชนิดนี้ ตั้งแต่ ธิเบต อินเดีย เนปาล จนถึงญี่ปุ่น ฯลฯ²

2. ธงในศาสนา

ธงศาสนาในที่นี้หมายถึงเฉพาะธงที่สร้างขึ้นสำหรับใช้ในทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในทวีปเอเชีย โดยได้รับคติในการใช้ธงเป็นเครื่องบูชาจากอินเดีย ถือกันว่าธงเป็นเครื่องหมายและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ

ธงในประเทศอินเดีย

ในประเทศอินเดีย มีวัตถุที่นิยมใช้ในเครื่องประดับบูชาสำหรับงานพิธีอยู่ 3 ชนิดคือ

1. ธชะ หรือ ธวชะ ได้แก่ ธงที่เป็นแผ่นผ้าหรือกระดาษรูปสี่เหลี่ยมและรูปสามเหลี่ยม ใช้ปักบนปลายไม้หรือปลายเสา

¹ยุพร แสงทักษิณ. (2530). ธงไทย. หน้า 5-6.

²สุรชัย คำสุ. (2543). ดุงไทลื้อในเขต อ.เชียงคำ และ อ. เชียงม่วน จ.พะเยา. หน้า 12.

2. ปฏากะ หรือ ปตাকা ได้แก่ ธงปฏาก หรือ ธงตะขาบ คือ วัตถุเป็นแผ่นที่ใช้ห้อยลงโดยผูกติดกับปลายไม้หรือปลายเสา คำว่าปฏากะ หรือ ปตাকা แปลว่า เครื่องหมายของความมีชัย ธงมีเสาลำสำหรับห้อย ลากอันประเสริฐ หรือ โชคลาภ เกียรติยศชื่อเสียง และ ปฏากะ หรือ ปตাকা ตรงกับภาษาไทยว่า ธงปฏาก หรือธงตะขาบ ตรงกับคำภาคเหนือว่า ตุง

3. ไตรณะ หรือ ไตรณัม คือธงราวสามเหลี่ยมมีทั้งที่ทำด้วยผ้า กระดาษ และแผ่นโลหะ ติดเป็นระยะกับเส้นเชือกที่ซึ่งอยู่ข้างบนจากที่หนึ่งมายังอีกที่หนึ่ง บางทีก็ขึ้นรอบสถานที่ประกอบพิธี

ไม่เป็นที่ทราบแน่นอนว่าธงชนิดใดเกิดก่อนหลัง เชื่อกันว่าธงทั้ง 3 ชนิดนี้เปรียบเสมือนตัวแทนของมนุษย์ โดยธงชนิดมีด้ามเปรียบเป็นศีรษะ(ส่วนสูง) ธงชนิดที่ห้อยลงเปรียบเป็นส่วนลำตัว(ส่วนต่ำ)และธงราวเปรียบเป็นส่วนแขน(ส่วนกลาง) การตกแต่งพิธีบูชาด้วยธงทั้ง 3 ชนิดนี้เท่ากับนำตัวเองเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในพิธีนั้นเพื่อความสุขสวัสดิ์มีชัย¹ ส่วนการใช้ปฏากในอินเดียนั้น ยังนำมาประกอบพิธีการเกี่ยวกับการบูชาเทพเจ้าอีกด้วย โดยใช้ผ้าหรือกระดาษเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีปลายเป็นแฉกหรือแหลม หรือเป็นรูปสามเหลี่ยม ที่มุมบนของแผ่นปฏากจะเขียนอักษรว่า โอม บางแห่งอาจเขียนรูปเทพเจ้าด้วย ใช้สีตามลัทธิของเทพเจ้า เช่น พระศิวะใช้สีเขียว พระนารายณ์ใช้สีเหลือง พระพรหมใช้สีขาว พระอาทิตย์ใช้สีแดง พระจันทร์ใช้สีเหลือง หรือตามสีของวันทั้งเจ็ด ปฏากเปรียบเสมือนตัวแทนเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เมื่อมีงานบูชาเทพเจ้าจะปักปฏากผืนใหญ่ไว้กลางพิธี เมื่อใครเห็นปฏากก็จะรู้ได้ด้วยสีว่าบูชาเทพเจ้าองค์ใด²

ธงในประเทศทิเบต

ชาวทิเบตอาศัยอยู่บนที่ราบสูง มีชายแดนทิศตะวันออกติดกับประเทศจีน ได้รับอิทธิพลจากจีน อาทิ การแต่งกาย เหนือสถาน เครื่องใช้ เครื่องลายครามและเครื่องแต่งเรือน แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 9 ทิเบตและจีนได้ทำสงครามต่อกันเสมอ พบว่าชาวทิเบตก็มีการใช้ธงในการออกรบด้วย แต่ธงนี้ก็มิได้มีความสำคัญเท่ากับธงสีขาวซึ่งเป็นธงที่ใช้ในเรื่องของศาสนา

นักวิจัยชาวตะวันตกผู้หนึ่งได้เล่าถึงการเดินทางไปยังดินแดนทิเบต ในหนังสือที่ชื่อ "ทิเบต เมืองลับแล" ว่า "บนภูเขาสูง เมื่อขึ้นไปถึงมีลมพัดมาากๆ เรามักเห็นธงสีขาวปักไว้อย่างหนาแน่น ผ้าสีขาวนั้นเต็มไปด้วยคำวิงวอนพระผู้เป็นเจ้า และคาถาอาคมต่างๆ การที่ทำเช่นนี้ ก็เพราะถือกันว่า เมื่อธงสะบัดครั้งหนึ่งก็เท่ากับว่าคาถาจบหนึ่ง หรือวิงวอนครั้งหนึ่ง"³ ความเชื่อเรื่องธงของชาวทิเบตได้รับ

¹แสง มนวิฑูร. (2508). สมบัติศิลปจากบริเวณเขื่อนภูมิพล. หน้า 46-47.

²แหล่งเดิม. หน้า 48.

³ประยูร พิศนาคะ. (2514). "ธงในทิเบต" ทิเบตเมืองลับแล. หน้า 59.

อิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นเทพเจ้าและช่วยให้รอดพ้นจากความทุกข์ได้ ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวทิเบต เรียกว่า "บอน" หรือ "พอน" เป็นศาสนาแบบนับถือผีและวิญญาณ เชื่อกันว่า สิ่งสถูอยู่ในภูเขา หิน ทะเลสาบ แม่น้ำ และต้นไม้ แม้แต่ท้องน้ำและใต้ดินก็เช่นเดียวกัน

ในบางแห่งพบว่า มีเครื่องหมุนสำหรับอ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้า หมุนไปด้วยความแรงของกระแสน้ำในลำธาร เครื่องหมุนนั้นทำด้วยถัง ประดับประดาด้วยสัญลักษณ์ทางศาสนา ในถังเต็มไปด้วยผ้าและกระดาษซึ่งเขียนคำสวดอ้อนวอนไว้ ชาวทิเบตผู้มีศาสนาเป็นที่พึ่งเชื่อกันว่า เมื่อถึงหมุนไปรอบหนึ่งก็เท่ากับได้สวดอ้อนวอนแล้วจบหนึ่ง และคำสวดอ้อนวอนนั้นยอมไปถึงพระพุทธเจ้า และพระเจ้าทั้งหลายของชาวทิเบตด้วย

ประเทศทิเบตจะพบธงชาวเป็นจำนวนมาก¹ แต่ละแห่งอาจจะมีเป็นร้อยๆ นอกจากปักตามสถานที่ต่างๆ แล้ว ชาวทิเบตยังนิยมปักบนหลังคาของอาคารที่นิยมก่อสร้างด้วยโคลนและอิฐ บนหลังคาของอาคารทุกหลังมีธงสวดมนต์ สะบัดพริ้วท่ามกลางสายลมแรงๆ แต่ละธงมีหนังสือภาษาทิเบตเขียนไว้คือ คำสวดอ้อนวอนพระพุทธเจ้านั่นเอง อาคารสะบัดแต่ละครั้งของธงหมายความว่า คลื่นของลมได้พัดพาเอาคำสวดอ้อนวอนไปสู่พระพุทธเจ้าและเทพเจ้าบนสวรรค์ได้ ความเคลื่อนไหวของธงเหล่านั้นช่วยชาวทิเบตให้สำเร็จประโยชน์ในทางศาสนาได้ เช่นเดียวกับความเคลื่อนไหวของธงที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

เครื่องวิงวอนเทพเจ้าส่วนมากเป็นธงผ้า ส่วนมากมีชื่อของผู้สร้างและปีเกิดไว้ในธงด้วย รวมทั้งคาถาจากคัมภีร์ศาสนา คือ "โอม มณี ปัทเม ฮัม!" แปลได้ว่า "โอม มณี ในดอกบัว!" ซึ่งคาถานี้ใช้เพื่อขับไล่ภูติผีปีศาจทั้งหลาย ซึ่งพวกเขาเชื่อกันว่าอาศัยอยู่ในภูเขาโดยอาศัยอยู่ตามทางทั่วไปบนภูเขาทุกแห่ง ซึ่งเป็นความเชื่อที่มาแต่โบราณกาลนับหลายร้อยปี²

ธงในทิเบต มีวิธีใช้ 4 วิธีคือ

1. ลุงตะ มีรูปเกือบสี่เหลี่ยม ยาวประมาณ 4-6 นิ้ว ตรงกลางมีรูปม้ามีดวงมณีอยู่บนหลังม้า มักปักไว้ที่หลังคาเรือนหรือบริเวณที่อยู่ มีคาถาจารึกที่กลางผืนตามที่นับถือลามะองค์ใด ตรงมุมทั้งสี่เขียนรูปสัตว์ 4 ชนิด คือ เสือ ราชสีห์ ครุฑ นาคหรือมังกร

¹ ประยูร พิศนาคะ. (2514). "ธงในทิเบต" ทิเบตเมืองลับแล. หน้า 91.

² ดวงพร โกมินทร์. (2535). ดงในศาสนสถาน. หน้า 9.

2. ชิวโจ ขนาดแคบแต่ยาว 8-10 นิ้ว ใช้ปักผูกกิ่งไม้ไว้ที่สะพานหรือปักไว้บนยอดเขา มีเฉพาะคาถาจารึกอยู่ตรงกลางผู้ที่ยากจนใช้กระดาษเขียนชื่อปีเกิดของตน และคำให้พรกับชื่อไว้ด้วย ผู้ที่อยู่ในครอบครัวทุกคนต้องนำไปปักไว้บนยอดเขา หรือผูกไว้ที่สะพานหรือใกล้ลำธาร¹

3. คยัล ตลันทเสโม มีลักษณะเหมือนชิวโจ แต่มีคาถาและรูปมากกว่า ให้เพิ่มคาถาที่ทำให้เกิดโชคลาภและมีอำนาจ

4. คะลังโป สัตว์พรัยัล หมายถึง การทำธงให้ใหญ่อย่างช้าง ใช้ปิดไว้ที่ผนังห้อง มีอักษรเป็นลวดลายทั้งผืน เอาไว้ใช้สะเดาะเคราะห์เวลาเจ็บป่วยเป็นไข้หรือถูกภูติผีทำร้าย²

ธงในประเทศจีน

ในประเทศจีนจะใช้ปฏากะ เขียนรูปเกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่า พระบฏ ซึ่งไทยได้รับรูปแบบการเขียนมาอีกทอดหนึ่ง การเขียนรูปพระบฏนี้จะมีเฉพาะในพุทธศาสนานิกายมหายานเท่านั้น ส่วนนิกายหินยานหรือเถรวาทที่ได้เข้ามาเผยแผ่ทางภาคใต้ของไทยไม่ปรากฏว่ามีรูปพระบฏอยู่ แต่จะเริ่มมีขึ้นเมื่อไทยติดต่อกับจีนทั้งทางบกและทางทะเลในเวลาต่อมา

การทำปฏากะของจีนได้ออกแบบให้เป็นพิเศษขึ้นคือมีปลายเป็นแฉก มี 2 ชนิดคือ

1. สุดเสียวจงจี เป็นปฏากะที่มีพระพุทธรูปอยู่ตรงกลาง เอาไว้ใช้ในขบวนแห่
2. เปียว เป็นปฏากะที่มีอักษรในผืนธง³

ธงในประเทศพม่า

พม่าเรียกธงที่ผูกติดกับเสาสูงๆว่า "Tagun-daing" ซึ่งพบอยู่เกือบทุกวัด บนยอดเสามักจะทำเป็นรูปหงส์ประดับ ผืนธงมักทำด้วยกระดาษประดับบนโครงไม้ไผ่ขนาดเล็กส่วนใหญ่เขียนคาถาลงบนผืนธงด้วย ชาวพม่าเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ผลบุญมากให้พลังอำนาจแก่ผู้ทำ ทำให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆตลอดจนปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายได้อีกด้วย

¹วรรณา คำปวนบุตร. (2538). การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมของลวดลายของตุ่งและช่างทำตุ่ง จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 13.

²สุรชัย คำสุ. (2543). ตุ่งไทลื้อในเขต อ.เชียงคำ และ อ. เชียงม่วน จ.พะเยา. หน้า 15.

³แหล่งเดิม.

3. ลักษณะของธงในประเทศไทย

ประเทศไทยมีการใช้ธงมาแต่โบราณ ซึ่งรับคติในการใช้ธงเป็นเครื่องบูชามาจากอินเดีย มีรูปลักษณะและสีสันท่างต่างกันไป ในสมัยแรกๆมีธงเพียงไม่กี่ประเภทแต่ภายหลังเกิดธงประเภทต่างๆ เป็นจำนวนมาก จนต้องมีพระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างระเบียบการใช้ธงซึ่งประกาศใช้ครั้งแรกใน สมัยพระสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพ.ศ.2434¹ ธงต่างๆของไทยมีหลายประเภท ได้แก่

3.1 ธงชาติ

ธงชาติเป็นเครื่องหมายที่แสดงให้รู้ถึงความเป็นชาติของชนชาติใดชาติหนึ่ง ธงชาติไทยใน สมัยโบราณจะใช้ธงอะไรไม่เป็นที่ทราบแน่นอน ต่อเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงรา ชานุภาพได้ทรงตรวจพบในหนังสือจดหมายเหตุราชทูตไทยไปลังกาทวีป เมื่อครั้งพระอุปาสีออกไปให้ อุปสมบทแก่ชาวสิงหล ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศว่า มีการใช้ธงสีแดงสีเดียว จึงทรงสรุปว่าคงจะ ใช้สีแดงเป็นธงชาติไทยมาแต่โบราณ ต่อมาในสมัยธนบุรีคงใช้ธงสีแดงเป็นเครื่องหมายประจำเรือ คำชาย ทั้งเรือหลวงและเรือราษฎร์

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชดำริว่า ควรมี เครื่องหมายอย่างใดอย่างหนึ่งแสดงความแตกต่างระหว่างเรือหลวงและเรือราษฎร์ จึงมีพระบรมราช โองการให้ทำรูปจักร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งราชวงศ์จักรีไว้ตรงกลางธงสีแดง เพื่อเป็นเครื่องหมายใช้ใน เรือหลวงต่อไป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีช้างเผือกคู่พระราชมหาราชถึง 3 ช้าง นับเป็นสิ่งมหัศจรรย์ จึงทรงให้นำรูปช้างเผือกไว้ตรงกลางวงจักรซึ่งกลางพื้นสีแดง สำหรับใช้ ในเรือกำปั่นหลวงที่ไปมาค้าขายกับนานาประเทศ จนกระทั่งสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ส่วนเรือสินค้าของราษฎร์ก็ยังคงใช้ธงสีแดงล้วนเช่นเดิม เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำริว่า ธงสีแดงล้วนที่ราษฎร์ใช้ในเรือสินค้านั้นซ้ำกับธงของประเทศ อื่นๆ จึงมีพระบรมราชโองการให้ยกรูปจักรออกจากธงหลวง ให้ใช้ธงนี้ทั่วไปทั้งเรือหลวงและเรือราษฎร์ ต่อมาจึงให้ทำรูปช้างเผือกบนพื้น สีขาบ (สีน้ำเงินแก่อมม่วง) สำหรับชักที่หน้าเรือหลวงเพื่อให้แตกต่าง กัน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ธงชาติไทยก็ยังคงมีลักษณะเดียวกับที่ ใช้อยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเป็นธงพื้นสีแดง ตรงกลางเป็นรูปช้างเผือก ยืนหันหน้าเข้าเส้า ธงนี้คงใช้มาจนกระทั่ง พ.ศ.2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง เปลี่ยนเป็นธงพื้นสีแดง มีรูปช้างเผือกทรงเครื่องยืนแท่นหันหลังเข้าเส้า ต่อมาในพ.ศ.2460

¹พระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างธงสยาม. (2434). ไม่ปรากฏเลขหน้า.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริว่า ธงช้างนั้นราษฎรไม่สามารถซื้อหามาได้โดยสะดวก เพราะราคาแพง จึงทรงเปลี่ยนธงช้างเป็นธงรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้าสีขาวสลักกับริ้วสีแดง ต่อมาได้เปลี่ยนริ้วสีแดงตรงกลางเป็นสีน้ำเงินในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เพื่อให้เหมือนกับสีของธงประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรที่ไทยเข้าร่วมรบด้วย เช่น ธงสามสีของฝรั่งเศส ธงยูเนียนแจ็กของอังกฤษ และ ธงดาวของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติธง พ.ศ.2460 ขึ้น เปลี่ยนธงชาติแบบเดิมให้เป็นธงไตรรงค์ ประเทศไทยก็ยังคงใช้ธงไตรรงค์เป็นธงชาติไทยตราบเท่าทุกวันนี้¹

3.2 ธงประจำพระองค์

สันนิษฐานว่ามีการใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณเพราะเป็นสัญลักษณ์ในกระบวนพยุหยาตรา และยังนำไปใช้ประจำกองทัพเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพในการยกทัพไปทำศึกสงครามด้วย ดังจะพบเห็นได้ในวรรณคดีที่กวีบรรยายถึงพระมหากษัตริย์ไทยดังเช่น ลิลิตเตล่งพ่าย ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นบทสดุดีเฉลิมพระเกียรติวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี เมื่อพ.ศ.2135 บางตอนกล่าวถึงการใช้อธิบายไว้ว่า

...แสนพลหาญพลห้อม	พร้อมเครื่องพระอภิรม
ชุมธงชายธงฉาน	ทวนทองลาญเลื่อมเนตร
พู่จามเรศปลิวปลาย	แห่น้ำหลายเหล้าหลาก
แห่หลังมากหมูล้อม	ห้อมเบื้องซ้ายสรพรั่ง
คังเบื้องขวาคล้า	บรูก็ล้ำก็แสน
ดูตื่นแดนเดียรรดา	ธกัให้ยาตราพยุหยุทธ์
บายกระบี่ธูขฝ่ายขวา	โบกครุฑพ่าห์นฝ่ายซ้าย... ²

พระนิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นได้ว่าธงมีความสำคัญต่อการจัดกองทัพของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้แก่ธงชัยราชกระบี่ธูข(ธงกระบี่ธูข) เป็นธงที่มีรูปवानร(กระบี่)ทรงเครื่องยืนบนพื้นผ้าแดง ใช้ถือนำพระราชยานในกระบวนพยุหยาตราคู่กันกับธงชัยพระครุฑพ่าห์ (ธงพระครุฑพ่าห์) ที่มีรูปครุฑสีแดงยืนบนพื้นผ้าเหลือง ทั้งสองเป็นธงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในธงแนบผ้าขาวลงยันต์ คันธงใช้ไม้ชัยพฤกษ์

¹ยุพร แสงทักษิณ. (2530). ธงไทย. หน้า 12-19.

²กรมศิลปากร. (2515). ลิลิตเตล่งพ่าย. หน้า 90.

ภาพธูปฐานนกงูเป็นรูปแพนสอดลงในแผ่นพระกระปี่และแผ่นพระครุฑพ่าห์ โดยธงชัยราชกระบี่
ยุดอยู่ด้านขวา ส่วนธงชัยพระครุฑพ่าห์อยู่ด้านซ้าย

ธงประจำองค์พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เรียกว่า ธงจอมเกล้า เป็นธงประจำองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งมีลักษณะพื้นนอกสีแดง พื้นในสี
ขาบกลางธงเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ มีเครื่องสูงเจ็ดชั้นอยู่สองข้าง ส่วนธงประจำองค์สมเด็จพระ
ราชินีมีใช้ครั้งแรกเมื่อพ.ศ.2440 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีลักษณะ
คล้ายกับธงมหาราช พื้นนอกสีแดง มีขนาดกว้าง 10 ส่วน ยาว 15 ส่วน ชายตัดเป็นแฉกอย่างหางนก
แซงแซว ลึกเพียงส่วนที่ 4 ของด้านยาวของธง พื้นในถัดมุมแฉกเข้ามาเป็นสีขาบขนาดกว้าง 6 ส่วน
ยาว 8 ส่วน ภายในพื้นสีขาบมีรูปเครื่องหมายเหมือนธงมหาราช ถ้าทหารเชิญธงประจำพระองค์ไปใน
ขบวนใด แสดงว่าพระองค์เสด็จอยู่ในขบวนนั้น หรือชักขึ้นที่ใดก็แสดงว่าประทับอยู่ที่นั่น

นอกจากนี้ประเทศไทยยังเคยมีธงประจำแผ่นดินพระมหากษัตริย์ประจำรัชกาล มีขึ้นเป็น
ครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างธง
ไอยราพตขึ้น สำหรับชักในพระบรมมหาราชวังเวลาที่มิได้ประทับอยู่ในพระนคร และใช้มาจนกระทั่งถึง
พ.ศ.2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงเปลี่ยนแปลงรูปแบบและพระราชทาน
นามใหม่ว่า ธงจุฑาธิปไตย ต่อมาในพ.ศ.2453 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างธงประจำแผ่นดินขึ้นใหม่คือ ธงมหาไพบยन्दัตถ์ ธงประจำแผ่นดินของไทย
มีเพียง 3 รัชกาล หลังจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ไม่ปรากฏมีธงประจำ
แผ่นดินอีกเลย¹

3.3 ธงที่ใช้ในการทำศึกสงคราม

เป็นธงที่ใช้ในกองทัพเพื่อไปทำศึกสงครามมาแต่โบราณ ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์
เรื่องรามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็พบว่าธงมีความสำคัญต่อ
การจัดกองทัพ มีข้อความหลายตอนที่กล่าวถึงความสำคัญของธงในการจัดทัพโดยจะขอยกตอนที่วิรุณ
จำบังยกทัพ ดังนี้

¹ยุพร แสงทักษิณ. (2530). ธงไทย. หน้า 28.

...ม้าเอยม้าศึก	โผนทะยานหาญฮึกดังไกรสร
ชาติเชื้อพลาหกฤทธิ์รอน	สีด้าอรชรทั้งกาย
ผูกเครื่องกุดันประดับพลอย	สองหูพู่ห้อยเจิดฉาย
เริงร่าดั่งม้าพระพาย	หยาบคายฉกรรจ์พันลิก
ฝีเท้าเข้าออกไวว่อง	เคล้าคล่องชำนาญในการศึก
แต่ได้ยินเสียงพลให้อีก	แผ่นสะอึกถึงราชศัตรู
ประดับด้วยอภิมหามลายู	ธงทิววิรายเป็นคู่คู่
ปี่ม้องขานกลองมลายู	ธงชัยนำหมู่ชนดพล... ¹

จะเห็นได้ว่าการใช้ธงประจำกองทัพในการทำศึกสงครามเพื่อเป็นสิริมงคลในกองทัพ สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ทหารในการออกรบ ให้เกิดความรักชาติและก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นมา เพื่อเทิดพระเกียรติต่อองค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ธงยังเป็นสัญลักษณ์ของกองทัพ เมื่อมองเห็นก็จะรู้ได้ว่ากองทัพของตนอยู่ที่ใด ในปัจจุบันมีธงชัยเฉลิมพลประจำสามเหล่าทัพ คือ ทหารเรือ ทหารบก และทหารอากาศ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้

3.4 ธงราชการ

เป็นธงที่บัญญัติขึ้นใช้ในราชการต่างๆ เช่น ใช้กับเรือหลวง ใช้ประจำหน่วยราชการต่างๆ ในอดีตไทยมีธงสีแดงล้วน ธงจักรและธงช้างสำหรับใช้ประจำเรือหลวงจนถึงพ.ศ.2453 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ธงเรือหลวงจึงได้รับการเปลี่ยนเป็นธงราชการ ส่วนธงประจำกรมกองต่างๆ นั้น ในพ.ศ.2453ได้กำหนดให้ใช้ธงราชการเป็นธงพื้นแดง กลางธงเป็นรูปช้างเผือกทรงเครื่องยืนแท่นหันหน้าเข้าเส้าและเติมตราประจำกรม กอง หรือหน่วยราชการนั้นๆ ไว้ที่มุมธงด้านบน ข้างหน้าช้าง ครั้นถึงพ.ศ.2460 ธงราชการมีลักษณะเหมือนธงไตรรงค์ แต่ให้เติมเครื่องหมายอย่างใดอย่างหนึ่งเอาไว้กลางธง กระทั่งในพ.ศ.2479 ได้มีการเปลี่ยนแปลงธงราชการเป็นครั้งสุดท้ายคือ กำหนดให้ธงไตรรงค์เป็นธงราชการยังคงใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้²

3.5 ธงศาสนา

ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติจึงมีธงที่สร้างขึ้นสำหรับใช้ในทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมี 2 ชนิดคือ

¹ กรมศิลปากร. (2510). *รวมเกียรติ*. หน้า 212.

² ยุพร แสงทักษิณ. (2530). *ธงไทย*. หน้า 42-44.

1. ธงธรรมจักร เป็นธงที่ใช้ในทางพุทธศาสนาเฉพาะในประเทศไทย มีลักษณะเป็นธงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 4 ส่วน ยาว 6 ส่วน พื้นธงเป็นสีเหลือง ตรงกลางมีรูปธรรมจักรสีแดง มีก้ำ 12 ซี่

2. ธงฉัพพรรณรังสี เป็นธงประจำองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรุงโคลัมโบ พ.ศ.2493 ถือว่าเป็นธงชาวพุทธนานาชาติ พุทธมามกะชาวอเมริกันชื่อ พันเอกเฮนรี สตีล ออลคอตต์ (Henry Steel Olcott) เป็นผู้คิดออกแบบ มีลักษณะเป็นธงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 1 ส่วน ยาว 2 ส่วน มีทั้งหมด 6 สี ซึ่งผู้ออกแบบได้ความคิดมาจาก วัศมี 6 สี ที่แผ่กระจายออกไปเหนือพระเศียรของพระพุทธเจ้าคือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีฟ้า (สีแดงปนเหลือง) สีเลื่อม (สีผสมของทั้ง 5 สีข้างต้น) ปัจจุบันศูนย์ภักดีของพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกทุกที่ใช้ธงนี้¹

4. ประวัติความเป็นมาของตุ่ง

4.1 ความหมายของตุ่ง

ทุง หรือ ตุ่ง หมายถึง เครื่องใช้ในการประดับและเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมชนิดหนึ่ง มีลักษณะตรงกับภาษาบาลีว่า “ปฏากะ” หรือ ธงปฏาก ที่ทางภาคกลางเรียกว่า “ธงตะขาบ” คือเป็นธงที่ทำด้วยวัสดุต่างๆตามความเหมาะสม มีความยาวอย่างตัวตะขาบเวลาแขวนประดับชายธงยาวลงมาเบื้องล่าง² ตุ่งเป็นภาษาถิ่นพื้นเมืองล้านนาเป็นคำเฉพาะ ที่ใช้เรียกผืนผ้า ผืนกระดาด ผืนไม้ ผืนโลหะ หรือใบลานก็ได้³ โดยจะมีขนาดต่างๆกันมีความสูงหรือความยาวตั้งแต่ 6 เมตร จนถึงขนาดเล็กสุดประมาณ 1 ฟุต ไทยใหญ่จะเรียกว่า “ตำซอน” และพม่า เรียกว่า “ตะซุ่น”⁴

4.2 จุดมุ่งหมายในการสร้างตุ่ง

การถวายตุ่งของชาวล้านนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาและประเพณีอันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต จุดมุ่งหมายในการสร้างตุ่งของชาวล้านนาสามารถสรุปได้ดังนี้

¹ยุพร แสงทักษิณ. (2530). ธงไทย. หน้า 42-44.

²มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือเล่ม 6. หน้า 2820.

³พ. นิรันดร์ อภิวิฑูณ. (2547). ตุ่งล้านนามีปัญญาของบรรพชน. หน้า 5.

⁴ศิวิชัย บุญญโรส. (2535). ตุ่ง. วารสารบันนา. (8) : 38.

1. เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สร้างบุญกุศลให้แก่ตนเองและครอบครัวไว้ในภายภาคหน้า
2. เพื่อถวายอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อจะได้พ้นจากวิบากกรรมได้ไปสู่สุวรรสวรรค์
3. เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองศาสนสถาน ศาสนวัตถุ หรือสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์ เช่น สะพาน เป็นต้น
4. เพื่อสะเดาะเคราะห์ ขจัดภัยพิบัติต่างๆ ให้หมดไป โดยเฉพาะภัยที่เชื่อว่า เกิดจากภูติผี ปีศาจ หรือบาปกรรมทั้งหลายด้วยการต่ออายุ หรือสืบชะตา
5. เพื่อใช้ในทางไสยศาสตร์ ทำเสน่ห์ บูชาผีสงเทวดา
6. เพื่อใช้ในพิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ เช่น พิธีสวดพุทธมนต์ พิธีสืบชะตา การขึ้นท้าวทั้งสี่ การตั้งธรรมหลวง งานปอยหลวง ทอดกฐิน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเกี่ยวกับคนตาย
7. เพื่อเป็นเครื่องหมายที่บอกว่าสถานที่แห่งนั้นกำลังมีงานหรือพิธีกรรมต่างๆ¹

ในอดีตผู้ชายชาวล้านนาทุกคนจะให้ความสำคัญกับการทำตุงมาก ว่ากันว่า ถ้าผู้ชายคนไหน มีฝีมือการทำตุงที่สวยงามจะเป็นที่นับถือของชาวบ้าน โดยเฉพาะหญิงสาวจะนิยมชมชอบคนที่ฝีมือทำตุงได้สวยงาม² วัสดุที่ชาวล้านนานิยมนำมาทำตุงนั้น มีหลายชนิด ได้แก่ ผ้าหรือฝ้าย ไม้ กระดาษ หรือพลาสติก หรือโลหะ เป็นต้น³

4.3 ประวัติความเป็นมาของการสร้างตุงในล้านนา

การใช้ตุงทางภาคเหนือปรากฏหลักฐานครั้งแรกในตำนานพระธาตุดอยตุง⁴ ซึ่งอาจถือเป็นจุดกำเนิดประเพณีการสร้างตุงของล้านนา โดยกล่าวถึงการสร้างพระธาตุไว้ว่า เมื่อพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองได้นำเอาพระบรมอัฐิธาตุ พระรากขวัญเบื้องซ้ายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาถวายแด่พระยาอชุตราชซึ่งเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 3 แห่งราชวงศ์สิงหนวัติ พระองค์ทรงขอเอาดินแดนของพญาลาวจกในหมู่เขาสามเล้าเป็นที่ก่อสร้างสถูปบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อสร้างพระมหาสถูปนั้นให้ทำ

¹ธนวัจน์ โกมลรัตน์. (2538, 29 มกราคม). วัฒนธรรมล้านนาไทย. ข่าวสยาม. หน้า 5.

²หมึกสีน้ำเงิน. (2542, 9 ตุลาคม). ลุงสิงห์แก้ว มโนเพชรปรมาจารย์ผู้ทำตุง-โคมแห่งล้านนา. เชียงใหม่ นิวส์. หน้า 5.

³มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6. หน้า 2820.

⁴เพลิงระมิงค์. (2537, 5 ตุลาคม). ตุง. เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

“ตุงตะขาบใหญ่” ยาวถึงพันวาปักไว้บนยอดเขาปู่เจ้า ทางตุงปลิวไปเพียงใดกำหนดหมายไว้เป็นฐานสถูปเพียงนั้น¹ ดังมีเนื้อหาตามตำนานคือ บริเวณอันเป็นที่ตั้งของตอยตุงประกอบด้วยหมู่ดอยสามเส้าทางเหนือมีดอยทา ดอยลูกกลางซื่อดอยย่าเฒ่า และทางใต้มีดอยดินแดงเรียกอีกชื่อว่าดอยปู่เจ้า² อาณาบริเวณแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเมืองสุวรรณโคมคำในอดีต เมืองสุวรรณโคมคำเป็นเมืองเก่าแก่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำโขงมากนัก ตั้งอยู่ ณ ดอยดินแดงทางทิศตะวันตกซึ่งดอยลูกนี้เป็นดอยลูกหนึ่งในบรรดาหมู่ดอยสามเส้าที่มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ดอยปู่เจ้า หรือ ดอยตุงในเวลาต่อมา³

ตามประวัติกล่าวไว้ว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 430 มีพระราชบุตรองค์หนึ่งของกษัตริย์เมืองนครไทยพระนามว่า “สิงหนวัติกุมาร” ได้พาบริวารจำนวนคนแสนครัวออกจากเมืองนครไทยเทศราชคฤหะเพื่อแสวงหาที่ตั้งพระนครและได้มาสร้างเมืองที่แคว้นแห่งเมืองสุวรรณโคมคำ ต่อมาภายหลังพระเจ้าสิงหนวัติได้ย้ายเมืองจากที่เดิมไปยังที่แห่งหนึ่งซึ่งไม่ไกลจากแม่น้ำโขงมากนัก แล้วตั้งชื่อเมืองนั้นว่า “โยนกนาคนันทบุรีสิงหนวัตินคร” ในชุมชนท้องถิ่นแถบนั้นชาวบ้านจะตั้งหมู่บ้านอยู่ตามแนวภูเขา มีปู่เจ้าลาวจกเป็นผู้นำ และต้องอ่อนน้อมแก่ สิงหนวัติกุมาร

กษัตริย์เชื้อสายสิงหนวัติกุมารได้ครองราชสมบัติสืบถึงพระเจ้าอชุตราช มีมเหสีทรงนามว่า ปทุมาวดี ในสมัยนี้พระมหากัสสปเถระนำเอาพระบรมอัฐิธาตุพระรากขวัญเบื้องซ้ายมาถวาย แล้วหาสถานที่ที่จะสร้างสถูปประดิษฐานพระบรมธาตุนั้น พระมหากัสสปจึงบอกเล่าแก่พระยาอชุตราช ให้ทราบถึงคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าและให้ประดิษฐานพระบรมอัฐิธาตุและพระธาตุอื่นๆ ไว้ ณ ดอยดินแดงอันเป็นที่อยู่ของพวกลาวจก พระเจ้าอชุตราชจึงเรียกหัวหน้าลาวจกเข้าเฝ้า แล้วพระราชทานทองคำแก่ลาวจก และให้ปู่เจ้าลาวจกพร้อมครอบครัวและบริวาร 500 คน เป็นผู้ดูแลพระธาตุ ด้วยผลบุญนี้เองทำให้ปู่เจ้าลาวจกและครอบครัวได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดาบนสวรรค์

พระมหากัสสปยกเอาโกศพระธาตุขึ้นตั้งวางไว้เหนือก้อนหินอันมีรูปลักษณะเหมือนมะนาวตัดครึ่ง พระบรมธาตุก็เปล่งรัศมี รังสี 6 ประการเป็นเวลาถึง 7 วัน 7 คืน แล้วจมลงไปในก้อนหินนั้น ลึกประมาณ 8 ศอกและเมื่อจะสร้างพระมหาสถูปนั้นได้ทำตุงตะขาบใหญ่ยาวถึงพันวา ปักไว้บนยอดเขา

¹พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่. (2537). ตุงล้านนา.(เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย). หน้า 1.

²วิทย์ พงศ์พนิตานนท์. (2533, 12 ตุลาคม) . พระมหาชินธาตุเจ้าบนดอยตุง. ศิลปวัฒนธรรม. 11 (12) : 60-74.

³พ. นิรันดร์ อภิวิทูสมโน . (2547). ตุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 12.

ดอยปู่เจ้า หางธงปลิวไปเพียงใดกำหนดเป็นฐานพระสถูปเพียงนั้น' เมื่อคนทั้งหลายได้เห็นตุง จึงเรียก ดอยแห่งนี้ว่า ดอยตุง

4.4 ตำนานเกี่ยวกับการสร้างตุง

การใช้ตุงของชาวล้านนามีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์โอบิลานหรือตำนานล้านนาที่พบตามวัดต่างๆ ในดินแดนล้านนา เรื่องราวของตุงที่ปรากฏในตำนานและหลักฐานต่างๆ เหล่านี้ ล้วนแสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อในการสร้างตุงเกิดขึ้นมานานแล้ว โดยสื่อออกมาเป็นถ้อยคำเล่าสืบต่อกันมา และภายหลังได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยปราชญ์ชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่น ผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง อบรมสั่งสอนต่อกันมาเพื่อสร้างความเชื่อและความศรัทธาในการสร้างตุง

ตำนานเชียงใหม่

เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างตุงปรากฏในตำนานว่า กาลครั้งหนึ่งยังมีพรานล่าสัตว์ได้เห็นชาวบ้านต่างพากันไปวัดเพื่อฟังเทศน์มหาชาติ แล้วได้ถวายตุงโดยได้ผูกตุงไว้กับปลายไม้ไผ่ เมื่อลมพัดมาตุงก็แกว่งไปมาดูแล้วงดงามมาก พรานจึงได้สร้างตุงมาถวายวัดบ้าง แต่เขาไม่รู้ว่าแขวนตุงไว้ที่ใด จึงได้นำตุงไปบูชาพระประธานในวิหารพร้อมตั้งจิตอธิษฐานให้เกิดอันสืบจากการถวายทานตุง เมื่อพรานอธิษฐานเสร็จก็นำตุงดังกล่าวไปแขวนไว้ที่เพดานในวิหาร แต่ในขณะที่นำตุงขึ้นไปแขวน พรานผู้นั้นได้พลัดตกลงมาตาย ยมทูตจึงนำเอาวิญญาณของพรานป่าไปลงนรกให้พญามราชตัดสินความดีความชั่ว เมื่อพญามราชถามพรานป่าว่า เมื่อเจ้ามีชีวิตอยู่ได้กระทำความดีอะไรไว้บ้าง พรานผู้นั้นก็ตอบว่าข้าไม่เคยกระทำความดีอะไรเลย เพราะข้าเป็นคนยากจน แทบจะไม่มีอะไรกินนอกจากล่าสัตว์เพื่อยังชีพ ไม่ได้ทำบุญทำทานอะไร แม้เมื่อเอาตุงไปบูชาพระประธานในวิหารยังพลัดตกลงมาตายได้ฝ่ายพญามราชเมื่อได้ยินพรานป่าพูดดังนั้น จึงให้อาลักษณ์ตรวจสอบดูว่า พรานผู้นี้เมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ได้เคยกระทำความดีอะไรไว้บ้าง เมื่อตรวจสอบแล้วก็พบว่า พรานผู้นี้ไม่เคยทำความดีไว้เลยนอกจากก่อนตายได้ถวายทานตุงผืนเดียว พญามราชจึงได้เอาดาซึ่งมาซึ่งความดีในการถวายทานตุงกับความเลวที่พรานผู้นี้ทำไว้ ปรากฏว่าความดีที่ได้ถวายทานตุงมีน้ำหนักมากกว่าความเลว พญามราชจึงส่งนายพรานไปขึ้นสวรรค์ให้เลยผลบุญจากการถวายทานตุงจนหมดแล้วจึงค่อยนำไปส่งนรกเพื่อใช้ผลกรรมที่ได้ฆ่าสัตว์ต่อไป²

¹วิทย์ พงศ์พนิตานนท์. (2533, 12 ตุลาคม). พระมหาชินธาตุเจ้าบนดอยตุง. *ศิลปวัฒนธรรม*. 11 (12) : 60-74.

²ธนวัจน์ โกมลรัตน์. (2538, 30 มกราคม). วัฒนธรรมล้านนาไทย. *ข่าวสยาม*. หน้า 5.

เห็นได้ว่าชาวล้านนามีความเชื่อว่าถ้าถวายทานตุงเป็นพุทธบูชาสร้างบุญกุศลให้แก่ตนเองแล้ว เมื่อสิ้นชีวิตไปดวงวิญญาณจะได้ไปสู่สุรวงสวรรค์ ดังนั้นชาวล้านนาจึงนิยมสร้างตุงกันทุกชนชั้น และยังเชื่อว่าการถวายทานตุงอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว วิญญาณของพวกเขาจะพ้นจากวิบากกรรมด้วยการจับทางตุงขึ้นไปสู่สุรวงสวรรค์ เปรียบเสมือนเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ

ตำนานของชาวไทยใหญ่

ชาวไทยใหญ่เล่ากันสืบต่อมาว่า ครั้งหนึ่งมีกาเผือกสองตัวผัวเมียได้พากันไปหาอาหาร แล้วทิ้งไข่ 5 ฟองไว้ในรังบนต้นไม้ ระหว่างที่ออกไปหาอาหารอยู่นั้นได้เกิดพายุพัดโชติกลงในที่ต่างๆ ไข่แต่ละใบได้มีผู้เก็บเอาไปฟักออกมาเป็นคนและเป็นเพศชายทั้งห้าคน คนแรกชื่อ กะกุสันตะ ไก่เอาไปเลี้ยงคนที่สองชื่อ ขกมาตมะ พญานาคเอาไปเลี้ยง คนที่สามชื่อ กัสสปะ เต่านำไปเลี้ยง คนที่สี่ชื่อ โคตมะ วัวนำไปเลี้ยง และคนที่ห้าชื่อ อริยมัตตริย์¹ คนชกผ้านำไปเลี้ยง เมื่อทั้งห้าคนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็อยากจะบวชเป็นฤาษี จึงขึ้นไปอยู่ที่เขาไกลาศโดยต่างก็ไม่รู้จักกัน เมื่อบำเพ็ญได้ญาณแล้วจึงมีโอกาสดูรู้จักกัน และอยากสร้างบุญกุศลให้พ่อแม่ที่แท้จริงของตน จึงอุทิศส่วนกุศลด้วยการสร้างตุงเป็นรูปของผู้ให้ความอุปการะของตน ท่านอริยมัตตริย์ได้ทำเป็นรูปสัญลักษณ์ของคนชกผ้า คือ รูปหมอนทูปผ้า ท่านกะกุสันตะทำเป็นรูปไก่ ท่านขกมาตมะทำเป็นรูปพญานาค ท่านกัสสปะทำเป็นรูปเต่า ท่านโคตมะทำเป็นรูปดาวัว แล้วเอาไปถวายเป็นพุทธบูชา แต่ทว่ากุศลไปไม่ถึงพ่อแม่ กาเผือกทั้งสองตัวจึงบินมาบอกคนทั้งห้าว่า ถ้าจะให้พ่อแม่ได้รับส่วนบุญต้องจุดประทีปที่ทำให้เป็นรูปดินกาเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีต่อผู้บังเกิดเกล้า²

ดังนั้นการถวายทานตุงตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่ จึงมีความเกี่ยวเนื่องกับพระเจ้าทั้งห้าพระองค์ รูปลักษณะของตุงสมัยก่อนก็มีลักษณะผสมผสานของผู้ให้ความอุปการะพระเจ้าทั้งห้าพระองค์อยู่ในผืนเดียวกัน กล่าวคือ มีรูปไก่ยืนอยู่บนไม้ทูปผ้า มีความยาวเป็นปล้องๆเหมือนพญานาค มีลวดลายแต่ละปล้องเหมือนเต่า ส่วนบนและล่างของตุงมีไม้สานเป็นรูปห่วงกลมๆ คล้ายดาวัว

เรื่องกาเผือกนี้เป็นตำนานอธิบายที่มาของการจุด “ผางประทีป” และอธิบายส่วนประกอบของตุงว่า มีความหมายถึง พระพุทธเจ้าห้าองค์ ดังนี้ คือ

¹พิศาล ทิพารัตน์. (2535). ตุง ธง ตำล่อน ตะขุน. (เอกสารรวมบทความประกอบการสัมมนา). หน้า157.

²สุทัศน์ ศิลปปัญญา. (2538, 10 มกราคม). ความหมายลัทธิบนผืนผ้า. มติชน. หน้า 6.

1. หัวตุง คือ ไม้ชักผ้าแทนคนชักผ้าหรือพระอาริยมตตริย
2. รูปไก่และส่วนบนของตุงแทนไก่ หรือ กกุสันธะ
3. รูปนาค คือลำตัวที่ยาวของตุง และ “ใบไฮ”(ส่วนห้อยประดับทำเป็นรูปตุงเล็กๆ) แทนนาค

หรือ โคนาคมนะ

4. ลวดลายตารางเกล็ดเต่าหรือ ลวดลายรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดแทนเต่าหรือพระกัณฐปะ
5. หมากราวหรือลูกกลมประดับตุง แทนวัวหรือโคตมะ¹

ตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่มักกล่าวอ้างกันว่า ชาวล้านนาจึงทำตุงเพื่อสื่อสัญลักษณ์ถึงพระเจ้าทั้งห้าพระองค์และเพื่อสร้างอุทิศส่วนกุศลไปให้พ่อแม่ของตนที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อบุพการี และการถวายทานเป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ตำนานพระไตรปิฎก ธชตสูตร

ในครั้งพุทธกาลอสูรได้ขึ้นไปก่อวณบนสวรรค์จึงได้เกิดสงครามระหว่างเทวดากับอสูรขึ้น พระอินทร์จึงได้สร้างตุงขึ้นมา 1 ผืนแล้วบอกกับเทวดาทั้งหลายว่า หากพวกเขาเกิดความหวาดกลัวขึ้นมา ก็จงมองดูตุงนี้แล้วความหวาดกลัวก็จะหายไป เมื่อเทวดาทั้งหลายได้เห็นตุงนี้แล้วจึงเกิดความฮึกเหิม ความกล้า และความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และร่วมมือกันกำจัดอสูรจนพ่ายแพ้ไปในที่สุด²

ดังนั้น ตุงจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การออกรบของทหารก็มักจะมีตุงหรือธงนำหน้าทัพ เพื่อปลุกใจเหล่าบรรดาทหารให้เกิดความฮึกเหิมในการต่อสู้กับศัตรู

ตำนานในคัมภีร์ไบเบิล อานิสงส์ทานทุง ฉบับวัดบ้านแอ่น ต.บ้านแอ่น อ.ดอยเต่า จ.เชียงใหม่

ตำนานกล่าวว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลราชาได้ไปจุจากถามพระพุทธรองค์ว่า การสร้างตุง 3 ชนิด ถวายเป็นพุทธบูชาให้ท่านอย่างไร พระพุทธรองค์ตรัสอธิบายว่า ผู้ใดทานตุงขาว ตุงแดง ตุงเหลือง ก็ย่อมจะได้ไปเกิดยังทวีปต่างๆ กัน อันได้แก่ อุตรรุทวีป อมรโคยานทวีป และชมพูทวีป

¹ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2542, 15 เมษายน). ประเพณีทานตุงในล้านนา. *ไทยนิวส์*. หน้า 8.

² รัชฎาภรณ์ ฉายใจ ; และอมรรัตน์ ศรีพฤกษ์. (2539, 6 เมษายน). "ตุง" เอกลักษณ์ล้านนาไทย. *ไทยนิวส์*. หน้า 9.

ประกอบด้วยเดช ปัญญา ยศศักดิ์ เมื่อทางตุงกวัดแกว่งไปทางทิศใดก็จะให้ผลบุญเป็นช้าง ม้า รถ บรืวาร แก้ว 7 ประการ¹

ดังนั้นชาวล้านนาจึงเชื่อว่าถ้าได้สร้างตุงถวายเป็นพุทธบูชา เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะไม่ตกนรก และได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในขณะที่เดียวกันถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในโลกก็จะได้เป็นใหญ่ เป็นโต พร่ำพร้อมด้วยทรัพย์สินและบรืวาร จึงทำให้ชาวล้านนานิยมสร้างตุงถวายเป็นพุทธบูชากันมาก รูปแบบของตุงก็มีความแตกต่างกันไปตามฐานะสังคม

ตำนานในคัมภีร์ใบลาน อานิสงส์ทานตุง ฉบับวัดแม่ตั่ง ต.แม่พริก อ.แม่พริก จ. ลำปาง

ตำนานกล่าวถึงอานิสงส์การสร้างเสาดุงและเสานงส์บูชาพระพุทธเจ้าว่า จะได้ผลบุญจนพ้น จากอบายภูมิไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทางตุงที่กวัดไกวในยามลมพัดหากพัดไกวไปทางทิศ ตะวันออกผู้สร้างตุงก็จะได้เป็นจักรพรรดิราช หากพัดไปทางทิศอาคเนย์จักได้เป็นมหาเศรษฐี พัดไป ทิศทักษิณจักได้เป็นเทวดา พัดไปทิศหรดีจักได้เป็นพระยาประเทศราช พัดไปทิศปัจจิมจะได้เป็นพระยา ปัจเจกโพธิญาณ หากพัดไปทิศพายัพจักได้ทรงปิฎกทั้ง 3 พัดไปทิศอุดระจักได้เป็นท้าวมหาพรหม พัดไปทิศอีสานจักได้เป็นสมเด็จจอมรินทราธิราช หากพัดลงด้านล่างจักได้เป็นใหญ่ในโลกนี้ หากพัดขึ้น บนอากาศจักได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง และได้พบพระศรีอาริยะเมตตรัย²

เห็นได้ว่าการสร้างเสาดุงและเสานงส์ถวายวัดก็เหมือนกับสร้างบุญกุศลให้แก่ตนเอง เมื่อ สิ้นชีวิตแล้วก็จะได้ไปสู่สรวงสวรรค์ ชาวล้านนาสร้างตุงเพื่อบูชาธาตุลม การโบกสะบัดของตุงเมื่อต้อง ลมนั้นหมายถึงสะพานที่ทอดเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสรวงสวรรค์และได้ไปเกิดในภูมิภพที่ดีต่อไป

ตำนานความเป็นมาของตุงในจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง

ตามตำนานเชื่อกันว่าเมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นนายทุกขตะ มีอาชีพหาพินในป่า วันหนึ่งได้เที่ยวไปถึงชายน้ำแห่งหนึ่ง เห็นหาดทรายขาวสะอาด จึงได้ก่อเจดีย์ทรายขึ้น แล้วฉีกสบงแบ่ง ครึ่งแขวนเป็นตุงเพื่อสร้างอานิสงส์บูชาขอเสวยชาติใหม่เป็นองค์สัมพัญญ³ การถวายตุงดังกล่าวจึง เป็นอานิสงส์ให้แก่พระโพธิสัตว์ ในชาติต่อมา

เห็นได้ว่าการสร้างตุงด้วยความมุ่งมั่น ศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นตุงรูปแบบใด อานิสงส์แห่งการ สร้างตุงก็จะส่งผลให้ได้ไปเกิดในภูมิภพที่ดีต่อไป

¹ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2542, 15 เมษายน). ประเพณีทานตุงในล้านนา. ไทยนิวส์. หน้า 8.

²ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2540). ประเพณีทานตุงในล้านนา. ใน สืบสานล้านนา. หน้า 41-42.

³ธนวัจน์ โกมลรัตน์. (2538, 29 มกราคม). วัฒนธรรมล้านนาไทย. ข่าวสยาม. หน้า 5.

ตำนานในคัมภีร์โบราณเรื่องสังขยาโลก

ตำนานเขียนไว้ว่ามีพระภิกษุองค์หนึ่งธุดงค์ไปในป่าและเห็นไม้ตายแห้งอยู่ท่อนหนึ่ง มีลักษณะเรียวยาวสูงใหญ่และงดงามดี จึงจะเอาลำไม้ต้นนี้ไปทำเป็นเสาตุง บูชาไว้ในวัดที่ท่านจำพรรษาอยู่ แต่บังเอิญท่านเกิดเป็นลมและถึงแก่กรรมภาพในทันที ก่อนที่วิญญาณของท่านจะล่องลอยออกจากร่าง ท่านมีจิตผูกพันยึดติดกับไม้ท่อนนั้น จึงทำให้ต้องไปกำเนิดเป็นตุ๊กแกอาศัยอยู่ที่ไม้ท่อนนั้น ได้รับทุกข์เวทนาเป็นเวลานาน ดังนั้นท่านจึงตั้งใจให้ชาวบ้านทราบว่เวลานี้ท่านได้มาเกิดเป็นตุ๊กแกอาศัยอยู่ที่ไม้ต้นนั้น หากพวกชาวบ้านศรัทธาอยากจะให้ท่านพ้นจากความทุกข์ก็ขอให้สร้างตุงเหล็ก ตุงทอง (คือธงทำด้วยเหล็กหรือทองเหลือง) ถวายทานไว้ในพระศาสนา จึงจะบันดาลให้ท่านหลุดพ้นจากความทุกข์นี้ได้ เมื่อพวกชาวบ้านได้ทราบเช่นนั้นก็สร้างตุงเหล็ก ตุงทอง ถวายไว้ในพระศาสนา แล้วตั้งจิตอุทิศส่วนบุญกุศลให้พระภิกษุรูปนั้น ครั้นเมื่อได้รับอานิสงส์ พระภิกษุรูปนั้นจึงพ้นจากการเสวยกรรมเป็นตุ๊กแก ไปเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง¹

เห็นได้ว่าการถวายตุงเหล็ก ตุงทอง เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่คนตายก็เพื่อให้วิญญาณไปสู่สุคติ โดยเชื่อว่าวิญญาณจะจับทางตุงลอยขึ้นสู่สรวงสวรรค์พ้นจากวิบากกรรมและได้ไปเกิดในภูมิภพที่ดีต่อไป

ตำนานเมืองหิริญนครเงินยางศรีเชียงแสน

ตำนานได้กล่าวถึงตุงไว้ว่าสามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากการตกนรกได้ ซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวบ้านในอดีต และได้บันทึกไว้ในตำนาน แต่จะเป็นศักราชใดไม่ปรากฏชัด ต่อมาได้มีสิงห์ภุมมาต์อำมาตย์เฝ้าฯไปบูชาพระประธานองค์ใหญ่และพระเจดีย์ศรีเมื่อสิงห์ภุมมาต์อำมาตย์สิ้นชีวิต พระยายมราชจึงแสดงธงผืนนั้นให้เห็น แล้วกล่าวว่า "เมื่อท่านทำบุญวันนั้น ท่านยังกรวดน้ำแผ่กุศลถึงเรา และบัดนี้ท่านจะขึ้นไปบนสวรรค์เทอญ"²

ดังนั้นชาวล้านนาจึงเชื่อว่าตุงช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากนรก โดยชายตุงจะไปกวัดแกว่งให้วิญญาณได้เกาะขึ้นพ้นจากขุมนรก

ตำนานในพระธรรมคัมภีร์โบราณเรื่องอานิสงส์ทานตุง ฉบับวัดแม่ตั่ง

ด.แม่พริก อ.แม่พริก จ.ลำปาง

ตำนานกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งอดีตกาลสมัยพระโพธิสัตว์ชื่อพระวิปัสสี มีชายผู้หนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถีมีภรรยาชื่อภาวดี อยู่มาวันหนึ่งชายคนนั้นได้ออกเดินทางเข้าไปในป่า และได้ไปเห็นต้นไม้

¹ สงวน โชติสุขรัตน์. (2509). ประเพณีไทยภาคเหนือ. หน้า 181-182.

² แหล่งเดิม. หน้า 183.

ต้นหนึ่งมีลำต้นตรงและสูงงาม ชายคนนั้นก็คิดอยู่ในใจว่า จะตัดเอาต้นไม้ต้นนี้มาทำเป็นเสาตุงเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า จากนั้นก็เดินทางกลับบ้านของตน พอรุ่งเช้าเขาก็นำเอาวัวเทียมเกวียนของตนเข้าป่าเพื่อไปตัดต้นไม้ต้นนั้นมาตกแต่งทำเป็นเสาตุง ยังไม่ทันจะทำเสร็จชายคนนั้นก็เป็นลมล้มฟุบลงไปถึงแก่ความตายในทันทีและผลานิสงส์ในกุศลเจตนาของเขาทำให้ชายผู้นั้นได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ต่อมาได้มีชายอีกคนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ เดินทางมาพบเสาตุงต้นนั้นก็เกิดความศรัทธาที่จะสร้างเสาตุง จึงได้นำเอาอุปกรณ์ต่างๆ มาทำเป็นเสาตุงและได้ลงรักปิดทองอย่างวิจิตรบรรจง พอทำเสร็จแล้วก็นำเอาเสาตุงไปตั้งไว้แล้วอธิษฐานถวายเป็นพุทธบูชา พอเขาตายไปจึงได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์

กาลต่อมาได้มีพ่อค้าวาณิชจำนวน 500 คน เดินทางมาพบเห็นเสาตุงที่ตั้งอยู่แต่ยังไม่มีผืนตุง ก็ช่วยกันหาผืนผ้ามาทำเป็นตุงแล้วผูกติดกับปลายเสา เสร็จแล้วก็ก้มลงกราบตั้งจิตอธิษฐานถวายไว้กับพระพุทธศาสนาเป็นพุทธบูชา ต่อมาเมื่อพ่อค้าวาณิชเหล่านั้นสิ้นชีวิต จึงได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์มีนางฟ้าเป็นบริวาร¹

เห็นได้ว่าเรื่องราวของการถวายทานตุงของชาวล้านนาในตำนาน ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในเรื่องของการถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา ส่งกุศลให้แก่ตนในชาติหน้า และเป็นการทานอานิสงส์ให้คนตายเพื่อจะได้ไปเกิดในสวรรค์ เมื่อคนรุ่นหลังได้อ่านตำนานแล้วจึงเกิดความรู้สึกอยากสร้างตุงขึ้นมาเพื่อให้ตนเองและบรรพบุรุษได้ไปอยู่ในสวรรค์ เปรียบเสมือนกุศลโลบายที่บรรพบุรุษได้สอดแทรกเรื่องความกตัญญูทวดเทวีให้กับลูกหลานไปด้วย เป็นการสืบสานวัฒนธรรมในด้านการสร้างตุงให้แก่ลูกหลานชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

5. ความสำคัญของตุงในประวัติศาสตร์

สมัยอาณาจักรหริภุญชัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 เกิดอหิวาตกโรคระบาด ผู้คนพากันหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองสุธรรมวดี(สะเทิม) เมื่อโรคระบาดยุติลง ผู้คนจึงพากันกลับบ้านเมืองเดิม² มีการรับเอาวัฒนธรรมการถวายธงหรือ ตุงที่มีเสาหงส์ (เสาที่มีรูปหงส์อยู่ปลายเสา) จากชาวมอญมาด้วย ลวดลายลักษณะรูปทรงเหมือนกับตุงกระด้าง (ตุงที่ทำด้วยไม้แกะสลัก) ของล้านนา โดยได้นำมาติดตั้งไว้หน้าโบสถ์ วิหาร เจดีย์ และลานวัด เพื่อให้เกิดความสวยงาม

¹พ. นิรันดร์ อภิวัตน์. (2547). ตุงล้านนามิปัญญาของบรรพชน. หน้า 15-16.

²สันติ เล็กสุขุม. (2534). ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และ ศิลปะสุโขทัย. หน้า 8-9.

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความสำคัญของตุงที่ค้นพบในศิลาจารึก วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีความตอนหนึ่งว่า "...วันนั้น ตนท่านพระญาณมุนีราชบริวาร ด้วยฝูงราชโยธามหาชน ลูกเจ้าลูกขุนมนตรีทั้งหลายยายกัน ให้ถือช่อ ข้าวตอกดอกไม้ได้เทียน ตีฟาดดังพิณดั่งกลอง ปี่สรในพิณเนญชัยทะเทียดกาหล แตรสังข์มานั่งสวด..."¹ แปลได้ความว่า ในพ.ศ. 1913 เจ้าท้าวสองแสนนาหรือพระเจ้ากือนาแห่งเมืองเชียงใหม่และข้าราชการบริวารได้ไปต้อนรับ พระสุมนเถระซึ่งมาจากสุโขทัย กลุ่มผู้ที่ไปรอต้อนรับพระสุมนเถระได้ยื่นเรียงรายกันถือเครื่องสักการะ ต่างๆ เช่น ถือช่อ คือ ธงสามเหลี่ยมขนาดเล็ก และถือตุงอยู่ด้วย² นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 8 ด้านที่ 2 หรือจารึกภูเขาสุมนภู จังหวัดสุโขทัย ซึ่งจารึกขึ้นในสมัยพระยาสิทธิไทยราว พ.ศ. 1915 เมื่อครั้งที่ทำการสักการะบูชาในการแห่รอยพระพุทธรูปที่ขึ้นบนเขาสุมนภู (เขาพระบาทใหญ่ในจังหวัดสุโขทัย) ตอนหนึ่งว่า "ดับหนทางแต่เมืองสุโขทัยมาถึงจอมเขานี้งามหนักหนาแก่กมลสอง ขอกหนทาง ย่อมตั้งกลปพฤกษไสรรมยวล ดอกไม้ตามได้เทียนประทีป เมาธูปหอมตระหลบทุกแห่ง ปลุกปลุกากทั้งสองปลากหนทาง ย่อมเรียงชันหมากชันพลูบูชาฟิลม..."³

ตุงใช้ในการประดับและประกอบพิธีกรรมในหัวเมืองล้านนามาโดยตลอด ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งแต่งราว พ.ศ. 2060 ได้ระบุว่า ในพระราชประเพณีของกษัตริย์เชียงใหม่ สมัยพระยอดเชียงราย (พ.ศ. 2030-2038) ได้ทรงประดิษฐ์สิ่งบูชาพระธาตุหริภุญชัยด้วยการประดับตุงบูชาเรียงรายสู่เขตพระบรมธาตุมีจำนวนหนึ่งแสนตุง⁴

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพ.ศ.2345 พระยาภาววิละกษัตริย์เชียงใหม่ได้เดินทางมากรุงเทพมหานครนำบรรณาการถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในฐานะเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม⁵ และทรงพำนักอยู่ที่กรุงเทพมหานครถึง 1 เดือน 3 วัน พอถึงวันพฤหัสบดีขึ้น 11 ค่ำ เดือน 11 จึงทูลลา เพื่อนำทัพกลับนครเชียงใหม่ โดยใช้เวลาในการเดินทาง 1 เดือน 15 วัน เมื่อมาถึงท่าวัดเกศริมแม่น้ำระมิงค์ (หรือแม่น้ำปิง) พระอนุชาที่อยู่รักษานครเชียงใหม่

¹วรรณ คำปวนบุตร. (2538). การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมของลวดลายของตุงและช่างทำตุง จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 18.

²วิไลภรณ์ ศรีป่าซาง. (2538?). บทความเรื่องตุง(ตุง). (เอกสารรวบรวมเรื่องตุง). ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ยุพร แสงทักษิณ. (2530). ธงไทย. หน้า 7.

⁴ศักดิ์ รัตนชัย. (2532, เมษายน). ตุงช่อพญาอยเจดีย์ทรายปีใหม่เมือง. วารสารเสียงโยนกฉบับพิเศษ. หน้า 5.

⁵สรวิศ อ่องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 259-307.

พระราชโองการให้เหล่าเสนาอำมาตย์ป่าวประกาศ ให้ประชาชนระดับประดาตกแต่งถนนหนทางคูคลองให้สวยงาม พรั่งพร้อมไปด้วยธงงาและธงปฏาก (ตุง) ทั้งสองข้างทาง ตั้งแต่พระตำหนักกรมน้ำจนถึงประตูพระตำหนักนิเวศน์ของพระยาภาววิละ¹ และใน พ.ศ. 2349 พระยาภาววิละได้เดินทางมากับพระยาวรอุปราชาธานีบดีศรีสุพรรณ กษัตริย์แห่งเมืองหริภุญชัย พร้อมขัตติยวงศา ไพร่ฟ้า ประชาชน และพระภิกษุสงฆ์ ได้นำมณฑลพายัพทั้งหมดอันมีมหาอัฐบริวาร ธงตะขาบ ธงสามเหลี่ยม ธงน้อยใหญ่ เสด็จออกจากนครเชียงใหม่มาถึงนครลำปาง เพื่อจัดฉลองสมโภชขอฟ้าวิหารและถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ที่วัดลำปางหลวง²

ใน พ.ศ. 2366 พระยาราชวงศ์สุพรรณคำมูล ซึ่งเป็นน้องของพระยามหาสุภัทรราช กษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่ ได้สร้างศาลาไม้สักหรือบรรณศาลาขึ้น 5 หลัง ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำข่า ในการเฉลิมฉลองบรรณศาลาทั้ง 5 หลังมีการปักธงชัยยาว 20 วา³ จากหลักฐานดังกล่าวจึงเห็นได้ว่าตุงมีความสำคัญในพิธีการต่างๆ ของชาวล้านนาตั้งแต่ระดับสามัญชนถึงพระมหากษัตริย์

ต่อมาเมื่อต้นพ.ศ. 2503 เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้ขุดค้นพบตุงที่ฝังไว้ในพระธาตุหรือพระเจดีย์หลายแห่งในท้องที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเชื่อกันว่ามีพลังที่จังหวัดตากกันแม่น้ำปิงทำให้น้ำท่วมท้องที่อำเภอฮอด ตุงที่ฝังไว้ในพระธาตุหรือพระเจดีย์ต้องจมอยู่ใต้น้ำ ตุงที่ขุดได้นี้ทำด้วยแผ่นเงินและแผ่นทองคำ กว้างประมาณ 4 ซม. ยาวประมาณ 20 ซม. ตอนต้นโต ตอนปลายเรียวแหลม มีตุงขึ้นหนึ่งแขนสูงประมาณ 35 ซม. ฐานสูงประมาณ 5 ซม. มีเสาดะเกียบ 4 อัน สูงพ้นจากฐานประมาณ 8 ซม. มีเสาดเดียว ปลายเสาดทำเป็นรูปหน้าจั่ว มีรูปพญานาค 2 ตัวขนานสองข้างหน้าจั่วห้อยหัวลง แขนงตุงเงินตุงทองที่พญานาคทั้ง 2 ข้าง หน้าจั่วกว้างประมาณ 7 ซม. สูงประมาณ 8 ซม. และอีกชิ้นหนึ่งตั้งเสาด 4 เสาด ขึ้นบนฐานสูงขนาดเดียวกันกับชิ้นแรก ปลายเสาดเป็นรัดเกล้าสี่เหลี่ยมห้อยตุง 4 อันไว้ทั้ง 4 มุม เสาดที่ห้อยตุงนี้ทำด้วยทองคำพร้อมทั้งฐานและเครื่องบนทั้ง 2 ชิ้น นอกนั้นเป็นแผ่นตุงที่ไม่มีเสาด ในพื้นแผ่นตุง มีลายเป็นพระพุทธรูป ลายกนก เป็นคาถาจารึกอักษรบอกชื่อผู้ถวาย และเป็นแผ่นเกลี้ยงๆ ไม่มีลวดลาย ซึ่งตุงที่ขุดได้จากท้องที่อำเภอฮอดนี้มีขนาดเล็ก⁴

¹โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา. (2545). หน้า 194.

²แหล่งเดิม. หน้า 204.

³แหล่งเดิม. หน้า 221.

⁴แสง มนวิฑูร. (2508). สมบัติศิลปจากบริเวณเขื่อนภูมิพล. หน้า 45-46.

จากหลักฐานที่ค้นพบแสดงว่า ตุงมีความสำคัญในพิธีการต่างๆของชาวล้านนาและยังมีบทบาทสำคัญต่อคติความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวล้านนา ตั้งแต่เกิดจนตายและยังรวมไปถึงชาติหน้าอีกด้วย ชาวล้านนาจึงสร้างตุงกันทุกชนชั้นตั้งแต่ระดับสามัญชนไปจนถึงพระมหากษัตริย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยมีความเชื่อว่าถ้าสร้างตุงถวายแล้วเมื่อล่วงลับไปจะได้พ้นจากวิบากกรรมไปสู่สุวรรสวรรค์ การสร้างตุงนับว่าเป็นประเพณีสำคัญที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

บทที่ 2

รูปแบบของตุ่งและความเชื่อเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับตุ่ง

ตุ่งกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับความเชื่อของวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้านในท้องถิ่นที่ชาวล้านนาสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนคติความเชื่อแล้วนำไปใช้ในพิธีกรรมต่างๆทางพุทธศาสนา ตุ่งล้านนาจึงมีรูปแบบหลากหลายทั้งลักษณะรูปทรงและรายละเอียด ด้านวัสดุตกแต่งต่างๆแตกต่างกันไปตามความเชื่อและพิธีกรรมตลอดจนความนิยมในแต่ละท้องถิ่น

1. รูปแบบของตุ่งและความเชื่อในล้านนา

ดินแดนล้านนามีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทิวภูเขาสูง ยาวขนานกันในแนวเหนือ-ใต้ โดยต่อเนื่องจากแนวเขาหิมาลัย ผ่านดินแดนสิบสองปันนาหรือแคว้นยูนนานตอนใต้ของจีน ก่อให้เกิดลำน้ำสายสำคัญได้แก่ ปิง วัง ยม น่าน และแตกแยกสาขาออกไปมากมาย เส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำยังเชื่อมโยงกลุ่มชนในล้านนาให้ไปมาหาสู่ถึงกัน มีการติดต่อค้าขายกับดินแดนที่ห่างไกลทางทิศตะวันตกคือ อาณาจักรพุกาม ทางทิศเหนือคือ สิบสองปันนา ซึ่งอยู่ทางตอนล่างของอาณาจักรจีน ทางทิศตะวันออกคือ ดินแดนที่ราบสูงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเลยไปถึงอาณาจักรเขมร ส่วนทางใต้คือ ภาคกลางหรือแคว้นทวารวดี เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายเข้ามาได้ก่อให้เกิดประเพณีศิลปวัฒนธรรม โดยมีความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียง รวมทั้งดินแดนที่อยู่ห่างไกล ดินแดนล้านนาจึงมีขอบข่ายวัฒนธรรมที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าตุ่งของชาวล้านนามีลักษณะคล้ายคลึงกับธงของประเทศข้างเคียงเหล่านั้น และยังนำมาใช้ตามคติทางศาสนาด้วยเช่นกัน¹

ชาวล้านนานิยมใช้ตุ่งในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งทางศาสนาและประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต รูปทรงของตุ่งมีลักษณะเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมยาวห้อยลงทางด้านล่าง ส่วนตุ่งที่เป็นรูปสามเหลี่ยมหรือใช้ตั้งขนานไปกับพื้นเรียกกันว่า “จ้อ” หรือ “ซ้อ” ทั้งตุ่งและจ้อ มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามคุณสมบัติ วัสดุ รูปทรง หรือการใช้งาน²

¹สันติ เล็กสุขุม. (2534). ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และ ศิลปะสุโขทัย. หน้า 1-7.

²พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่. (2537). ตุ่งล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษ เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย). หน้า 1.

1.1 ตุ้งประดับ ได้แก่ ตุ้งที่ใช้ประดับตกแต่งสถานที่ที่ซึ่งมี "ปอย" หรือ งานสมโภชฉลองถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสวยงามและยังใช้เป็นเครื่องหมายนำไปสู่บริเวณงานด้วย' ตุ้งที่ใช้ตกแต่งสถานที่ ได้แก่

ตุ้งชัย หรือ ตุ้งใจย ตุ้งประเภทนี้อาจจะเรียกต่างกันไปตามคุณสมบัติของสิ่งที่ใช้ประดิษฐ์ เช่น ถ้าทำจากผ้าก็จะเรียกว่า ตุ้งผ้า โดยใช้ผ้าแถบกว้างประมาณ 8-12 นิ้ว ยาวประมาณ 3-4 เมตร แบ่งลำตัวออกเป็นประมาณ 15 ท่อน ยาวท่อนละ 12 นิ้ว มีไม้ไผ่อันเล็กๆ พาดขวางลำตัวเพื่อไม่ให้พันตัวเอง จะทำด้วยกระดาษที่ค่อนข้างแข็งก็ได้ ถ้าเป็นผ้าใช้ได้ทั้งผ้าทึบหรือผ้าโปร่ง ถ้าเป็นผ้าทอทั้งผืน อาจจะทอแบบตุ้งทึบมีลวดลายต่างๆ เช่น ลายเจดีย์ ลายปราสาท เป็นต้น หรืออาจจะทอเป็นตุ้งใย คือทอเฉพาะที่ข้อ กว้างประมาณ 1 นิ้วเท่านั้น นอกนั้นปล่อยให้ยาวเห็นแต่ฝ้ายยืน²

ส่วนตุ้งผ้าของชาวไทลื้อในล้านนานั้น นิยมทอด้วยเทคนิคการขีดหรือจกซึ่งมีลวดลายสวยงาม โครงสร้างอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ ส่วนล่างสุดนิยมทอเป็นรูปปราสาท มีรูปต้นไม้ ดอกไม้ นก คน ช้าง ม้า ฯลฯ ล้อมอยู่ และรูปสิ่งของเครื่องใช้บางอย่าง เช่น น้ำตัน (คนโท) ชันดอก (พานดอกไม้) เป็นต้น แต่ละช่วงของลวดลายจะคั่นด้วยการสอดไม้ไผ่เป็นปล้องๆ ลวดลายในช่วงบนขึ้นไปนั้นอาจเป็นรูปเรือ ช้าง ม้า หงส์ นก นาค ดอกไม้ ต้นไม้ ฯลฯ³

ตุ้งผ้าส่วนใหญ่จะใช้ผ้าฝ้ายสีขาวมีลวดลายขีดสีดำและแดงเป็นเส้นพุ่ง แต่บางผืนก็อาจใช้สีแดงและมีเส้นพุ่งหลากสี เช่น สีเขียว สีเหลือง สีขาว สีดำ เป็นต้น และในปัจจุบันยังพบว่าผู้ทอผ้าตุ้งเป็นสีธงชาติด้วย⁴ นอกจากตุ้งผ้าและตุ้งใยแล้ว อาจใช้กรรมวิธีการผลิตอย่างง่ายๆ คือใช้ผ้าสีแดงหรือขาวตัดให้มีขนาดยาวตามแบบของตุ้ง แล้วใช้กระดาษทองตัดหรือฉลุเป็นลวดลาย ทากาวติดลงบนผ้าให้เกิดลวดลายแล้วตกแต่งด้วยพู่ห้อยต่างๆ อีกทีหนึ่ง

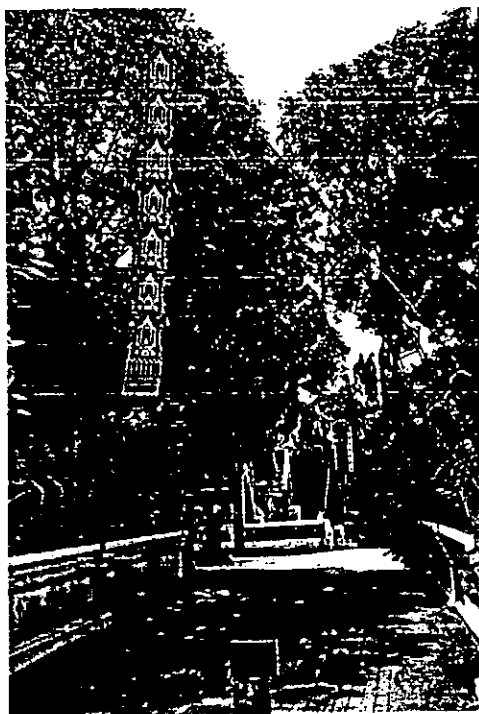
¹จิราติ สันติะยศ. (2546). *ตุ้ง: ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา*. (เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่องตุ้ง : ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา). หน้า 1.

²มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือเล่ม 6*. หน้า 2826.

³แหล่งเดิม.

⁴ตงบันไดสู่สวรรค์หลังความตาย. (2541, 21 ธันวาคม). เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

ส่วนหางและส่วนหัวของไม้ที่สอดขวางลำตัวของตุงชัยและตุงโยนี้ จะตกแต่งด้วยวัสดุเป็นรูปดอกไม้ หรือพู่ห้อย หรือแต่งเป็นอุบะ เพื่อให้เกิดความสวยงามอีกด้วย ส่วนหัวของตุงที่แขวนกับเสาไม้ ไม้ ก็นิยมทำเป็นโครงรูปปราสาทหรือทำเป็นรูปวงกลมสามห่วง ใช้ไม้ฉลุหรือไม้ไผ่ขุดมัดเป็นโครงให้แข็งแรง แล้วผูกกับค้ำตุงซึ่งเป็นส่วนปลายเสา ลำไม้ไผ่ที่ใช้เป็นค้ำตุงและค้ำตุงต้องทำให้หมุนได้ เพราะเมื่อตุง ถูกลมพัดจะได้ไม่พันตัวเอง การปักตุงเพื่อเป็นการบอกว่าเป็นบริเวณดังกล่าวจะมีงานฉลองสมโภชนั้น มักปักตุงให้ห่างกันประมาณ 8-10 เมตร เป็นแนวสองฟากถนนสู่บริเวณที่มีงาน ทั้งนี้ในการถวายตุงชัย เจ้าภาพจะนำไปถวายพระสงฆ์สามวันก่อนมีงานฉลอง โดยเตรียมกรวยดอกไม้ และมีรูปเทียนผูกติดกับค้ำตุงไปด้วย พระก็จะอวยพรเป็นรายๆ แล้วนำตุงดังกล่าวไปติดตั้งเรียงตามทางที่นำเข้าสู่วัด หรือ ตามเส้นทางที่ขบวนแห่เครื่องไทยทานผ่าน ตุงชัยนี้ในช่วงหลังมีผู้นำมาใช้ร่วมกับขบวนแห่ด้วย¹

ภาพประกอบ 1 การประดับตุงชัยในบริเวณวัด

ที่มา : ตุงชัยในวัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อ. เด่นชัย จ. แพร่. (2548). (ภาพถ่าย).

¹มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม

โดยทั่วไปตุงชัยใช้ในงานมงคล เช่น งานฉลองสมโภช งานเสด็จพระราชดำเนินของกษัตริย์เข้าสู่พระนคร ในล้านนานิยมทำในงานฉลองหรือปอยหลวง ประชาชนนิยมนำตุงไปปักบริเวณหนทางเข้าวัดเรียงรายกันไปอย่างสวยงาม วัดใดมีศรัทธามากก็จะถวายกันมากเป็นพิเศษ

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าถ้าถวายตุงชัยแล้วนั้น เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว หากตุงกรจะปรากฏว่ามีหางตุงหย่อนลงไปให้เกาะขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ และจะได้ไปไหว้พระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ด้วย¹ ถ้าถวายตุงชัยอุทิศแก่บรรพบุรุษของตนแล้ว บรรพบุรุษเหล่านั้นจะพ้นจากความทุกข์ไปเกิดในภูมิภพที่ดีมีสุขต่อไป หากทอดผ้าตุงชัยได้มีความยาวมากเท่าใดก็จะยิ่งได้อานิสงส์ผลบุญมากเท่านั้น² นอกจากนี้ในขบวนแห่พยุหยาตราของชาวล้านนาก็ยังนิยมนำตุงชัยนำหน้า เพื่อเป็นเครื่องประกาศถึงชัยชนะให้เป็นที่ปรากฏแก่คนทั้งปวงอีกด้วย³

ตุงกระด้าง มีลักษณะเป็นธงตะขาบที่ทำด้วยแผ่นไม้ สังกะสี หรือวัสดุอื่น มีลายประดับที่ส่วนปลายทั้งสองด้าน มักจะทำให้แหลม ขนาดพอเหมาะกับเสา ใช้แขวนติดไว้กับเสาโดยปลายแหลมด้านหนึ่งชี้ขึ้นบน อีกด้านหนึ่งจะชี้ลงล่าง ลวดลายที่แกะสลักบนตุงกระด้างนั้น ได้แก่ ลายพรรณพฤกษา ลายดอกไม้ ลายสัตว์ต่างๆ (สัตว์ประจำปีเกิด) นอกจากนี้ยังนิยมนำสีหรือประดับด้วยกระจกสีตลอดจนมีการลงรักปิดทองอีกด้วย นิยมใช้ตุงชนิดนี้ติดตั้งในวิหารเพื่อบูชาพระประธาน ติดตั้งไว้หน้าโบสถ์ วิหาร หรือเจดีย์ และแม้กระทั่งกลางลานวัด ทั้งนี้ตุงกระด้างที่ประดับอยู่ภายนอกอาคารจะใช้วัสดุหลากหลาย เช่น ไม้ สังกะสี หรือ ปูนซีเมนต์ ก็ได้⁴

ตุงกระด้างจะแยกออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ตุงที่ก่อด้วยอิฐถือปูน มีลักษณะคล้ายพระเจดีย์ มีไม้แกะสลัก ลักษณะรูปร่างเหมือนธงแขวนติดไว้กับหลักที่มีลักษณะคล้ายเจดีย์ ส่วนปลายจะทำเป็นฉัตรครอบเสาไว้ดูเป็นสองนัย คือ เป็นทั้งเจดีย์ และตุงกระด้างพร้อมกัน

¹ รัชฎาภรณ์ จายใจ ; และอมรรัตน์ ศรีพฤกษ์. (2539 , 6 เมษายน). "ตุง" เอกลักษณ์ล้านนาไทย. ไทยนิวส์. หน้า 9.

² ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). ตุงมรดกแผ่นดินล้านนา. หน้า 112.

³ มณี พยอมยงค์ ; และศิริรัตน์ อาศนะ. (2538). เครื่องสักการะในล้านนาไทย. หน้า 147.

⁴ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6. หน้า 2823.

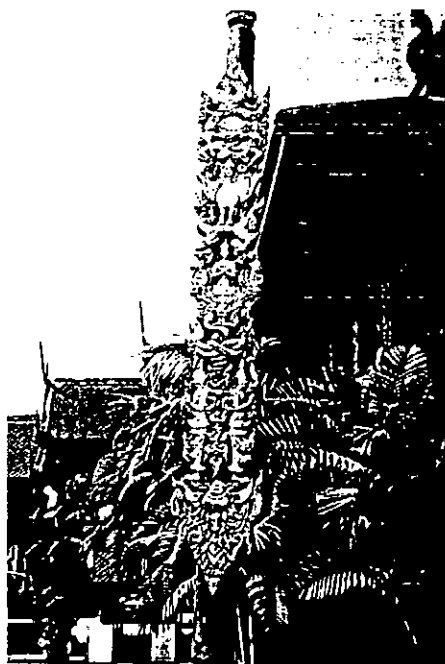
2. ตุงที่แกะสลักจากไม้สักเป็นรูปและลวดลายต่างๆ เช่น ลายเครือเถา ลายกนก ลายรูปสัตว์
ทั้งหลาย ตุงนี้จะตั้งไว้หน้าพระประธานหรือพระวิหาร

3. ตุงที่ทำด้วยเหล็กและไม้เป็นเครื่องบูชาศ
องค์ประกอบโครงสร้างของตุงกระด้าง

เสา เสาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ช่วยยึดตัวตุงกระด้างไม่ให้เคลื่อนไหว และเพิ่มความ
แข็งแรงซึ่งจะทำให้ตัวตุงสามารถทรงตัวได้ดี วัสดุที่นิยมใช้ คือ ไม้ การที่ใช้ไม้ทำเสานั้นคงเป็นเพราะ
เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย และมีความคงทนถาวร ประกอบกับความเชื่อดั้งเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติกันมานาน

ลักษณะรูปทรงของเสานั้น แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ เสาไม้ทรงกลมและเสาไม้ทรงเหลี่ยม ซึ่ง
มีทั้ง 4 เหลี่ยม และ 8 เหลี่ยม การประดับตกแต่งเสานั้นพบว่าเป็นการทำพิธีกรรมใด ไม่มีการแกะสลัก
หรือปิดทอง ปิดกระจกใดๆ สีที่ใช้ทามีสีเดียวคือสีแดงล้วน และทาสีสูงขึ้นไปจนถึงฐานของหงส์หรือไก่
ด้วย

หงส์ หรือ ไก่ จะยืนบนฐานติดอยู่กับเสาเหนือตุงกระด้างขึ้นไป วัสดุที่ใช้ในการทำหงส์หรือ
ไก่นั้นมีหลายชนิดตามความนิยมของท้องถิ่น อาจจะทำด้วยไม้หรือสังกะสี ส่วนฉัตรนั้นตามความเชื่อ
ถือเป็นของสูง จึงประกอบอยู่ตำแหน่งเหนือสุดของเสาหงส์ มีลักษณะเป็นชั้นๆ ซ้อนกัน 2-4 ชั้น โดยมี
ฐานใหญ่และเรียวแหลมขึ้นไปเหนือฉัตร วัสดุที่นิยมใช้คือ สังกะสี

ภาพประกอบ 2 ลักษณะของตุงกระด้างที่พบในจังหวัดแพร่

ที่มา : ตุงกระด้างในวัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อ.เด่นชัย จ.แพร่. (2548). (ภาพถ่าย).

ฐาน ฐานของเสาหงส์ เป็นส่วนสำคัญในการยึดประคองเสาให้มั่นคงและแข็งแรง ฐานของเสาหงส์จะมีขนาดพอเหมาะกับเสาและตัวตุ้ดกระด้าง วัสดุที่ใช้จะทำด้วยไม้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นตุ้ดที่ทำด้วยโลหะหรือไม้ ลักษณะรูปทรงของฐานจะเป็นแบบสี่เหลี่ยม ใช้ท่อนไม้ขนาดพอเหมาะประกอบกันสี่มุม นิยมทาสีแดงล้วน และมีการจารึก ชื่อผู้ตายหรือผู้สร้าง พร้อมกับ วัน เดือน ปี ที่สร้างไว้ที่ฐานดังกล่าวด้วย¹

ตุ้ดกระด้างเป็นศาสนวัตถุซึ่งนิยมสร้างกันไปในเขตล้านนาไทย เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เหตุที่เรียกตุ้ดกระด้าง เพราะเป็นตุ้ดชนิดเดียวที่ไม่สามารถพัวไหวไปตามลมได้เหมือนกับตุ้ดชนิดอื่นๆ ตุ้ดกระด้างเป็นวัฒนธรรมที่ล้านนาไทยได้คตินิยมมาจากพม่าหรือไทยใหญ่² สร้างขึ้นสำหรับบูชาพระรัตนตรัย โดยตุ้ดชนิดนี้นิยมตั้งไว้ในพระวิหารเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยตั้งไว้เป็นคู่วางประดับไว้สองข้างพระประธาน หรือตั้งไว้หน้า โบสถ์ หน้าพระเจดีย์ และ ลานวัด³

เนื่องจากการสร้างตุ้ดกระด้างต้องใช้ทุนทรัพย์จำนวนมากและความสามารถของช่าง ดังนั้นบุคคลผู้สร้างตุ้ดกระด้างอุทิศถวายจึงต้องเป็นบุคคลที่มีบุญบารมีหรือผู้มีฐานะสำคัญในสังคม ได้แก่ เจ้าอาวาส เจ้าเมืองและคนบดี โดยมีความเชื่อว่าเมื่ออุทิศถวายตุ้ดกระด้างแล้วจะเกิดอานิสงส์ช่วยให้ผู้ที่อุทิศถวายได้พ้นจากความทุกข์ ได้รับความสุขทั้งในโลกมนุษย์ สวรรค์ และนิพพาน⁴

ตุ้ดบอก เป็นตุ้ดรูปกระบอกที่มีโครงทำด้วยไม้ไผ่ขัดเป็นวงกลมอยู่ภายใน มีลักษณะเหมือนกระบอกไม้ จึงเรียกว่า "ตุ้ดบอก" ส่วนรอบๆ โครงไม้นั้นจะหุ้มด้วยผ้าทั้งผ้าดิบ ผ้าโปร่ง ผ้านอก ด้ายเส้นยืน หรือกระดาศก็ได้ ทำเป็นท่อนๆ เหมือนกับตุ้ดชัย ผิดกันตรงลักษณะกลมเท่านั้น⁵ ตรงข้อมีการประดับประดาให้สวยงาม ชายด้านล่างมีการร้อยอุบะไว้ด้วย มีความยาวประมาณ 7,9,11 ท่อน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 8 นิ้ว ส่วนตุ้ดบอกอีกอย่างจะอยู่ในลักษณะกระบอกไม้ไผ่เอี้ย ยาวประมาณ 10 ซม. กว้างประมาณ 2 ซม. ใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร และใส่ทรายแขวนปนอยู่กับตุ้ดเหล็กตุ้ดทอง ตุ้ด

¹ดวงพร โกมินทร์. (2535). ตุ้ดในศาสนสถาน. หน้า 63.

²แหล่งเดิม. หน้า 148.

³พ. นิรันดร์ อภิวิทูสมโน. (2547). ตุ้ดล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 58.

⁴ชุดิมา สุภาพ. (2530). การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบตุ้ดกระด้างที่พบในจังหวัดลำปาง. หน้า 96.

⁵จิรัชชาติ สันติะยศ. (2546). ตุ้ด:ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่องตุ้ด : ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา). หน้า 2.

บอกมีลักษณะคล้ายกับตุ้บวงช้างที่ใช้ประดับตกแต่งในวิหารวัดไทลื้อ ส่วนปลายด้านล่างของตุ้บจะทำคล้ายกับวงช้าง โดยการยัดนุ่นเพื่อให้คงรูปอยู่ได้'

ตุ้บบอกนิยมสร้างถวายกันมากในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะกลุ่มชนไทยใหญ่โดยมีความเชื่อว่าเมื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้วจะทำให้เกิดอานิสงส์กายภาคหน้าแก่ตนเอง และเกิดโชคลาภ ความสุข ความเจริญให้แก่ตนเองและครอบครัว² ตุ้บบอกที่มีลักษณะคล้ายกับตุ้บวงช้างใช้ประดับตกแต่งในวิหาร³ เพื่อความสวยงามอีกด้วย ส่วนตุ้บบอกอีกอย่างเป็นกระบอกไม้ไผ่เสี้ย ใช้ในพิธีงานศพเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว ในบางท้องถิ่นจะนำตุ้บกระบอกสีดำไปประดับรถเชิญศพ โดยเชื่อว่าผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะไปอยู่ในปราสาทราชวัง หรือที่ดีย์บนสรวงสวรรค์'

ตุ้บพระบด พระบฏ พระบด พระบด หรือ พระบด มาจากภาษาขอม แปลว่า พระพุทธรูปบนแผ่นผ้า เป็นตุ้บที่มีลักษณะเป็นผืนผ้าใบ หรือกระดาดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดต่างๆ ส่วนมากประมาณ 80 x 100 ซม. กรอบทั้งสี่ด้านทำด้วยไม้เพื่อให้ตั้ง ตุ้บพระบดจะเป็นรูปพระพุทธรูป ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปบูชาประทับนั่ง ตุ้บพระบดใช้ประดับไว้ด้านหลังของพระประธานในโบสถ์ โดยการแขวนไว้กับผนังด้านหลังพระประธานทั้งสองข้าง เนื่องจากเป็นของที่ต้องประดับคู่กัน การเอารูปพระมาแขวนไว้จึงต้องเป็นแบบเดียวกันและต้องมีขนาดเท่ากันอีกด้วย ถ้าจะให้สวยงามแล้วตุ้บพระบดทั้งสองผืนต้องมีความเก่า – ใหม่ ใกล้เคียงกันด้วย⁵ ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลของตุ้บพระบดมาจากพุทธศาสนานิกายมหายานของจีนที่แผ่ขยายเข้าสู่ล้านนาผ่านเส้นทางการค้าทางบก

¹มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6. หน้า 2829-2830.

²พ. นิรันดร์ อภิวิทูสมโน. (2547). ตุ้บล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 75.

³อานิสงส์การทำทานตุ้บความเชื่อของคนเมือง. (2542, 20 กุมภาพันธ์). เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

⁴ขันทอง สุทชนะ. (2548). ตุ้บและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ้บในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 56.

⁵แหล่งเดิม.

ตุงพระบรมมักษณอยู่หลังพระประธาน ใช้ถวายเป็นพุทธบูชา¹ หรือใช้ประดับฝาโบสถ์ วิหาร ยังมีผู้นิยมนำตุงพระบดไปแขวนไว้ในสถานที่พักที่ตนได้เข้าไปพักแรมเดินทางอยู่ในป่า โดยมีความเชื่อว่ารูปตุงพระบดของพระพุทธเจ้าจะช่วยป้องกันสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย เช่น ภูติผีปีศาจ เป็นต้น

ตุงช้างหรือตุงหลวง เป็นตุงชัยชนิดหนึ่งแต่มีขนาดใหญ่กว่า จึงเรียกว่า ตุงช้าง มีความกว้างประมาณ 2-3 ฟุต ยาวประมาณ 4 เมตร ทำด้วยกระดาษเป็นส่วนใหญ่ บางแห่งนำเอาดอกไม้ไฟมาทำเป็นโครง เพื่อให้คงรูปทรง ตุงช้างอีกประเภทหนึ่งคือตุงขนาดเล็กที่ประดับด้วยช้าง การปักตุงช้างนั้น ต้องใช้คันตุงเป็นไม้ไผ่ลำใหญ่ ยาวๆ เช่น ไม้สีสุก หรือไม้ซาง²

ภาพประกอบ 3 ลักษณะของตุงทอช้างเล็ก
ที่มา : ตุงทอช้างเล็กในจังหวัดเชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

¹กิตติกร ดาวพิเศษ ; จุฬารักษ์ ชินะพา ; และอาทิตย์ จารุจินดา. (2539). *ตุงทางภาคเหนือของไทย*. หน้า 28.

²จิราติ สันติะยศ. (2546). *ตุง: ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา*. (เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่องตุง : ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา). หน้า 2.

ภาพประกอบ 4 ลักษณะของตุงช้าง

ที่มา : ตุงช้างในจังหวัดเชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

ตุงช้างหรือตุงหลวงนิยมใช้ประดับในงานเทศกาลต่างๆ ใช้ในงานพิธีต้อนรับเชื้อพระวงศ์ หรือ เจ้านายผู้สูงศักดิ์ หรือใช้ในขบวนแห่งานประเพณีที่สำคัญๆ และในบางท้องถิ่นเช่นในจังหวัดแพร่จะ นิยมเรียกว่า ตุงหลวง ซึ่งจะใช้ในขบวนแห่งานนมัสการพระธาตุน้อยทุกปี¹ ชาวล้านนามีความเชื่อใน การถวายตุงช้างเช่นเดียวกับตุงชัย เนื่องจากตุงช้างเป็นตุงชัยชนิดหนึ่งนั่นเอง

¹ ชันทอง สุธธนะ. (2548). ตุงและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุงในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 49.

1.2 ตุงที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

ตุงที่ใช้ในพิธีกรรม ทั้งพิธีกรรมที่เป็นงานมงคลและอวมงคล มีลักษณะและการใช้งานดังนี้

1.2.1 ตุงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมงานมงคล ได้แก่

ตุงคำคิง คำคิงแปลว่า ธงที่แทนตัวเองหรือสูงเท่ากับตัวเอง (เท่ากับตัวเจ้าของตุง) ตุงคำคิงนี้ส่วนมากทำด้วยกระดาษสา¹ แต่จะใช้กระดาษชนิดอื่นหรือผ้าก็ได้ มีความกว้างประมาณ 8 นิ้ว ยาวเท่ากับความสูงของเจ้าของตุง ลักษณะเหมือนตุงโดยทั่วไป ไม่มีการประดับตกแต่งแต่อย่างใด ผูกกับคันตุงที่มีความยาวกว่าตัวตุงเล็กน้อยเท่านั้น

ภาพประกอบ 5 ลักษณะของตุงคำคิง

ที่มา : นิทรรศการ “ตุงความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา” อาคารวัดมิ่งเมือง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

¹หมึกสีน้ำเงิน. (2542, 20 กุมภาพันธ์). อานิสงส์การทำทานตุงความเชื่อของคนเมือง. เชียงใหม่นิวส์.

ตุ้งค่าคิง ใช้ในการสืบทอดคน เช่น ผู้ที่มักป่วยบ่อยๆ แอดๆ หรือมีเหตุที่ต้องสืบทอด และพิธีสะเดาะเคราะห์ นอกจากนั้นยังใช้ปักบูชาของเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์เพื่อให้มีความสวัสดิ์ อยู่เย็นเป็นสุข อายุมั่นขวัญยืน¹ ซึ่งถือกันว่าเป็นการต่ออายุอีกด้วย อาจประดิษฐ์ลวดลายหรือไม่มีก็ได้ เป็นเครื่องหมายที่เป็นสิริมงคล

ตุ้งสิบสองราศี หรือ ตุ้งตัวเป้ง เป็นรูปสัตว์ประจำปีเกิด ทำด้วยกระดาษ มีความกว้างประมาณ 4-6 นิ้ว ยาวประมาณ 1 เมตร ตัวตุ้งมีรูปสัตว์ประจำปีนักษัตรหรือสิบสองราศี โดยเรียงจากตัวแรกคือ หนู ไปจนถึงตัวสุดท้ายเป็นรูปหมูหรือช้าง นิยมนำไปปักเจดีย์ทรายในวัดร่วมกับตุ้งอื่นๆในวันสงกรานต์²

ตุ้งสิบสองราศีจะมีรูปนักษัตรหรือสัตว์สิบสองราศีอยู่ในตุ้งผืนเดียวกัน โดยเรียงลำดับดังนี้ ปีชวด (หนู) ปีฉลู (วัว) ปีขาล (เสือ) ปีเถาะ (กระต่าย) ปีมะโรง (งูใหญ่) ปีมะเส็ง (งูเล็ก) ปีมะเมีย (ม้า) ปีมะแม (แพะ) ปีวอก (ลิง) ปีระกา (ไก่) ปีจอ (สุนัข) และปีภุม (หมู) แต่บางที่จะใช้รูปช้างแทน

ชาวล้านนามีจุดประสงค์ในการทำตุ้งสิบสองราศีจากความคิดที่ว่า ในครอบครัวหนึ่ง ๆ มีสมาชิกหลายคน แต่ละคนเกิดในปีต่างกัน ดังนั้น ราศีเกิดก็ต้องต่างกันด้วย จึงทำตุ้งสิบสองราศีขึ้นมา หากนำไปถวายก็เท่ากับว่าทุกคนในครอบครัวได้รับอานิสงส์จากการทานตุ้งเท่าๆกัน นอกจากนี้ชาวล้านนายังมีความเชื่อว่าจักรราศีอันมีสัตว์สิบสองตัวนั้นล้วนเป็นสัตว์ประจำปีไม่ปีใดก็ปีหนึ่ง หากได้ถวายตุ้งสิบสองราศีแล้วจะพ้นเคราะห์ พ้นโศก พ้นโรคภัย และพ้นภัยอันตรายทั้งปวง เรียกว่าเป็นการสุมทาน เพราะสัตว์ประจำปีย่อมหนีไม่พ้นสัตว์ทั้งสิบสองตัวนี้แน่นอน³

การประดับตุ้งชนิดนี้นิยมใช้ปักบนกองเจดีย์ทรายในวัดร่วมกับตุ้งชนิดอื่นๆในประเพณีสงกรานต์ และให้ได้หลายงาน เช่น พิธีสืบทอด สะเดาะเคราะห์ พิธีสร้างบ้านและยังใช้แขวนบริเวณหน้าพระประธานเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยชาวล้านนาเชื่อว่า หากได้บูชาตุ้งสิบสองราศีแล้ว จะทำให้ชะตาชีวิตของตนรุ่งเรือง อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น

¹สิงห์แก้ว มโนเพชร. (2529). ตุ้งกระดาษ. หน้า 12.

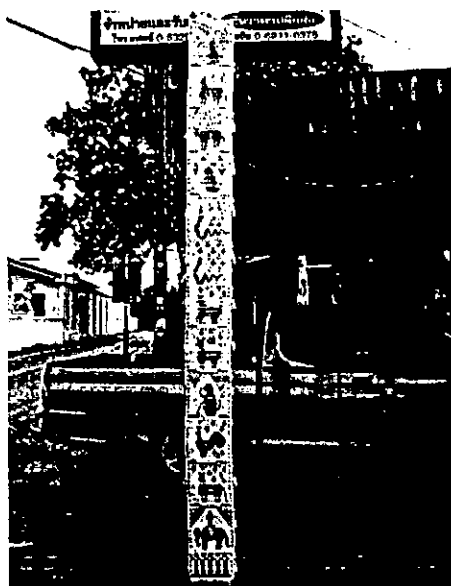
²จิราติ สันติยศ. (2546). ตุ้ง:ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่องตุ้ง: ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา). หน้า 2.

³ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). ตุ้งมรดกแผ่นดินล้านนา. หน้า 130.

รูปปีนักษัตร 12 ราศี หมายถึง ธาตุปีเกิดของแต่ละคนว่าเกิดปีไหนและชาวล้านนาเชื่อว่าต้องไปนมัสการที่ใดบ้าง เช่น

1. ปีชวด ล้านนาเรียก ปีไจ้ รูปหนู หมายถึงการบูชาพระธาตุจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
 2. ปีฉลู ล้านนาเรียก ปีเป้า รูปวัว หมายถึงการบูชาพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกาสะกิง จังหวัดลำปาง
 3. ปีชวด ล้านนาเรียก ปียี่ รูปเสือ หมายถึงการบูชาพระธาตุซอแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
 4. ปีเถาะ ล้านนาเรียก ปีเหม้า รูปกระต่าย หมายถึงการบูชาพระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
 5. ปีมะโรง ล้านนาเรียกปีสี่ รูปงูใหญ่ หมายถึงการบูชาพระธาตุวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 6. ปีมะเส็ง ล้านนาเรียก ปีไล่ รูปงูเล็ก หมายถึงการบูชาพระธาตุนครวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 7. ปีระกา ล้านนาเรียก ปีส้ง่า รูปม้า หมายถึงการบูชาพระธาตุขามแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 8. ปีระมาด ล้านนาเรียก ปีเม็ด รูปแพะ หมายถึงการบูชาพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
 9. ปีวอก ล้านนาเรียก ปีสัน รูปลิง หมายถึงการบูชาพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
 10. ปีระกา ล้านนาเรียก ปีเล้า รูปไก่ หมายถึงการบูชาพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
 11. ปีจอ ล้านนาเรียก ปีเส็ด รูปสุนัข หมายถึงการบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีดุสิตหลวง สวรรค์
 12. ปีภุมมะ ล้านนาเรียก ปีไก้ รูปช้าง หมายถึงการบูชาพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย¹
- พระธาตุประจำปีเกิดเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณของชาวล้านนา โดยเชื่อกันว่าคนเราที่เกิดมาในโลกเมื่อสิ้นอายุขัยแล้วดวงวิญญาณจะไปสิงสถิตย์อยู่ตามพระเจดีย์ต่างๆ ตามชะตาปีเกิดของตนเอง

¹สิงห์แก้ว มโนเพชร. (2537). ประวัติตำนานตุง. หน้า 6.

ภาพประกอบ 6 ลักษณะของตุงสิบสองราศี
ที่มา : ตุงสิบสองราศีในจังหวัดเชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

ตุงไฉ่หนู ตุงไฉ่ช้าง ตุงพระญายอ ตุงดอกบัว มีลักษณะเป็นพวง ประดิษฐ์จาก กระดาษสีหรือกระดาษแก้วสีต่างๆ¹ อย่างน้อยแผ่นละสี่รวมกันพับไปมาแล้วตัด เมื่อคลี่ออกและจับ หนายื่นตัวตุงจะย้อยลงเป็นช่อพวงยาว ถ้ามีขนาดเล็ก เรียกว่า ช่อพระญายอ ถ้าเป็นพวงขนาดใหญ่ เรียกว่า ตุงพระญายอ (ลำปาง)

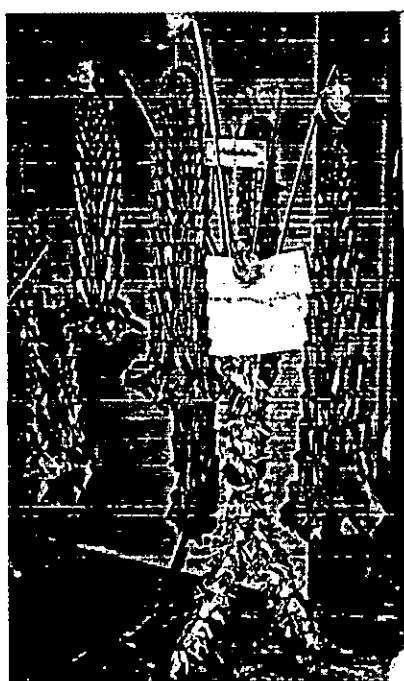
การใช้งานตุงชนิดนี้จะผูกติดกับคันยาวๆ ประมาณ 1 เมตร ใช้ถือร่วมขบวนแห่ครัวทานเข้า วัด ประดับครัวทาน หรือปักเจดีย์ทรายในวัดในเทศกาลสงกรานต์ อนึ่งในบางท้องที่ (อำเภอจุน จังหวัด พะเยา) ให้ประดับตกแต่งปราสาทศพ เพื่อความสวยงามโดยทำเป็นพวงใหญ่ๆ ใช้กระดาษว่าวสีขาว ดำหรือม่วง

ตุงไฉ่หนู หรือ ตุงพระญายอ มีรูปร่างคล้ายปรางค์หรือเจดีย์ จึงใช้ถวายวัดในวันสงกรานต์ แทนการถวายเจดีย์ทราย² โดยนำไปปักบนกองเจดีย์ทราย เป็นเครื่องสักการะร่วมกับธงทิวต่างๆ และ ยังใช้ถือร่วมขบวนแห่ครัวทานเข้าวัดประดับครัวทาน แต่ในบางท้องที่ที่ใช้ประดับตกแต่งปราสาทศพ เพื่อความสวยงาม

¹ สมฤทธิ์ ชัยพลังฤทธิ์. (2537, 30 มีนาคม). "ตุง" เอกลักษณะพิเศษของชาวล้านนาไทย. เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

² ตุงล้านนา. (2538, 19 มีนาคม). สตรีสาร. (1):113.

ชาวล้านนาประดิษฐ์ตุงพระญายอเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ใช้สักการะพระพุทธรเจ้า ผู้ประดิษฐ์ตุงพระญายอคือพระหรือทิดที่เคยอุปสมบท บรรพชาที่เรียกว่า “น้อย-หนาน” มาแล้ว หากผู้ที่มีใช้น้อย-หนานประดิษฐ์ตุงพระญายอ ต้องมีการขึ้นขันด้วยกระถางดอกไม้ธูปเทียน บูชาเพื่อเป็นสิริมงคลในการประดิษฐ์ตุงพระญายอสืบต่อไป¹ ในบางครั้งผู้เฒ่าผู้แก่จะนำตุงชนิดนี้แขวนไว้ที่ประตูบ้านเพื่อให้ลูกหลานได้ลอด โดยเชื่อว่าหากนางตุงพระญายอพาดศีรษะก็จะได้รับโชคลาภ มีความสุขความเจริญ จึงถือว่าตุงพระญายอเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นสิริมงคล² และในบางท้องถิ่น เช่น ในจังหวัดแพร่ มีความเชื่อในการนำตุงไส้หมูไปปักไว้ในกองเจดีย์ทรายในงานประเพณีสงกรานต์ ว่าเป็นการป้องกันผีที่ไม่มีญาติ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ในวันพญาวัน (15 เมษายน) ไม่ให้มาเอาทรายในกองทราย

ภาพประกอบ 7 ลักษณะของตุงไส้หมู

ที่มา : นิทรรศการ “ตุง ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา” อาคารรัศมีทัศน์า พิพิธภัณฑ์พระตำหนักดาราภิรมย์ จ.เชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

¹ ศักดิ์ รัตนชัย. (2532, เมษายน). ตุงขอพญายอเจดีย์ทรายปีใหม่เมือง. วารสารเสียงโยนกฉบับพิเศษ.

² พ. นิรันดร์ อภิวิฑูมโน. (2547). ตุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 52.

ไปโรยใส่อาหารที่เราอุทิศไปให้ญาติของเรา เพราะจะทำให้ญาติที่เราทำบุญไปให้ไม่ได้กินอาหาร ถ้าเอาตุ๋งใส่หมูไปปักไว้ในกองทราย ฝีกก็จะกลัวและไม่กล้าเข้าไปหยิบเอาทรายในกองทราย หรืออีกนัยหนึ่งเชื่อว่า ถ้าได้ถวายตุ๋งใส่หมูแล้ว จะมีบุญอันสงฆ์ได้เกิดกับพระศรีอารียเมตตรัย¹

ตุ๋งเจดีย์ทราย เป็นตุ๋งที่ใช้ปักประดับที่เจดีย์ทรายในเทศกาลสงกรานต์ ทำด้วยกระดาสีต่างๆ หลายสี ส่วนมากทำจากกระดาสีที่ใช้ทำว่าว มีขนาดกว้างประมาณ 3-4 นิ้ว ยาวประมาณ 12-13 นิ้ว รูปร่างของตุ๋งเจดีย์ทรายนี้มีหลายแบบ บ้างก็ทำเป็นรูปคนคือ มีหัว ลำตัว แขนขา หรือบางคนก็ประดิษฐ์เป็นลวดลายต่างๆ เพื่อให้เกิดความสวยงาม ที่ลำตัวของตุ๋งนั้น บ้างก็ตกแต่งด้วยกระดาสีล้นต่างๆ หรือฉลุลายโดยการตัดด้วยกรรไกรก็มี เมื่อได้ตุ๋งแล้วก็นำด้ายมาร้อยตรงส่วนหัวของตุ๋งแล้วผูกติดกับกิ่งไม้ที่ยืนเป็นแถว เช่น กิ่งไม้ไผ่เพื่อนำไปปักเจดีย์ทรายในวัดในเทศกาลสงกรานต์ จำนวนของตุ๋งเจดีย์ทรายที่แขวนกับแขนงไม้นั้น อาจจะจัดให้เท่ากับสมาชิกในครอบครัวหรือมากกว่าก็ได้²

ตุ๋งเจดีย์ทรายมีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุ๋งปีใหม่ ตุ๋งกระดาสี โดยนำตุ๋งมาปักที่กองเจดีย์ทรายในวัด ก่อนจะปักลงไป ชาวบ้านจะนั่งลงก้มกราบพระเจดีย์ทราย แล้วอธิษฐานขอพรให้ตนและครอบครัวประสบแต่โชคดีในวันขึ้นปีใหม่ของชาวล้านนาหรือวันสงกรานต์ และเชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บจะหมดสิ้นไป มีความร่มเย็นและเป็นสุข³ การปักตุ๋งชนิดนี้นิยมปักร่วมกับช่อน้อยด้วย

ตุ๋งค้ำ เป็นตุ๋งที่ใช้ในการถวายทาน โดยมีการแยกประเภทตามสีและลักษณะการถวายทานที่ต่างกัน เช่น ตุ๋งค้ำสีขาวที่มีความกว้างประมาณ 1 คืบเศษๆ ยาวประมาณ 5 ศอก ถึง 6 ศอก ใช้ถวายทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ถวายทานเองในชาติหน้า ตุ๋งค้ำสีเหลืองใช้ถวายทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้ว⁴ และตุ๋งค้ำสีแดง ใช้ถวายอุทิศส่วนกุศลให้เฉพาะแก่ผู้ที่ถึงแก่กรรมด้วยอุบัติเหตุโดยตั้งไว้ที่หน้าศพและที่เกิดอุบัติเหตุ⁵

¹ ชันทอง สุทระ. (2548). *ตุ๋งและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ๋งในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่*. หน้า 55.

² มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6*. หน้า 2826.

³ พ. นิรันดร์ อภิวิฑูมโน. (2547). *ตุ๋งล้านนามีปัญญาของบรรพชน*. หน้า 57.

⁴ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *เล่มเดิม*. หน้า 2825.

⁵ ตุ๋งกับความเชื่อที่ประยูกต์สู่ชีวิตประจำวัน. (2541, 22-28 มิถุนายน). *ไทยล้านนา*. หน้า 13-14.

1.2.2 ตุ้งที่ใช้ประกอบพิธีกรรมงานอวมงคล ได้แก่

ตุ้งสามหาง เป็นธงชนิดหนึ่งที่ใช้หน้าหน้าขบวนศพไปสู่สุสาน¹ โดยให้คนแบกคันตุ้งสามหางนำหน้า ในปัจจุบันบางท้องถิ่นใช้รดบรรพศพไปสู่สุสาน เพราะการลากจูงศพไปตามท้องถนนไม่สะดวกก็จะใช้ตุ้งสามหางผูกติดกับรถ หรือติดกับตัวปราสาทก็มี เมื่อไปถึงสุสานแล้วก็นำไปปักไว้ให้ติดกับเมรุเผาศพตุ้งสามหางมีรูปร่างคล้ายคน จากเอวลงไปแยกออกเป็น 3 แฉก เรียกกันว่า 3 หาง ตัดด้วยกระดาดสาหรือผ้าขาวกว้างประมาณ 35 ซม.ยาวประมาณ 100 ซม. เหตุที่ต้องทำตุ้งนี้เป็น 3 หาง หมายถึง กุศลมูล 3 บ้าง อกุศลมูล 3 บ้าง หมายถึง วัฏฏวน 3 คือ กิเลสกรรมและวิบาก หรือแทนสังขารของมนุษย์ที่เดินทางไปสู่ความตายทุกวัน ตุ้งชนิดนี้ในบางท้องถิ่นเรียกว่า ตุ้งอ่องแอ่ง และบางท้องถิ่น (อำเภอจุน จังหวัดพะเยา) ทำเป็นตุ้งสามหางขนาดเล็ก กว้างประมาณ 1 คืบ ยาวประมาณ 2 ศอก ใช้ทั้งหมด 4 ตัว²

ตุ้งสามหางมีหลักฐานมาจากเวสสันดรชาดกตอนที่ชูชกต้องแตกตายว่า มีการทำตุ้งสามหางขึ้นในงานศพของชูชกซึ่งเป็นพราหมณ์และมีการทำสืบทอดกันมา จนเกิดการผสมผสานกับพิธีกรรมของศาสนาพุทธ ดังภาษาของคนโบราณที่กล่าวไว้ถึงปัจจุบันว่า “สี่คนหาม สามคนแห่ หนึ่งนั่งแตร สองคนตามหลัง” สามคนแห่นั้นก็หมายถึงพระรัตนตรัย ซึ่งก็คือตุ้งสามหางนั่นเอง³

ความเชื่อเก่าแก่เกี่ยวกับการทำตุ้งสามหางนั้น เชื่อว่าจะได้กุศลแก่ตนเองในชาติหน้า และผู้ตายจะได้เกาะตุ้งนี้ขึ้นไปให้พระเกตุแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในทางไตรภูมิเชื่อว่าเป็นทางนำไปสู่สวรรค์และเป็นทางลงจากสวรรค์มาโปรดมนุษย์ ทั้งยังเชื่อว่าญาติผู้ตายที่อยู่ในนรกสามารถคว้าชายตุ้งที่กวัดแกว่งเพื่อให้หลุดพ้นจากขุมนรกได้ โดยทั่วไปเชื่อว่า การทำตุ้งให้มีสามหางประกอบด้วยความเชื่ออยู่ 3 ประการ คือประการแรก คนเราย่อมหนีไม่พ้นในเรื่องของภพทั้ง 3 คือ กามโลก รูปโลก และรูปโลก ประการที่สองหมายถึง พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่พุทธศาสนิกชนยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางใจอันประเสริฐสุด ประดุจธงชัยแห่งชีวิต ส่วนประการที่สาม

¹ มาลา คำจันทร์. (2544). *หอมกลิ่นแผ่นดินเกิด*. ไม่มีเลขหน้า.

² มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6*. หน้า 2833-2835.

³ ศิวศิษฎ์ บุญโยธล. (2535). *ตุ้ง . วารสารบันนา*. (8) : 41.

หมายถึง สังขารคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา¹ อันเป็นสัญลักษณ์แห่งการปลด-ปลงเพื่อความหลุดพ้น จึงพบว่าส่วนใหญ่นิยมนำตุ่มสามหางนำหน้าศพพระ

นอกจากนี้ตุ่มสามหางยังปรากฏในวรรณคดีลิลิตพระลอ โดยพระเพื่อนพระแพงซึ่งหลงเสน่ห์ของพระลอมากได้ติดต่อนุ้เจ้าสมิงพรายให้ทำตุ่มยันต์เสน่ห์ 3 หาง หางกลางเขียนชื่อพระลอ ส่วนอีกสองข้างเขียนชื่อพระเพื่อนพระแพง มนต์เสน่ห์ที่ขายตุ่มสามหางเมื่อต้องลม ต่างก็ฟาดฟัดตวัดเกี่ยวซึ่งกันและกันเกิดมนต์เสน่ห์อย่างแรง² ปรากฏในรายลิลิตพระลอ ตอนนุ้เจ้าเพิ่มกำลังอาถรรพ์ไว้ว่า

...ปู้ก็เอาธงสามชาย รายยันตร์มากกว่าเก่า เขียนพระลอเจ้าอยู่กลาง
เขียนสองนางแนบสองข้าง กอดเจ้าข้างรัดรีง ชักทิ้งท้าวชวนเต้า
แล้วปู้เปาตะเคียนใหญ่ ก้าวอ้อมไซ้สามานย์ ปลายไม้กรานก้มลง
ปู้เอธงปักผลักขึ้น ต้นไม้พันพิกพัน ใบไม้สั่นพะพิด ลัดลูกขึ้นยืนตรง
ลมลิ่วธงทะทัด พัดถูกธงทะท้าว ลมสรวลเสียวเฉียวฉิว ปลิวกระพือ
ยานหยก ถูกพระองค์ท่านให้ ถนัดตั้งสองนางไล่ ลูบให้แลเห็น องค์นา...³

ตุ่มสามหางจึงมีผู้คนนิยมใช้ในทางไสยศาสตร์ด้วย หมอไสยศาสตร์จะนำหางตุ่มตรงกลางมาลงเป็นผ้ายันต์ เชื่อกันว่าหากใครนำผ้ายันต์นั้นมาไว้กับตัวจะทำให้หญิงสาวหลงใหล สำหรับนักเรียนไก่ชน หากเอายันต์นี้ไปขีดหัวให้น้ำแก่ไก่ชน ไก่ชนนั้นจะเก่งเอาชนะคู่ชนได้ง่าย⁴

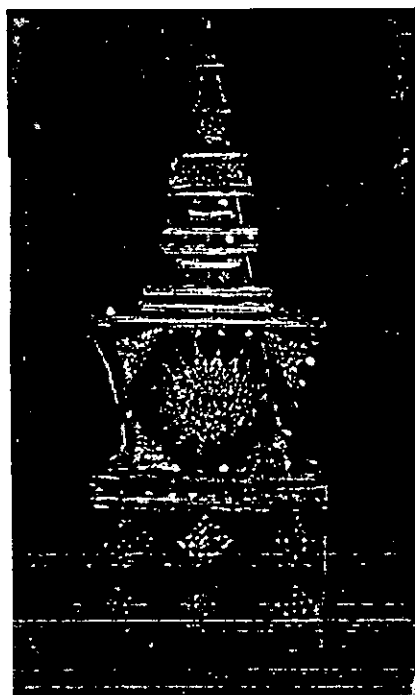
ปัจจุบันตุ่มสามหางเป็นเครื่องแสดงให้ผู้พบเห็นทราบว่า ขบวนศพกำลังจะผ่านมา ขณะเคลื่อนศพไปป่าช้าจะมีคนแบกตุ่มสามหางนำไปก่อน โดยห้ามไม่ให้หันหน้ากลับไปดูข้างหลัง เมื่อถึงป่าช้าก็จะปักไว้ใกล้กับเชิงตะกอน

¹ซินีลักษณ์. (2537,16 มิถุนายน). "ตานตุ้ง" วัฒนธรรมของชาวล้านนาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์. เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

²พระวรวงศ์พิจิตร. (2545). คู่มือลิลิตพระลอ. หน้า 78.

³แหล่งเดิม.

⁴ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). ตุ่มรดกแผ่นดินล้านนา. หน้า 141.

ภาพประกอบ 8 ลักษณะของตุงสามหาง

ที่มา : นิทรรศการ “ตุง ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา” อาคารวัดมิ่งเมือง พิพิธภัณฑสถาน
 ดำเนินการโดย จ.เชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

ตุงแดง ตุงผีตายโหง ตุงค้างแดง มีลักษณะคล้ายกับตุงชัย เป็นตุงมีสีแดง มีความกว้างประมาณ 1 คืบ และยาวตั้งแต่ 30 ซม. จนถึง 2 เมตร บางทีก็ให้ยาวเท่ากับความสูงของผู้ตาย และปักให้ปลายหางแตะพื้นดิน มักทำให้มีหัวและหางแหลม ใช้ในงานพิธีสูตรถอนศพที่ตายผิดปกติ เช่น อุบัติเหตุต่างๆ ตามท้องถนน ปักไว้ตรงที่ตาย แล้วก่อเจดีย์ทรายเล็กๆ เท่ากับอายุของผู้ตายปักชื่อน้อยบนเจดีย์ทราย¹

ตุงแดงมีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุงถอนวิบาก ตุงค้างแดง ตุงผีตายโหง เป็นต้น ตุงแดงมีจุดประสงค์ในการใช้สองประการ ประการแรกเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติของตนเองที่ล่วงลับไปแล้ว นิยมถวายทานในวันที่ 16 เมษายนพร้อมกับประเพณีสงกรานต์ การถวายตุงแดงนี้ ประกอบไปด้วยตุงแดงตัวใหญ่ 1 ตัว แขนงติดไม้ไผ่สูงประมาณ 5-6 เมตร มีอาหารและขนมห้อย

¹จิราติ สันติยศ. (2546). ตุง: ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่องตุง : ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา). หน้า 3.

เสาดึงด้วย ก่อนที่จะฝังเสาดึงต้องให้อาจารย์วัด (มัคทายก) เป็นผู้กล่าวถวายทานต่อหน้าพระประธานในวัด พระสงฆ์ให้ศีล ให้พร พร้อมกับกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย ดึงแดงนี้จะปักไว้ที่วัด¹

ดึงแดงอีกลักษณะหนึ่งใช้อุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่องลับไปด้วยอุบัติเหตุจนเสียชีวิต ในเขตลำนานาจะพบดึงแดงปักตามข้างถนนสายต่างๆ การถวายดึงแดงประเภทนี้ใช้ถวายเมื่อญาติของตนเองได้ล่องลับไปด้วยอุบัติเหตุ โดยถวายภายใน 7 วัน หลังเกิดอุบัติเหตุ

สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีประกอบด้วย ดึงแดงตัวใหญ่ 1 ตัว การปักดึงนิยมนำทรายมาก่อเป็นเจดีย์ แล้วล้อมรอบด้วยเจดีย์ทรายกองเล็กๆ ซึ่งถือว่าเป็นบริวาร 100 กอง เครื่องอัฐบริวาร 100 กอง เครื่องอัฐบริวารได้แก่ สำหรับกับข้าว 1 ชุด มักเป็นอาหารที่ผู้ตายชอบรับประทานขณะยังมีชีวิตอยู่ เมื่อเตรียมสิ่งของเสร็จเรียบร้อยแล้ว อาจารย์จะกล่าวถวายทานต่อหน้าพระสงฆ์ที่มาทำพิธีตรงบริเวณที่ผู้ตายประสบอุบัติเหตุถึงแก่ความตาย พระสงฆ์จะให้ศีลให้พรและกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตายให้ไปเกิดในที่แห่งใหม่ มีความเชื่อว่าถ้าหากไม่ไปถวายทานดึงแดงให้ผู้ตายจะไม่ไปผุดไปเกิด²

หลังจากพิธีทานดึงแดงผ่านไป ดึงแดงยังคงปักอยู่ข้างถนน เมื่อคนลำนานาผ่านไปมา ก็จะเข้าใจทันทีว่าบริเวณที่ดึงแดงปักอยู่มีมีคนตายเพราะอุบัติเหตุและเกิดอุบัติเหตุบริเวณนั้น³ การนำดึงแดงไปปักบริเวณที่เกิดอุบัติเหตุ จึงเป็นเครื่องเตือนใจว่าไม่ควรประมาทในการขับขี่รถยนต์ยานพาหนะ เพราะอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุถึงแก่ชีวิตได้ นับว่าพิธีกรรมนี้เป็นภูมิปัญญาของชาวลำนานาที่แสดงออกในรูปสัญลักษณ์เพื่อเตือนผู้คนไม่ให้ประมาทในการขับขี่รถยนต์ยานพาหนะนั้นเอง

ดึงเหล็ก ดึงทอง เป็นเครื่องใช้ในพิธีการศพอย่างหนึ่ง ตัวดึงทำเป็นแผ่นกว้างประมาณ 2 นิ้ว ยาวประมาณ 1 คืบจำนวน 11 อัน ซึ่งหมายถึง อดีตพระพุทธเจ้า 10 พระองค์รวมกับพระพุทธเจ้าที่เพิ่งจะนิพพานอีก 1 พระองค์ ประกอบด้วย ดึงเหล็กดึงทอง (ทองแดงหรือทองเหลือง) ดึงเงิน ดึงคำ (ทองคำ) ดึงเหยือก (ตะกั่วผสมดีบุก) ดึงชาม (ทราย) ดึงดิน ดึงแต่ละชนิดทำจากวัสดุดังกล่าว แต่โดยทั่วไปมักทำด้วยไม้หรือสังกะสีแล้วใช้วัสดุอื่นๆ ปิดไว้ ดินและทรายก็นำมาทาโรยบนกาวที่ติดไว้กับตัวดึงที่ทำด้วยไม้ ส่วนฐานเป็นไม้หรือโลหะทำเป็นเสาดั้งบนเชิง ด้านปลายอาจใช้ไม้พาดทำเป็นกากบาท หรือทำเป็นวงกลมเจาะรู แล้วใช้เชือกทำจากด้าย หรือลวดผูกดึงเข้ากับกากบาท

¹สมฤทธิ์ ชัยพลังฤทธิ์. (2537, 31 มีนาคม). ความหมายของดึงในความเชื่อของชาวลำนานา. เชียงใหม่ นิวส์. หน้า 5.

²กิตติกร ดาวพิเศษ ; จุฬารักษ์ ชินะผา; และอาทิตย์ จารุจินดา. (2539). ดึงทางภาคเหนือของไทย. หน้า 32.

³สิริกร ไชยมา. (2544). ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตของชาวลำนานา. หน้า 74.

หรือวงกลมนั้น ตุงเหล็ก ตุงทอง ที่ทำเป็นชุดไว้ นิยมวางไว้บนโลงศพ เมื่อเสร็จพิธีแล้วชาวบ้านมักนำมาเก็บไว้ที่วัดตามฐานชุกชี เมื่อจำเป็นต้องใช้งานอีกก็ไปนำมาใช้โดยไม่ต้องทำขึ้นมาใหม่¹

ตุงเหล็ก ตุงทอง เป็นตุงที่ใช้ในพิธีอวมงคล ใช้ถวายทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่คนที่ตาย ผิดปกติ (ตายโหง) โดยที่ตัวคนตายไม่เคยได้สร้างบุญกุศลใดๆไว้เลย มีแต่จะทำความเดือดร้อนให้แก่ญาติ พี่น้องและคนทั่วไป จึงต้องถวายตุงเหล็ก ตุงทองเป็นเครื่องบูชาศพ เพื่อให้วิญญาณไปสู่สุคติ โดยจับหางตุงลอยขึ้นสวรรค์ไปตามความเชื่อที่มีมาแต่เดิม² ใช้ถวายหรือวางไว้หลังโลงศพ และมักวางไว้ที่ฐานชุกชีในวัด หากจำเป็นจะต้องใช้งานอีกก็สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่ต้องทำขึ้นมาใหม่

ตุงเหล็ก ตุงทอง มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่นและลักษณะรูปร่างนั้น เช่น ตุงเรือ ตุงใบไม้ เป็นต้น ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจะตั้งตุงชนิดนี้อยู่บนเรือโดยมีคนและไม้พายอยู่ด้วยจึงเรียกกันว่า "ตุงเรือ" การเอาตุงใส่ไว้ในเรือพร้อมไม้พาย เนื่องจากมีความเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายจะเวียนว่ายในทะเลมหาสมุทรหรือเวียนว่ายไม่สามารถไปสุดไปเกิด จึงส่งเรืออุทิศไปให้ผู้ตายเพื่อใช้เป็นพาหนะ บนเรือจะมีตุงเพื่อนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ ส่วนที่เรียกว่า "ตุงใบไม้" ก็เพราะตัวตุงชนิดนี้มีลักษณะคล้ายใบไม้มีส่วนหัวปลายมน ส่วนปลายเรียวแคบเหมือนกับใบไม้

จำนวนตุงเหล็กตุงทองในแต่ละท้องถิ่นมักจะมีไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศรัทธาและความเชื่อของชาวบ้าน ดังนี้

จำนวน 16 อัน หมายถึง คติธรรมในพุทธศาสนา คือทางดีชั่ว 16 ประการ แบ่งออกเป็น อริยมรรคเป็นหนทางประเสริฐ 8 ทาง และเป็นอนาริยมรรคหรือหนทางไม่ดีอีก 8 ทาง ซึ่งถือเป็นสัมมัตตมรรค และมััจฉัตมรรค ที่คนเราจะต้องเดินตามทาง 2 สายนี้ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ถ้าเป็นทางดีก็มีผลเป็นสุข แต่ถ้าเป็นทางชั่วก็มีผลเป็นทุกข์

จำนวน 11 อัน หมายถึง พระชาติของพระพุทธเจ้า 11 พระชาติ

จำนวน 8 อัน หมายถึง โลกธรรม 8 ประการ คือ ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่และสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามธรรมนั้น เพื่อให้พิจารณาถึงสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนว่าย่อมมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ประกอบไปด้วยสิ่ง 8 อย่าง คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา มีสุข มีทุกข์ ด้วยคติธรรมทั้ง 8 ประการ บรรพบุรุษจึงสร้างตุงชนิดนี้ขึ้นตามจำนวนคติธรรมดังกล่าวเพื่อให้

¹มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6. หน้า 2836-2837.

²ศิลาชัย บุญญโรต. (2535). ตุง. วารสารบันนา.(8): 42.

³แหล่งเดิม.

คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้พิจารณาตามสภาพที่เป็นจริงในสังคมปัจจุบัน ให้มองเห็นถึงสังขารในชีวิตรมเมื่อเราตายไปก็ไม่สามารถจะนำสิ่งของใดไปด้วยได้ไม่ คงเหลือไว้ซึ่งคุณงามและความดีเท่านั้น

จำนวน 108 อัน หมายถึง คุณของพระรัตนตรัยที่ชาวพุทธล้านนา ถือเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดประกอบไปด้วย คุณของพระพุทธมี 56 คุณของพระธรรมมี 38 คุณของพระสงฆ์มี 14 รวม 108 อัน

ในสมัยโบราณ ชาวล้านนาสร้างตุ๊กเหล็ก ตุ๊กทองขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ที่ตายผิดปกติเท่านั้น โดยจะนำไปไว้บนหลังโลงศพเพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ตายได้พ้นจากวิบากกรรม¹

ภาพประกอบ 9 ลักษณะของตุ๊กเหล็ก ตุ๊กทอง

ที่มา : นิทรรศการ “ตุ๊ก ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา” อาคารรัศมีทัศนาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์พระตำหนักดาราภิรมย์ จ.เชียงใหม่. (2546). (ภาพถ่าย).

¹พ. นรินทร์ อภิวิฑูณโน. (2547). ตุ๊กล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 87-88.

1.3 ดุงที่ใช้ประกอบการเทศน์

ใช้ประกอบในพิธีตั้งธัมมหลวงหรือเทศน์มหาชาติ ในเดือนยี่เป็ง (วันเพ็ญเดือน 12) หรืองานตั้งธัมมหลวงเดือนสี่เป็ง (วันเพ็ญเดือนยี่) โดยการปักดุงในกัณฑ์เทศน์หรือประดับตามอาคารที่มีการเทศน์ เช่น โบสถ์ วิหาร ได้แก่

ดุงดิน ดุงทราย ดุงดินเป็นดุงขนาดเล็ก ยาว 4-5 นิ้ว ทำจากไม้ กระดาษหรือกาบไม้ไผ่ ตัดเป็นรูปดุงแล้วทาด้วยดินเหนียว ตากให้แห้ง ร้อยหัวดุงกับคันไม้ที่ยาวประมาณ 20 นิ้ว

ดุงทรายคือธงตะขาบทาด้วยทราย มีลักษณะและการใช้วัสดุเหมือนกับดุงดินทุกประการ ใช้กวาดหรือแบ่งเปียกทำให้ทั่ว เอาทรายโรยทั่วจนไม่เห็นวัสดุที่เป็นตัวดุง¹

สาเหตุที่พุทธศาสนิกชนเอาดุงดินถวายคู่กับกัณฑ์เทศน์ทศชาติชาดกกัณฑ์แรกชื่อ กัณฑ์ "เตมียชาดก" เชื่อว่า ดินเป็นสัญลักษณ์และมีความหมายถึงความมั่นคง ความหนักแน่น มีความคงทนถาวรไม่เปลี่ยนแปลงผ่นง่าย ๆ ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อเรื่องในชาดกกัณฑ์นี้ที่ว่า เมื่อครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเตมียกุมาร ถูกพระบิดาทรงรับสั่งให้เตมียกุมารลงพระราชอาชญาแก่บรรดาพวกโจรที่ถูกจับได้ พระเตมียกุมารทรงกลัวบาปและไม่อยากทรงรับเป็นรัชทายาทต่อไป จึงแสวงทำตัวของพระองค์เป็นคนโง่และขอออกบวช หรือนำเพ็ญเนกขัมมบารมี ยินดีในการออกบวชตลอดพระชนม์ การไม่ยอมพูดยอมต้องเป็นคนหนักแน่น มั่นคง ประดุจแผ่นดินที่หนักแน่นคงทน ไม่แปรเปลี่ยนง่าย พุทธศาสนิกชนจึงนิยมทำดุงดินถวายทานพร้อมกัณฑ์เทศน์ทศชาติที่ชื่อว่า "กัณฑ์เตมียชาดก"

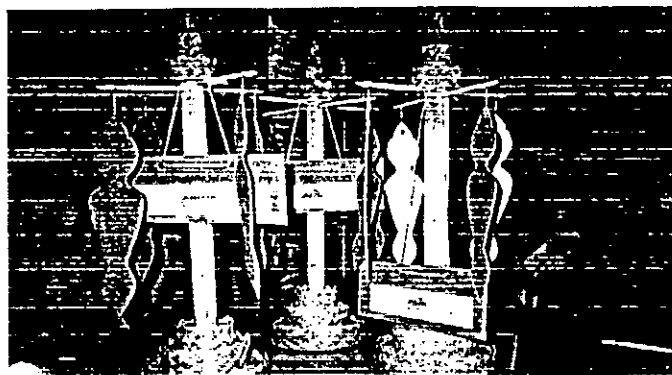
การเอาดุงทรายถวายประจำกัณฑ์เทศน์ทศชาติชาดกกัณฑ์ที่สอง ที่ชื่อว่า "ชนกกุมาร" เชื่อว่า เพราะ "เม็ดทราย" มีความหมายถึง ความละเอียดอ่อน พากเพียรและตั้งมั่นแน่วแน่ สอดคล้องเนื้อเรื่องในชาดกที่ว่าพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเกิดเป็นพระชนกกุมาร ครั้งหนึ่งเรือเกิดอัปปางลงกลางทะเล พระมหาชนกกุมารทรงตั้งสติ นำเพ็ญเพียร ว่ายน้ำจนถึงฝั่งด้วยความปลอดภัย กล่าวคือมีความพากเพียร พยายามดุจดั่งเม็ดทราย จึงนิยมถวายดุงทรายประจำกัณฑ์ "ชนกกุมาร"²

¹จิราติ สันติยะศ. (2546). ดุง: ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา. (เอกสารประกอบการนิทรรศการเรื่อง ดุง : ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา). หน้า 3

²คงเดช พรหมยา. (ม.ป.ป.). ดุงพระเจ้าสิบชาติ. หน้า 1-22.

ตุ้งไม้ ทำด้วยไม้กระดาน กว้างประมาณ 4 นิ้ว ยาวไม่เกิน 1 เมตร ตัดหรือแกะเป็นรูปตุ้งซัย บางแห่งมีการแกะลวดลายอย่างวิจิตรบรรจงแล้วลงรักปิดทอง ส่วนมากจะพบในเมืองเชียงใหม่ ประเทศพม่า ตุ้งไม้บางตัวมีการจารด้วยอักษรธรรมล้านนา บอกปีที่สร้างไว้ด้วย

การเอาตุ้งไม้ถวายประจำกัณฑ์เทศน์ทศชาติชาดกกัณฑ์ที่สามชื่อกัณฑ์ “สุวรรณสามชาดก” เชื่อว่า “ไม้” หรือ “ต้นไม้” ให้คุณประโยชน์แก่สรรพสัตว์นั้น นก กา จะอาศัยเกาะกิ่งจิกกินผล ดอก ใบ มีหน่อดีใช้ขับถ่ายรดต้นไม้ที่อาศัย หรือมีพืชอื่นเช่น กาฝาก ไม้หรือต้นไม้ก็ไม่เคยรังเกียจ มีแต่เมตตา สอดคล้องกับเนื้อเรื่องของชาดกกัณฑ์ที่ว่า พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุวรรณสาม ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีเลี้ยงบิดามารดาซึ่งตาบอด แม้ถูกคนร้ายยิงด้วยธนู บาดเจ็บสาหัส ก็ไม่โกรธ กลับให้อภัย ตุ้งต้นไม้ คนนำกิ่งไม้มาทำด้ามขวานด้ามมีด แล้วกลับมาตัดทำลายโค่นต้นไม้ ต้นไม้นั้นก็ไม่โกรธ แม้แต่นกกกา กินบนต้นไม้ ขับถ่ายรดต้นไม้ ต้นไม้นั้นก็ไม่โกรธ จึงถวายตุ้งไม้ พร้อมกับกัณฑ์เทศน์กัณฑ์นี้

ภาพประกอบ 10 ลักษณะของตุ้งดิน ตุ้งทราย ตุ้งเงิน

ที่มา : นิทรรศการ “ตุ้ง ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา” อาคารรัชมังคลาภิเษก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่. (2546). (ภาพถ่าย).

ตุ้งเงิน คือตุ้งที่ทำจากตะกั่วหรือเงิน โดยการหลอมตะกั่วให้ละลายแล้วนำไปเทในแบบพิมพ์รูปตุ้ง ร้อยส่วนหัวตุ้งแล้วผูกติดกับคันก็ใช้ได้ เนื่องจากทำยากและวัสดุมีราคาแพง ตุ้งที่เป็นโลหะจึงมีขนาดเล็ก บางแห่งก็ใช้กระดาดัดเป็นรูปตุ้งแล้วทาสีตะกั่ว หรือใช้กระดาดามีสีอย่างตะกั่วก็ใช้ประกอบพิธีได้

สาเหตุที่ชาวล้านนาเอาตุ้งเงินถวายประจำกัณฑ์เทศน์ทศชาติชาดกกัณฑ์ที่สี่ชื่อกัณฑ์ “เนมิราชชาดก” เข้าใจว่าตะกั่วเป็นโลหะเป็นแร่ธาตุชนิดหนึ่งแทรกตัวหรือฝังตัวอยู่ในดิน สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในชาดกตอนพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระราชา พระนามว่า พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นผู้

บำเพ็ญอุทธรณ์ฐานบารมีประพฤติพรตพรหมจรรย์ถือศีลอุโบสถโดยบวชเป็นราชฤๅษี การที่เอาตุ้งจีน ถวายพร้อมกับเทศน์มหาชาติกัณฑ์ที่ชื่อว่าเนมิราชชาดก เพราะตะกั่วหรือจีนฝังตัวจำศีลอยู่ในดินเป็น ฤๅษีหนึ่งสังคมดุจดั่งฤๅษีชีไพรที่ชอบหมกตัวอยู่ในถ้ำในป่าในเขา

ตุ้งเหี้ยก เหี้ยกเป็นโลหะผสมระหว่างตะกั่วกับสังกะสี หรือเหล็กกับสังกะสี วิธีทำก็ เหมือนกับตุ้งจีนโดยการนำโลหะดังกล่าวมาหลอมละลายแล้วเทลงบนพิมพ์รูปตุ้ง

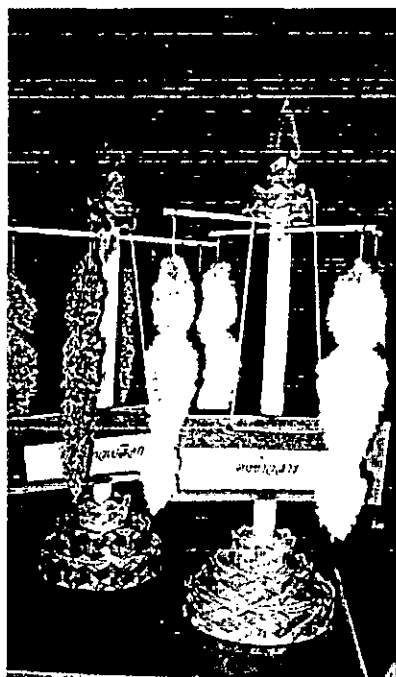
เหตุที่เอาตุ้งเหี้ยกหรือตุ้งที่ทำด้วยดีบุก ถวายพร้อมกับการถวายกัณฑ์เทศน์มหาชาติชาดก กัณฑ์ที่ห้า ชื่อ กัณฑ์มโหสถชาดก อาจเป็นเพราะเหี้ยกหรือดีบุกเกิดจาก สติปัญญา การผสมหรือการ แปรแร่ธาตุให้มีคุณค่าขึ้น สอดคล้องกับเนื้อเรื่องของชาดกกล่าวไว้ว่า สมัยพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติ เป็น มโหสถบัณฑิต บำเพ็ญปัญญาบารมี มีปัญญามากได้ทรงช่วยเหลือพระเจ้าวิเทโหราช และ แก้ปัญหามันเมืองด้วยปัญญามีความฉลาดปราดเปรื่อง คือมีพระปฏิญาณเป็นเอนกประการ ตุ้งเหี้ยก หรือตุ้งดีบุก จึงเปรียบเสมือนความมีสติปัญญา ความปรีชาชาญ ความฉลาด จึงถวายทานตุ้งเหี้ยกคู่ กับกัณฑ์เทศน์มหาชาติชาดก ที่ชื่อว่า "มโหสถชาดก"

ตุ้งเหล็ก ตุ้งทอง นิยมถวายตุ้งเหล็กคู่กับกัณฑ์เทศน์กัณฑ์ที่หก ชื่อกัณฑ์ "ภุริทัตชาดก" เพราะเหล็ก มีคุณสมบัติแข็งแรง คงทนไม่ผุกร่อนง่าย เมื่อถูกความร้อนจะอ่อนตัว(รู้จักปรับตัว)และ สามารถดัดเป็นรูปทรงใดๆ ก็ได้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในชาดกกัณฑ์ดังกล่าวที่ว่า สมัยเมื่อพระพุทธเจ้า เสวยพระชาติเป็นพญานาค หรืออุใหญ่ ชื่อ ภุริทัต บำเพ็ญศีลบารมีรักษาศีลอุโบสถ แม้ถูกหมองูจับเอาไป ทรมาน ให้เล่นละครเร่หารายได้ ก็ไม่โกรธ ไม่โมโห ไม่เดือดดาล ไม่ทำร้ายหมองูดุจดั่งเหล็กกล้า เหล็ก น้ำไฟ แม้จะมีความแข็งแรงเมื่อถูกเผาไฟทำให้ร้อน ถูกทุบตีย่อมอ่อนตัวสามารถทำเป็นรูปทรงต่างๆ ได้ เช่น มืด พร้า จึงเอาตุ้งเหล็กถวายทานคู่กับกัณฑ์เทศน์กัณฑ์ดังกล่าวเพื่อได้อานิสงส์ผลบุญสูงส่ง

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการถวายตุ้งทองเหลืองคู่กับกัณฑ์เทศน์มหาชาติกัณฑ์ที่เจ็ด ชื่อ กัณฑ์ "จันทรกุมารชาดก" อาจเป็นเพราะคุณสมบัติของทองเหลือง มีความเหนียว แข็งแรงและไม่มีสนิม ซึ่งก็เป็นไปตามท้องเรื่องชาดกที่ว่าพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ ทรงพระ นามว่าจันทรกุมาร ทรงบำเพ็ญขันติบารมี คือมีความอดทนแม้จะถูกกลั่นแกล้ง ยุ้งยงและใส่ความจาก ผู้ประสงคร้ายจนถูกจับไปบูชายัญ ก็ไม่โกรธเพราะมีขันติ ความอดทน เช่นเดียวกับคุณสมบัติของโลหะ ทองเหลือง

ตุ่งข้าวเปลือก ตุ่งข้าวสาร มีลักษณะวิธีการทำและวัสดุเหมือนกับตุ่งทราย หรือตุ่งที่ทำด้วยทราย เพียงแต่ใช้ข้าวเปลือก หรือข้าวสารแทนทราย

เหตุที่นิยมใช้ตุ่งข้าวเปลือกถวายทานคู่กับกัณฑ์เทศน์ กัณฑ์ที่แปล ชื่อกัณฑ์ “นารทชาดก” ก็อาจเป็นเพราะข้าวเปลือก มีคุณสมบัติสามารถงอกงาม แพร่พันธุ์ได้ทุกสถานที่ไม่ว่าจะเป็นนาปรังหรือนาหว่าน ไม่ว่าที่ลุ่มหรือที่ดอน ดังคำสอนสุภาษิตที่ว่าด้วย “..ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร โบราณว่า ..” เปรียบเสมือนคุณสมบัติของชายอกสามศอก ที่ไม่โอ้อวดริษยา ไม่โอ้อวด เป็นผู้ที่มีอุเบกขาตรงกับชาดกที่ว่า พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพรานหม่นชื่อ นารท บำเพ็ญอุเบกขาบารมี และสั่งสอนผู้คนให้ทำตนเหมือนข้าวเปลือกเพราะเมื่อเมล็ดข้าวเปลือกเต็มสมบูรณ์ย่อมโน้มรวงลง ต่างกับข้าวลิบไม่มีเมล็ดใน จะงยรวงขึ้นแสดงความโอหัง หยิ่งเยโส¹

ภาพประกอบ 11 ลักษณะของตุ่งข้าวเปลือก ข้าวสาร

ที่มา : นิทรรศการ “ตุ่ง ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา”อาคารวัดศรีทัศน์ พิพิธภัณฑ์พระ
ตำหนักดาราภิรมย์ จ.เชียงใหม่. (2546). (ภาพถ่าย).

¹ คงเดช พรมยา. (ม.ป.ป.). ตุ่งพระเจ้าสิบชาติ. หน้า 1-22.

เหตุที่นิยมทำตุงข้าวสารถวายคู่กับการถวายภัตตาคารเทศน์เทศาภิบาลที่เก่า ที่ชื่อ "วิทูรบัณฑิต" อาจเป็นเพราะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องของชาดกเรื่องนี้ว่าพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นราชบัณฑิต ชื่อ วิทูร ประจำราชสำนักของพระเจ้าโกรพ บำเพ็ญสัจจาบารมี คือความสัตย์เคร่งครัดยอมสละชีวิตไปกับปณณกยักษ์ผู้จะฆ่าแห้วเอาหัวใจ แต่ก็รอดชีวิตมาได้เพราะความฉลาดในการพูดให้ปณณกยักษ์กลับใจไม่ฆ่า เช่นเดียวกับข้าวสารซึ่งเป็นธัญญาหาร หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์และสัตว์ แม้จะไม่ถูกปรุงเป็นอาหารทิ้งไว้เฉยๆ ก็จะไม่เน่าเปื่อยเป็นธรรมดา เช่น ชีวิตของวิทูรบัณฑิตไม่นานก็ต้องตายจึงไม่กลัวความตาย ข้าวสารเป็นอาหารหลักชนิดหนึ่งที่มนุษย์และสัตว์กินเข้าไปแล้วก็จะยังชีพบำรุงร่างกาย และเกิดมีสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด ดังวิทูรบัณฑิตที่เอาตัวรอด เพราะความฉลาดมีไหวพริบ แม้พระสิทธัตถะตอนบำเพ็ญ ทุรกิรียา ไม่กินข้าว กินน้ำ จนร่างกายซูบผอมก็ไม่บรรลุมรรคผล จนต้องกลับมากินข้าวมีกำลังวังชา เกิดสติปัญญาจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด¹

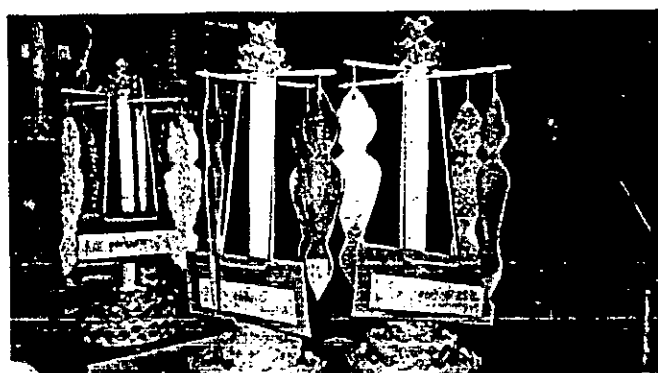
ตุงเงิน ตุงคำ หมายถึงตุงที่ทำด้วยเงินและทองคำ ใช้โลหะเงินหรือทองคำมาตีเป็นแผ่นบางๆ แล้วตัดเป็นรูปตุง เนื่องจากเงินและทองคำมีราคาแพง จึงทำเป็นรูปตุงเล็กๆ มีการแกะลายหรือฉลุให้เป็นรูปต่างๆ อย่างสวยงาม พบที่วัดในเมืองเชียงตุง ประเทศพม่าซึ่งได้แผ่ขยายวัฒนธรรมการสร้างตุงเงิน ตุงคำเข้าสู่ล้านนา ในช่วงที่พม่าเข้าปกครองล้านนา เนื่องจากปัจจุบันเงินและทองคำมีราคาแพง ส่วนใหญ่จึงนิยมใช้กระดาษสีเงินและสีทอง

พุทธศาสนิกชนชาวล้านนานิยมนำตุงเงินถวายคู่กับภัตตาคารเทศน์เทศาภิบาล ชื่อ "เวสสันดรชาดก" เพราะเงินเป็นสิ่งที่มีความค่าและหายาก ทุกคนอยากได้ไว้ครอบครองแต่ก็เป็นของนอกกาย หากไม่มีสติปัญญา ไตร่ตรอง อาจก่อให้เกิดความโลภเป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อเรื่องในชาดก ดังกล่าวที่ว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี ถือการบริจาคทานเป็นใหญ่บริจาคแม้กระทั่งช้างสำคัญของบ้านเมือง จนเป็นเหตุให้ถูกขับไล่ออกไปเสียจากเมืองแล้วยังบริจาคทานบุตร คือ กัณหา ขาลี แก่พราหมณ์ ชื่อชุก และยังบริจาคภรรยา คือ นางมัทรี แก่พระอินทร์ที่แปลงกายมาขอ เข้าใจว่าการถวายตุงเงินคู่กับภัตตาคารเทศน์เทศาภิบาลนี้เป็นเครื่องเตือนสติว่าเงินแม้จะมีค่าแต่ไม่ควรถือเป็นของมีตัวตน แม้เวลาตายก็ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ควรที่จะลดความโลภ ความอยาก โดยการเสียสละและบริจาคทานดังเช่นพระเวสสันดรดังกล่าวแล้ว²

¹พ. นิรันดร์ อภิวิทูร. (2547). ตุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 73.

²ชั้นทอง สุทนต์. (2548). ตุงและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุงในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 28-29.

เหตุที่นิยมนำตุ้ทองคำถวายทานคู่กับกัณฑ์เทศน์ เรื่อง “สิทธิตถะ” เพราะเป็นชาติที่พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพระสิทธิตถะออกบวชเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง และเผยแผ่ หลักธรรมคำสอนให้มวลมนุษยพบนทางพ้นทุกข์ ดำรงชีวิต สุข สงบ สว่าง ประดุจเนื้อทองคำที่เปล่งรัศมีสว่างแก่โลกมนุษย์และสัตว์ที่เวียนว่ายตายเกิดได้พบกับสัจธรรมความจริงแห่งชีวิต

ภาพประกอบ 12 ลักษณะของตุ้เงิน ตุ้คำ

ที่มา : นิทรรศการ “ตุ้ ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา” อาคารรัศมีทัศน์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชภัฏเชียงใหม่. (2546). (ภาพถ่าย)

พุทธศาสนิกชนชาวล้านนานิยมจัดถวายตุ้ที่ใช้ประกอบการเทศน์เหล่านี้ในช่วงเทศกาลตั้งธรรมหลวง ฟังธรรมหลวง เทศกาลทำบุญเดือนยี่เป็ง เทศกาลประเพณีทำบุญวันลอยกระทงวันเพ็ญเดือนสิบสอง หรือเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งมีการสวดมหาชาติคำหลวง ในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคมเป็นเวลาสามเดือน ในบางแห่งบางตำนานกล่าวว่าเป็นการถวายช่วงเทศกาลเดือนสี่เป็ง พุทธศาสนิกชนจะนิยมนำตุ้ที่ใช้ประกอบการเทศน์เหล่านี้ไปปัก แขนง ห้อย ติด ผูก ประดับ หรือวางร่วมกับกัณฑ์เทศน์ที่ได้ตกแต่งหรือจัดเตรียมไว้และยกหรือแห่เป็นขบวนไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นองค์เทศนา บางแห่งจัดทำตุ้หลายอัน อาจจะมีปัก แขนง ฟิง พาด หรือประดับตกแต่งตามฐานพระพุทธรูปองค์ประธานในอุโบสถ วิหาร อาคาร และอาจประดับตกแต่งรอบๆตัวอาคาร เช่น รอบๆพระอุโบสถ วิหาร ภูมิ หรือศาลา ตามตำนานเล่าว่าถ้าผู้ใดได้ถวายทานตุ้ประกอบการเทศน์เหล่านี้คู่กับกัณฑ์เทศน์ทศชาติชาดก จะได้านิสงส์ผลบุญยิ่งนักทั้งผู้ถวายและพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นองค์เทศนา

1.4 ตุ้ที่ใช้เป็นเครื่องพุทธบูชา

ตุ้ที่ใช้ตกแต่งสถานที่ที่มีงานสมโภชนั้น ส่วนหนึ่งก็ถือเป็นพุทธบูชาด้วยเช่นกันด้วยถือว่าตุ้ที่ใช้ในงานมงคลเป็นสิ่งมงคลทั้งสิ้น ส่วนตุ้ที่ทำขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาเฉพาะนั้น ได้แก่

ตุ้งชาววา (ยี่สิบวา) หรือตุ้งพันวา เป็นตุ้งชั้ยชนิดหนึ่ง มีขนาดความกว้างและความยาวมากกว่าตุ้งชั้ย ไม่จำเป็นต้องมีความยาวครบตามจำนวนวาที่ใช้เรียกชื่อตุ้งก็ได้ เนื่องจากเป็นตุ้งที่มีความยาวและผืนใหญ่มาก จึงไม่อาจหาคันตุ้งที่ใช้ปักได้ ดังนั้นจึงให้ประดับในวิหารโดยการพาดไปมาตามซื่อ หรือตอกตะปูโยงไปมาภายในอาคาร บางแห่งใช้แห่ร่วมขบวน โดยให้ผู้ร่วมขบวนเดินถือชายธงต่อๆ กัน¹

เมื่อทำถวายทานตุ้งชาววาไว้ที่วัดแล้ว จะนำไปใช้ประดับในพระวิหารโดยพาดกลับไปกลับมาบนซื่อวิหาร เนื่องจากตุ้งยาวมากจนไม่สามารถแขวนให้หางห้อยลงมาได้ หากใช้ร่วมขบวนแห่ต้องใช้คนหลายๆคนช่วยกันถือตั้งแต่หัวตุ้งถึงหางตุ้ง หากจะนำไปประดับนอกวิหาร ก็ต้องใช้เสาหลักทำเป็นราวห่างกันประมาณ 1 วา ปักเป็นช่วงๆ แล้วนำตุ้งนี้ไปวางพาดบนรานั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีผู้นิยมทำถวายเพราะต้องใช้วัสดุอุปกรณ์มาก และเสียค่าใช้จ่ายสูง ผู้ที่ทำตุ้งชาววามาถวายวัดต่างมีความเชื่อว่า ตุ้งชนิดนี้จะช่วยสะเดาะเคราะห์ให้ตนเองหรือญาติมิตร โดยเฉพาะเมื่อเวลาเจ็บป่วย²

2. ตุ้งพิเศษเฉพาะถิ่น

ตุ้งชนิดนี้เป็นตุ้งที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆคิดประดิษฐ์ขึ้นมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ไม่เหมือนใคร ตุ้งบางอย่างท้องถิ่นนี้มี ท้องถิ่นอื่นอาจจะไม่มี และไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายนัก อาจเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามความนิยมในท้องถิ่นนั้นๆ

2.1 ตุ้งพิเศษเฉพาะถิ่นที่พบในดินแดนล้านนา

ในดินแดนล้านนายังพบว่ามีตุ้งชนิดพิเศษที่พบเฉพาะในท้องถิ่นต่างๆด้วย มีรูปลักษณะและวัสดุในการทำตุ้งที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามค่านิยมและความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

2.1.1 ตุ้งรูปสามเหลี่ยม

ตุ้งชนิดนี้มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม มีขนาดแตกต่างกันไปตามลักษณะการนำเอาไปใช้นิยมทำด้วยกระดาษสาหรือผ้าแพร ได้แก่

¹ ชันทอง สุทชนะ. (2548). ตุ้งและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ้งในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 4.

² มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6. หน้า 2833.

ตุ่งช่อ ทำจากกระดาษสาสีต่างๆ ที่ตัดเป็นรูปสามเหลี่ยม ขนาดความกว้างประมาณ 7-12 ซม. และขนาดความยาวประมาณ 15-30 ซม. การนำตุ่งช่อไปใช้ โดยทั่วไปแล้วนิยมพันกับปลายไม้ไผ่ที่เหลาเป็นแท่งกลมยาวประมาณ 50-60 ซม. ซึ่งความยาวของไม้ขึ้นอยู่กับขนาดของตุ่ง

ภาพประกอบ 13 ลักษณะของตุ่งช่อ

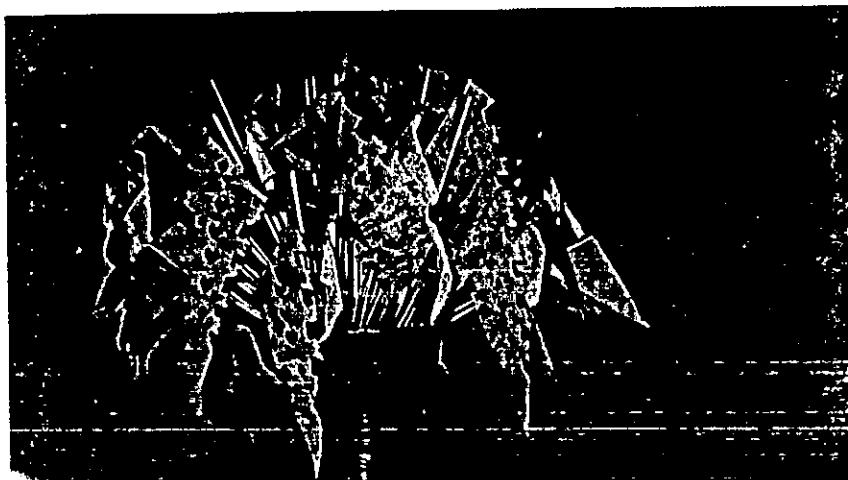
ที่มา : ตุ่งช่อในวัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อ.เด่นชัย จ.แพร่. (2548). (ภาพถ่าย).

ตุ่งช่อนี้อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตุ่งร้อยแปด เนื่องจากในการใช้ต้องใช้ครั้งละ 180 อันเพื่อปักกองทรายเป็นพุทธบูชา คือ บูชาคุณพระศรีรัตนตรัย 180 ประการ อันได้แก่ บูชาพระพุทธ 56 ประการ ธรรม 38 ประการ และบูชาพระสงฆ์ 14 ประการ¹ จะใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีสืบชะตา สะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

ตุ่งช่อนำทาน จะมีลักษณะคล้ายกับตุ่งร้อยแปด ต่างกันที่ว่า ตุ่งช่อนำทานจะมีลวดลายและขนาดโตกว่าตุ่งร้อยแปดเล็กน้อย ตุ่งช่อนำทานจะมีลวดลายเป็นรูปดอกไม้ต่างๆ

¹ ไซมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). ตุ่งมรดกแผ่นดินล้านนา. หน้า 104.

แล้วแต่จะประดิษฐ์ประดอยให้สวยงาม ใช้สำหรับปักเครื่องไทยทาน หรือ ปักต้นกล้วยพร้อมพันธบัตร
แนบไปในงานพิธีต่างๆ เช่น ผ่าป่า กฐิน ปอยหลวง ปักเจดีย์ทรายงานสงกรานต์¹

ภาพประกอบ 14 ลักษณะของตุงชื่อนำทาน

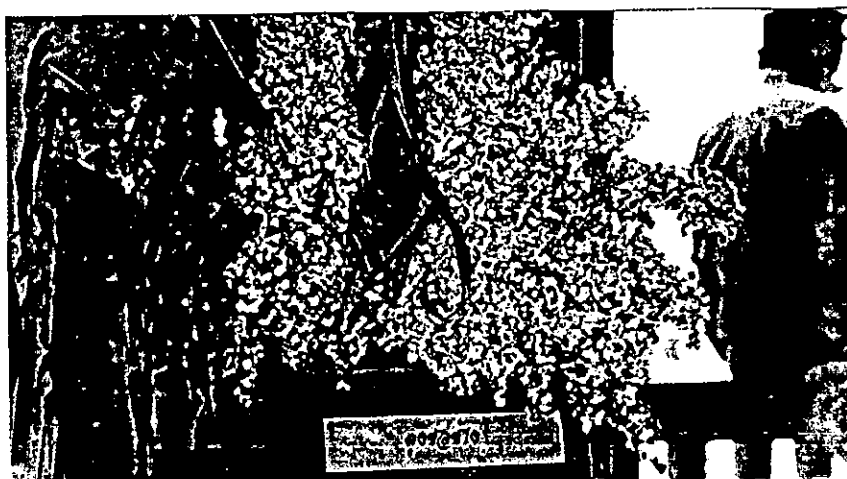
ที่มา : นิทรรศการ "ตุง ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา" อาคารวัดมิ่งเมือง พิพิธภัณฑสถาน
ล้านนาคำวชิราภิมณฑ์ จ.เชียงใหม่. (2546). (ภาพถ่าย).

ตุงช่อช้าง เป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ ทำด้วยผ้าแพรสีต่างๆ ปักดินอย่างสวยงาม มี
ขนาดกว้างตั้งแต่ 80 ซม. ขึ้นไป และยาวมากกว่า 200 ซม. ในสมัยโบราณใช้เป็นตุงประจำตัวแม่ทัพ
ในปัจจุบันจะใช้นางงานพิธีแห่พระพุทธรูป แห่ต้อนรับอาคันตุกะผู้ทรงเกียรติหรือเจ้านาย แห่นำหน้าครัว
ทานในงานปอยหลวงหรือยังใช้ปักสลับกับตุงชัยในงานปอยหลวง²

ตุงราว ทำด้วยผ้าหรือกระดาษก็ได้ มีการฉลุลายบนผืนตุง นอกจากจะทำเป็นรูป
สามเหลี่ยมแล้วยังสามารถทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือตัดเป็นรูปคล้ายคนได้ด้วย ตุงราวจะใช้ในพิธีกรรม
ทางศาสนาในงานเฉลิมฉลองต่างๆ โดยติดไว้เป็นแถวให้ห่างเป็นระยะๆ ผูกโยงตามเสาของศาลาโรง
ธรรม

¹ รัชฎาภรณ์ จายใจ ; และอมรรัตน์ ศรีพฤกษ์. (2539,6 เมษายน). "ตุง" เอกลักษณ์ล้านนาไทย. ไทย
นิวส์. หน้า 9.

² สุทัศน์ ศิลปปัญญา. (2538,10 มกราคม). ความหมายลัทธิบนผืนผ้า. มติชน. หน้า 6.

ภาพประกอบ 15 ลักษณะของตุงช่อข้าง

ที่มา : นิทรรศการ "ตุง ความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา" อาคารรัศมีทันนา พิพิธภัณฑ์พระ
ตำหนักดาราภิรมย์ จ.เชียงใหม่. (2546). (ภาพถ่าย).

2.1.2 ตุงรูปลักษณะอื่นๆ

ตุงชนิดนี้มีลักษณะรูปทรงแตกต่างกันไป มีทั้งรูปทรงสี่เหลี่ยม รูปตัวตะขาบ รูปสามเหลี่ยม
สองชั้นหรืออาจเป็นรูปคน ตุงเหล่านี้ล้วนมีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามค่านิยมในแต่ละ
ท้องถิ่น ที่พบทั่วไปคือ

ตุงหมากเต้า มีลักษณะเป็นรูปทรงไม่เหมือนตุงชนิดอื่นๆ ทั้งในด้านรูปแบบ รูปทรง
และเทคนิคการตกแต่ง วัสดุที่ใช้นิยมทำด้วยไหมพรม นำมาซึ่งกับโครงไม้สี่เหลี่ยม โดยนำมาต่อกัน
หลายๆชิ้นที่พบมากที่สุดมีลักษณะรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทะแยงมุมเฉียงร้อยต่อกัน นิยมใช้ไหมพรม
หลากสีตกแต่งด้วยพู่ห้อยประดับและอุบะระย้าสวยงาม

ตุงหมากเต้านิยมใช้เป็นเครื่องประดับในงานปอยหลวงและใช้ถวายเป็นพุทธบูชาในพระวิหาร
หรือถวายเป็นทานอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว¹

¹ดวงพร โกมินทร์. (2535). ตุงในศาสนา. หน้า 83.

ตุ้งผ้า (ตุ้งตะขาบ ตุ้งจระเข้) พบว่าใช้ในพิธีทอดกฐินของชาวล้านนา โดยถือนำหน้า ขบวนแห่ทอดกฐินเข้าวัด ลักษณะรูปทรงของตุ้งผ้านี้มีทั้งรูปทรงสี่เหลี่ยมและสามเหลี่ยม โดยใช้กรรมวิธีการพิมพ์ภาพลงบนผืนผ้าให้เกิดลวดลาย และรูปภาพที่มีสีสันสวยงาม เช่น รูปตะขาบ รูปจระเข้ รูปนางเงือก ซึ่งเป็นรูปภาพที่เกี่ยวข้องกับตำนานคติธรรมทางพระพุทธศาสนา¹ ใช้ปักบริเวณหน้าวัดเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าวัดนั้นมีการทอดกฐินแล้ว²

ตุ้งอ่องแอ่งแหมะซ่อ เป็นตุ้งกระดาศที่ตัดเป็นรูปคน มีหัว มีแขน มีขา และทับอยู่กับซ่อเล็กๆ ปักไว้ที่สะดวงหรือชั้นข้าว ตุ้งอ่องแอ่ง ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนซ่อหรือตุ้งซ่อใช้เป็นเครื่องสักการะพระพุทธรูปเจ้าเมื่อนำเข้ามาอยู่รวมกันจึงหมายถึง การสักการะจากจิตวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มักจะพบในเขต อำเภอ แจ้ห่ม จังหวัดลำปาง³

ตุ้งผัด เป็นตุ้งที่มีลักษณะแปลกๆ มีรูปร่างเป็นรูปสามเหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น สร้างเพื่อให้สามารถหมุนได้เมื่อถูกลมพัด มีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระพุทธรูปด้วยการให้ลมพัดผ่านตุ้ง หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อเป็นการบูชาธาตุลม ตุ้งชนิดนี้หากปักไว้กลางที่โล่งๆ ที่มีลมพัด ตัวตุ้งผัดนี้จะหมุนไปมาตามลมได้ มักพบตุ้งชนิดนี้ที่อำเภอเมืองปานและอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง⁴

ตุ้งยอดธาตุ ทำด้วยโลหะที่มีค่า เช่น เงิน ทองคำ ทองเหลือง มีลักษณะเหมือนซ่อเป็นรูปสามเหลี่ยม ขนาดไม่จำกัด ใช้ประดับบนยอดพระธาตุเหนือจากฉัตรขึ้นไป ทำเป็นคันสวมลงในกระบอก สามารถหมุนได้เมื่อลมพัดมา นอกจากจะสวยงามแล้วยังสามารถบอกทิศทางลมได้อีกด้วย ซึ่งตุ้งยอดธาตุถือว่าเป็นของมีค่าและสำคัญยิ่ง⁵

¹ ดวงพร โกมินทร์. (2535). *ตุ้งในศาสนสถาน*. หน้า 78.

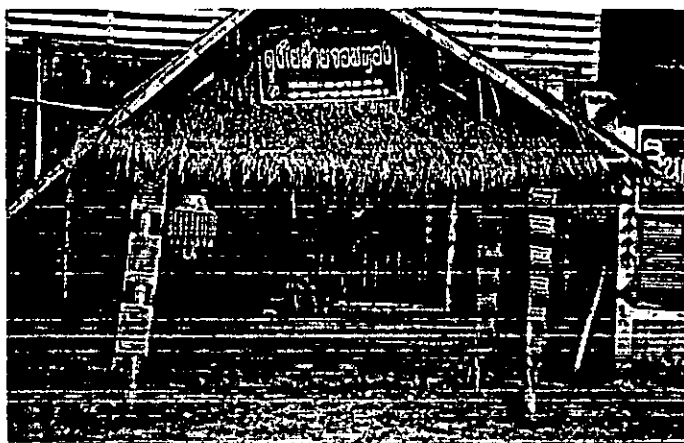
² ตุ้งล้านนา. (2538, 19 มีนาคม). *สตรีสาร*. หน้า 112.

³ อังศุมาลิน ทวีสวัสดิ์. (2535). *ตุ้งต่างๆ ที่พบในเขต อ.แจ้ห่มและบางส่วนของกิ่ง อ.เมืองปาน จ.ลำปาง*. หน้า 31.

⁴ พ. นิรันดร์ อภิวิทูสมโน. (2547). *ตุ้งล้านนามีปัญญาของบรรพชน*. หน้า 93.

⁵ อินชม มุฟฟิยะ. (2535, 29 ธันวาคม). *ตุ้ง. วารสารครูเชียงราย*. หน้า 5.

ตุงโยจอมทอง เป็นตุงที่ทำจากเส้นด้ายหรือไหมหลากสี ผูกโยงกันตามไม้ที่ทำขึ้นเป็นโครงใช้เส้นไหมซึ่งทอแยงมุม แล้วตกแต่งด้วยวัตถุ เป็นรูปดอกไม้หรือพู่ห้อย ใช้สีมันสำปะหลังและลูกเดือยห้อยตรงข้างสลับกับพู่สี ซึ่งทำจากฝ้ายที่มัดเป็นดอกมีหลายสีนำมาร้อยเข้าด้วยกัน ชาวบ้านทำขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้แขวนไว้ในวิหารหน้าพระประธานเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและถวายไว้ภายในภาคหน้าให้ตนเองพบแต่ความสุขความเจริญในชีวิต พบตุงชนิดนี้ที่บ้านแท่นดอกไม้ ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่¹

ภาพประกอบ 16 ลักษณะของตุงโยจอมทอง

ที่มา : ตุงโยฝ้ายจอมทอง บ้านแท่นดอกไม้ อำเภอจอมทอง จ.เชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

ตุงกาแล เป็นตุงโยหรือตุงชัยแบบใหม่ โครงสร้างและส่วนต่างๆ ของตุงยังคงรูปแบบเดิมเหมือนกับตุงชัย แต่ที่ส่วนหัวตุง จะประดิษฐ์เป็นรูปกาแล (หลังคาหน้าจั่ว) จึงเรียกตุงชนิดนี้ว่า "ตุงกาแล" ลักษณะการทำจะมัดฝ้ายเส้นยืนรูปแบบต่างๆ และมีสีสรรหลากหลาย เพื่อให้สวยงามตามความนิยมในปัจจุบัน² ส่วนไม้กาแลที่เป็นส่วนหัวตุงนั้นทำจากไม้ไผ่ประกอบกันเป็นรูปทรงกาแล แล้วนำมาแช่น้ำมะเกลือเพื่อให้เป็นสีดำ มักพบตุงชนิดนี้ที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

¹พ. นิรันดร์ อภวฑฒโน. (2547). ตุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 95.

²ดวงพร โกมินทร์. (2535). ตุงในศาสนสถาน. หน้า 38.

ตุงสายรุ้ง เป็นตุงที่ทำด้วยกระดาษสี เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลวดลายเจาะป่องแบบ ล้านนารวม 7 สี ติดสลับสีให้เหมือนสายรุ้ง มีส่วนหัวทำด้วยไม้หรือกระดาษแข็ง ส่วนตัวและส่วนหาง ทำเป็นพู่จากกระดาษอ่อน ใช้ปักไว้ในงานฉลองสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ใหม่ กำแพงใหม่ มักพบในจังหวัดแพร่¹

ภาพประกอบ 17 ลักษณะของตุงสายรุ้ง

ที่มา : ตุงสายรุ้งที่พบในจังหวัด แพร่. (2548). (ภาพถ่าย).

ตุงตะขาบ ทำด้วยกระดาษสีต่างๆ ส่วนมากจะใช้สีส้มเพราะคล้ายสีตะขาบ ความยาว 1 ฟุต ความกว้างไม่จำกัด ตัดเป็นรูปตัวตะขาบ ใช้แขวนไว้หน้าพระพุทธรูปคู่กับตุงกระด้าง ปัจจุบัน นิยมใช้แต่ตุงกระด้างประดับอย่างเดียว มักพบในเขตจังหวัดแพร่

¹ ชันทอง สุทธนะ. (2548). ตุงและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุงในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 51.

ตุ้งแป่ ทำด้วยไม้ไผ่ลำเล็กๆ กลม หรือตันข้อ ตัดให้มีความยาวประมาณ 12 นิ้ว หรือตามต้องการ แล้วพันด้วยกระดาษสีทอง หรือ สีเงิน จัดเรียงแถวกันแล้วร้อยด้วยเชือกเส้นเล็ก ๆ ติดกันเป็นแพ ความยาวประมาณ 1.5 เมตร แบ่งเป็นส่วนหัวและส่วนหาง ตกแต่งด้วยไม้ไผ่ทำเป็นวงกลมเล็กๆ หลายชั้น พันด้วยกระดาษสีทองหรือสีเงินส่วนหางทำเป็นชาย แยกเป็น 2 หาง หรือทำเป็น 1 หางก็ได้ มี 2 ชนิดคือ ตุ้งแป่สีเงินกับตุ้งแป่สีทอง จะใช้ในงานมงคล เช่น งานกฐิน กฐินหลวง มีผลิดและใช้ที่บ้านช่อแฮ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่¹

ตุ้งวง หรือ ตุ้งฝ้าย หรือ ตุ้งหางฝ้าย เป็นการนำไม้ไผ่มาทำเป็นวงเล็กๆ หลายๆวง ให้มีขนาดเล็กใหญ่ไล่กัน นำมามัดติดกันด้วยลวดเส้นเล็กๆ ส่วนบนวงใหญ่กว่า 3 คู่ ส่วนล่างวงเล็กกว่า 3 คู่ เป็นโครงร่างตุ้ง แล้วพันด้วยกระดาษสีทอง ตกแต่งด้วยช่อดอกไม้และจีบกระดาษ ตกแต่งตัวตุ้งให้สวยงามด้วยกระดาษสีต่างๆ แต่งอุบะห้อยชาย ตุ้งวงจะมีสีด้าและสีทอง เวลาใช้ ใช้คู่กับตุ้งกระบอก ในสมัยก่อนจะใช้ฝ้าย (ยวงฝ้าย) ชุบขาวแล้วนำมาติดกับวงกลมไม้ไผ่จึงเรียกว่า ตุ้งฝ้าย หรือตุ้งหางฝ้าย มีการทำใช้ในตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่²

2.2 ตุ้งพิเศษเฉพาะถิ่นที่พบในดินแดนอีสาน

นอกจากจะพบตุ้งพิเศษในเขตล้านนาแล้วยังจะพบได้ในภาคอีสานของไทยอีกด้วย ชาวอีสานเรียกตุ้งว่า รุง ซึ่งส่วนใหญ่ทำจากผ้าและด้ายไหม รุงของภาคอีสานนั้นนิยมทอเป็นผืนยาวๆ มีรูปสัตว์ต่างๆ ในผืนธง เช่น นก วัว ช้าง ม้า ฯลฯ แต่ปัจจุบันมีการทอเป็นรูปอื่นๆ ด้วย อาทิ ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ภาพเกี่ยวกับไตรภูมิ กล่าวถึง นรก สวรรค์³ นอกจากนี้ในวัฒนธรรมผู้ไทแถบจังหวัดมุกดาหาร ยังพบรุงต่างๆ ดังนี้

รุง 16 ชั้นฟ้า มีลักษณะเป็นผ้าฝ้ายขาว สีเหลืองจตุรัส ราว 6x6 นิ้ว ปักลายสวยงามใช้เป็นเครื่องตกแต่งธรรมาสน์ และเชื่อกันว่า รุง 16 ชั้นฟ้าเป็นเสมือนบันไดของการทำทานสำหรับวิญญาณทั้งหลายในชั้นฟ้าลงมารับส่วนบุญ

¹ ชันทอง สุทธรณะ. (2548). ตุ้งและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ้งในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 51-52.

² แหล่งเดิม. หน้า 53.

³ ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). ตุ้งมรดกแผ่นดินล้านนา. หน้า 170.

สูง 15 ชั้นดิน มีลักษณะเป็นผ้าฝ้ายขาว หงทกลม ขอบตึงด้วยโครงไม้ไม่มีเส้นด้ายร้อยเรียงแต่ละชั้น เหมือนโมบายจากจีนใหญ่ (เส้นผ่าศูนย์กลางราว 6-8 นิ้ว) ไปจนถึงเล็กสุด (เส้นผ่าศูนย์กลาง 1-1.5 นิ้ว) ชาวอีสานเชื่อว่าถ้าถวาย สูง 15 ชั้นดินแล้ว จะทำให้ญาติที่อยู่อะหว่างได้ อาศัยสูงเป็นบันไดขึ้นมารับส่วนบุญ¹

การทอสูงในดินแดนอีสานปัจจุบันมิได้ทำเป็นงานศิลปะเพื่อพุทธศาสนาแต่เพียงจุดประสงค์เดียว หากแต่ยังเป็นงานศิลปะเพื่อเศรษฐกิจอีกด้วย การทอสูงทุกวันนี้ได้กลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว หมู่บ้าน และขยายไปสู่การเป็นสิ่งที่เข็ดหน้าชูตาในอำเภอไปแล้ว โดยเฉพาะในอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ มีการทอสูงกันอย่างแพร่หลาย เชื่อกันว่าได้กุศลทั้งผู้ซื้อและผู้ขายไปพร้อมๆ กัน นับได้ว่าเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการอนุรักษ์ได้อย่างสมบูรณ์แบบที่สุด

2.3 อานิสงส์ของการสร้างตุง

หลักฐานจาก ตำนาน นิราศ ลิลิต และพงศาวดารต่างๆ ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างตุงว่า ผู้ที่สร้างตุงถวายเป็นพุทธบูชาจะไม่ตกนรก ได้เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หากกลับมาเกิดในโลกมนุษย์ก็จะเป็นใหญ่เป็นโต ถ้าสร้างอุทิศให้ผู้ตาย ผู้ตายก็จะพ้นจากการไปเป็นเปรตหลุดพ้นจากบาปกรรมที่ทำไว้ จากความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ดังกล่าวชาวล้านนาจึงนิยมสร้างตุงกันทุกชนชั้น รูปแบบของตุงแตกต่างกันตามฐานะทางสังคมของเจ้าของพิธี พื้นฐานความเชื่อของคนในสังคม วัสดุและความสามารถของคนในท้องถิ่น ที่จะนำเอาวัสดุที่มีอยู่มาประดับตุงโดยใช้เทคนิควิธีการแตกต่างกันไป²

¹ตุงบันไดสู่สวรรค์หลังความตาย. (2541, 21 ธันวาคม). เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

²ธนวัจน์ โกมลรัตน์. (2548, 29 มกราคม). วัฒนธรรมล้านนาไทย. ข่าวสยาม. หน้า 5.

บทที่ 3

ประเพณีของชาวล้านนาที่มีการประดับดูง

ชาวล้านนามีความศรัทธาในพุทธศาสนาที่ทำให้เกิดประเพณีต่างๆมากมาย บางประเพณีเกิดจากการผสมผสานกันในเรื่องวิถีชีวิตและความนิยมของคนในสังคม ประเพณีบางอย่างคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และอนุชนก็อนุรักษ์ไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง บางประเพณีอาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัย และหลายประเพณีก็ได้รับผลกระทบจากกระแสวัฒนธรรมภายนอก สภาพวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ขนบธรรมเนียมประเพณีนับเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงถึงวิถีชีวิตจิตใจของชาวล้านนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทุกประเพณีต่างเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ความเชื่อ ความนิยมของชาวล้านนา การสร้างตุงก็เป็นประเพณีของชาวล้านนาที่สืบเนื่องมาช้านาน

ดินแดนล้านนามีความสัมพันธ์กับอาณาจักรข้างเคียง เช่น การสร้างสัมพันธ์ไมตรีต่อกันระหว่างพระเจ้ามังราย พระย้างำเมืองแห่งแคว้นล้านนากับพ่อขุนรามคำแหงแห่งแคว้นสุโขทัย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันโดยเฉพาะทางด้านพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งตุงมีบทบาทต่อประเพณีเหล่านั้นทั้งเป็นการประดับตกแต่งสถานที่และยังใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในประเพณีต่างๆที่สำคัญ

1. ประเพณีสงกรานต์

ในสมัยโบราณ ชาวล้านนาต่างถือเอาเดือนเมษายนหรือเดือน 7 เหนือ ตรงกับเดือน 5 ใต้หรือเดือน 5 ตามการนับทางจันทรคติ เป็นวันเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างหนึ่ง คือถือเป็นเดือนเปลี่ยนศักราชใหม่ เรียกว่า "ปีใหม่" ในเดือน 7 หรือปีใหม่สงกรานต์นี้ ทุกบ้านเรือนของชาวล้านนาจะมีความสนุกสนานรื่นเริง เพราะเป็นการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่

การที่ชาวล้านนาไทยยึดประเพณีปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์เรื่อยมานั้น เนื่องจากได้รับอิทธิพลของประเพณีการเปลี่ยนจุลศักราชมาจากประเทศพม่า กล่าวคือ กษัตริย์พม่าพระนามว่า พระเจ้าแสนกะราชา ซึ่งแต่เดิมบวชเป็นพระและเป็นพระสังฆราช ชื่อปุพฺโพรหัน ซึ่งได้ลาสิกขาออกมาครองราชสมบัติทรงทำพิธีลบศักราชเมื่อ พ.ศ. 1181 ในวันเถลิงศกสงกรานต์ เรียกศักราชที่สร้างขึ้นใหม่ว่า จุลศักราช และเริ่มใช้ในอาณาจักรของพระองค์ก่อน ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าอโนรุธมหาราช แห่งอาณาจักรพุกาม พระเจ้าอโนรุธหรือที่เรียกกันว่า อโนรธามังช่อนี้เป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจมาก ได้ยก

ทัพมาปราบปรามได้อาณาจักรโยนก และดินแดนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อประมาณ พ.ศ. 1576 และได้้นำเอาประเพณีตรุษสงกรานต์ และการใช้จุลศักราชแบบพม่านี้ มาเผยแพร่ในดินแดนเหล่านี้ซึ่งได้ใช้สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน¹ ดังนั้นประเพณีสงกรานต์ของชาวล้านนาทุกปี จึงเริ่มนับวันแรกในวันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวันสังขานต์ล่อง วันที่สองหรือวันที่ 14 เมษายน เรียกว่าวันเนา ซึ่งชาวล้านนาเรียกเพี้ยนเป็นวันเนา ในวันที่สามชาวบ้านจะเตรียมการทำบุญต้อนรับวันปีใหม่ มีการขนทรายเข้าวัดเพื่อนำมาก่อเจดีย์ทราย แล้วประดับด้วยจ้อยน้อยร่วมกับตุ่งชนิดต่างๆ และวันที่สามหรือวันที่ 15 เมษายน เป็นวันเถลิงศก เรียกว่า วันพญาวัน ซึ่งชาวล้านนาถือว่าเป็นวันเปลี่ยนจุลศักราชเป็นปีใหม่ มีการทำบุญตักบาตรที่วัด ปลอยนก ปลอยปลา ถวายเจดีย์ทราย สรงน้ำพระพุทธรูป และ มีการรดน้ำดำหัวขอพร เพื่อความเป็นสิริมงคลจากพระภิกษุสงฆ์ บิณฑบาต ครุอาจารย์ และผู้อาวุโส²

ในวันสงกรานต์ปีใหม่ ชาวล้านนาในลุ่มแม่น้ำโขงนิยม ทำตุ่ง และช่อ เป็นเครื่องสักการะ 4 ประเภท ดังนี้

1. ตุ่งเดี่ยว หรือ ตุ่งคำคิง สำหรับบูชาแทนตัวเอง โดยจะนำไปปักบนเจดีย์ทราย ถวายวัด ทำบุญทานเจดีย์ทราย

2. ตุ่งใส่หมู สำหรับบูชาพระเจดีย์ 4 ประเภทคือ

พระธาตุเจดีย์ ที่ประดิษฐาน พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย

พระธรรมเจดีย์ ใช้บูชาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่จารึกในใบลาน แผ่นโลหะต่างๆ มีแผ่นเงิน แผ่นทอง เป็นต้น ซึ่งบรรจุไว้ในพระเจดีย์ต่างๆ

พระบริโกตเจดีย์ คือสถานที่เก็บอัฐิบริวารของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวกอาจจะเก็บไว้ในพระเจดีย์แห่งใดแห่งหนึ่ง ให้พุทธศาสนิกชนสักการะบูชาต่อมา

พระอุเทสิกเจดีย์ คือสถานที่แสดงถึงความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า 4 แห่งคือ ที่ประสูติ คือ ลุมพินีวัน ที่ตรัสรู้ คือ พุทธคยา ที่แสดงปฐมเทศนา คือ มฤคทายวัน เมืองพาราณสี และที่ปรินิพพาน คือ เมืองกุสินารา

ผู้บูชานำเอาตุ่งใส่หมู หรือตุ่งบูชาพระเจดีย์ไปปักไว้บนเจดีย์ทรายที่จัดทำขึ้น เพื่อถวายในวันพญาวัน หรือวันเถลิงศก ที่ 15 เมษายน

3. ตุ่งชัย สำหรับถวายบูชาพระพุทธรูป เพื่อความสวัสดีมีชัย

4. ตุ่งช่อ คือ ธงเล็กใช้ปักเครื่องบูชาต่างๆ เช่น เครื่องบูชาท้าวทั้ง 4 เครื่องบูชาธาตุ เป็นต้น

¹มณี พยอมยงค์. (2529). ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. หน้า 50-51.

²ชูชาติ งานดี. (2547). การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของชาวท้องถิ่นเรื่อง "ตุ่ง" ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย. หน้า 33-34.

การบูชาตุงทั้ง 4 ประเภทนี้ ประชาชนชาวล้านนามีความเชื่อเพื่อให้ความสุขสวัสดิ์แก่ตน ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังปรากฏในตำนานถวายตุงว่า มีชายคนหนึ่งเมื่อเสียชีวิตแล้วพระยายมบาลได้พิพากษาโทษว่า มีความผิดให้ตกนรก ขณะที่กำลังถูกผลักสู่หลุมร้อนนั้นมียัตถุสิ่งหนึ่งมีลักษณะคล้ายงู พุ่งลงมาอย่างรวดเร็วตัวรัดชายคนนั้น ขึ้นไปจากหลุมร้อนและนำดวงวิญญาณขึ้นสวรรค์ ชายคนนั้นรำลึกได้ว่าตนได้ถวายตุงชัยบูชาพระธาตุในพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงมีคณนิยมถวายตุงตามชายผู้นี้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน¹

2. ประเพณีขึ้นท้าวทั้งสี่

พิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ชาวล้านนามีความเชื่อมาตั้งแต่อดีต เมื่อจะมีการทำพิธีมงคลต่างๆ คือ การทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ก่อน เพื่อเป็นการบอกกล่าวท้าวทั้งสี่ (จุลโลกบาล) คือ เทพทั้งสี่พระองค์ผู้ดูแลโลก ทั้งในการสำรวจผู้ประกอบกุศลกรรมต่างๆ ทั้งป้องกันภัย และอำนวยความสุขความเจริญแก่มนุษย์ทั้งสี่ทิศของศูนย์กลางจักรวาล หรือ เขาพระสุเมรุ ในวันขึ้น หรือแรม 15 ค่ำ เทพทั้งสองจะไปตรวจตราโลกด้วยตัวเอง และทรงเป็นหัวหน้าของเทพสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิก ซึ่งตั้งอยู่บนเทือกเขา ยุคลธรที่สูงครึ่งหนึ่งของเขาพระสุเมรุ ทุกพระองค์มีอายุกำหนด 500 ปีทิพย์ ท้าวทั้งสองนี้ได้แก่

1. ท้าวภูเวร หรือ เวสสุวัณณ์ หรือ ไผสรพณ์ มีหน้าที่รักษาโลกอยู่ทางทิศเหนือของเขาสุเมรุ มีโอรสหลายองค์ซึ่งต่างก็ชื่อว่า "อินทร์" มีพวกยักษ์เป็นบริวาร
 2. ท้าวธตรฐะ มีหน้าที่รักษาโลกอยู่ทางทิศตะวันออกของเขาสุเมรุ มีโอรสหลายองค์ซึ่งต่างก็ชื่อว่า "อินทร์" มีธิดาชื่อ "สิริ" มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร
 3. ท้าววิรุฬหก มีหน้าที่รักษาโลกอยู่ทางทิศใต้ของเขาสุเมรุ มีพวกอสูรเป็นบริวาร
 4. ท้าววิรูปักษ์ มีหน้าที่ดูแลโลก อยู่ทางทิศตะวันตกของเขาสุเมรุ มีฝูงนาคเป็นบริวาร
- ในการประกอบพิธีนั้น นอกเหนือจากจะกล่าวถึงมหาเทพทั้งสี่ดังกล่าวแล้ว ยังได้กล่าวถึง พระอินทร์และนางธณีด้วย พระอินทร์เป็นอธิบดีของสวรรค์ทั้งชั้นดาวดึงส์ ส่วนนางธณีเป็นสักขีพยานรับรู้ถึงการร่อนน้ำทำบุญทั้งปวงของมนุษย์² หรือผู้รักษาแผ่นดิน

¹ มณี พยอมยงค์; และ ศิริรัตน์ อาสนะ. (2538). *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. หน้า 123-125.

² หมักสีน้ำเงิน. (2542, 13 กุมภาพันธ์). "ขึ้นท้าวทั้งสี่" พิธีกรรมและความเชื่อของคนเมือง. *เชียงใหม่นิวส์*.

ชาวล้านนา นับถือท้าวจตุโลกบาลมากและมักเชิญมาคุ้มครองในงานมงคลต่างๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ บวชนคร อุปสมบทพระ งานฉลองถาวรวัตถุในศาสนา งานบูชาเสาอินทขิล(เสาหลักเมือง) และเทศกาลสงกรานต์ เครื่องพลีกรรมประกอบไปด้วย ขนม และอาหารคาวหวานอย่างละ 4 ประกอบไปด้วย ข้าว อาหาร ข้าวเหนียว แกงส้ม แกงหวาน หมาก พลู บุหรี่ เมี่ยง ดอกไม้ ธูปเทียน และตุ่งซ้อสี่ต่างๆ บรรจุลงใน สะตวง (กระทงที่ทำด้วยหยวกกล้วย) ในประเพณีขึ้นท้าวทั้งสี่นี้ชาวล้านนา จะนำตุ่งซ้อ มาปักบนกระทงเป็นสี่ต่างๆ ดังนี้

ตุ่งซ้อสี่เขียว	บูชาพระอินทร์	ด้านบนสุด
ตุ่งซ้อสี่เทา	บูชาท้าวภูเวร	ทิศเหนือ
ตุ่งซ้อสีแดง	บูชาท้าวธตรฐะ	ทิศตะวันออก
ตุ่งซ้อสีฟ้า	บูชาท้าววิรุฬหกะ	ทิศใต้
ตุ่งซ้อสีดำ	บูชาท้าววิรูปักษ์ะ	ทิศตะวันตก
ตุ่งซ้อสีขาว	บูชานางเทพธิดาธรณี	ด้านล่างสุด ¹

การสังเวยจึงต้องมีสะตวง 6 อัน ของพระอินทร์ตั้งตรงกลางอยู่สูงกว่าสะตวงอื่น ๆ ของนางเทพธิดาธรณี วางไว้ข้างล่างใกล้กับแผ่นดิน ส่วนท้าวจตุโลกบาลนั้นตั้งตามทิศของท้าวจตุโลกบาลแต่ละองค์ เวลาทำการสังเวย นิยมสังเวยก่อน 1 วัน ความมุ่งหมายก็คือ ต้องการให้เทพทั้ง 6 มาทำการรักษางานพิธีด้วย²

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า เมื่อบูชาเทวดาที่รักษาทิศทั้ง 4 ทิศ จะช่วยปกป้องคุ้มครองครอบครัวให้ปลอดภัยจากภยันตรายที่มาจากทิศต่างๆ ตลอดจนก่อให้เกิด ความสุข ความเจริญ มีโชคลาภ

3. ประเพณีทอดกฐิน

ในสมัยโบราณล้านนาไทยไม่ค่อยนิยมทอดกฐินกันอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากการถวายกฐินเป็นงานใหญ่ ต้องเตรียมมาก โดยเฉพาะการเตรียมบริวารกฐิน และการเลี้ยงดูญาติพี่น้องมิตรสหายที่มาร่วมงาน ผู้ถวายกฐินต้องเป็นคนมีฐานะดี มีศรัทธาแรงกล้า จึงจะถวายได้ การทำบุญกฐินใน

¹มณี พยอมยงค์ ; และศิริรัตน์ อาสนะ. (2538). *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. หน้า 99.

²มณี พยอมยงค์. (2529). *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย*. หน้า 86-87.

สมัยโบราณจึงมีน้อย แต่การถวายกฐินนับเป็นประเพณีสำคัญ เมื่อผู้มีศรัทธาในหมู่บ้านผู้หนึ่งผู้ใดมีเจตนาจะถวายกฐิน ก็จะประกาศให้รู้ด้วยการไปจองกฐินที่วัด ชาวบ้านใกล้เคียงก็ชื่นชมยินดี เมื่อถึงคราวมีงาน จึงมาร่วมงานด้วยเป็นจำนวนมาก

ประเพณีทอดกฐินมีระหว่างวันออกพรรษา ไปจนถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง(ทางล้านนาเรียกว่าวันเพ็ญเดือนยี่เหือน) ถือว่าเป็นงานทำบุญที่ยิ่งใหญ่ การทอดกฐินจะต้องมีการจองกฐินก่อนโดยการแจ้งให้ทางวัดทราบ ว่า ปีนี้ผู้ใดรับเป็นเจ้าของการทอดกฐิน ส่วนกฐินที่ประชาชนศรัทธาร่วมกันจัดเรียกว่ากฐินสามัคคี การแห่กฐินเข้าไปถวายที่วัดที่ทำพิธีทอดกฐิน มีการนำตุ่มจระเข้ ตุ้มตะขาบ น้ำหน้าขบวนแห่และบริเวณปากประตูวัดจะมีตุ้มทั้ง 2 ชนิดปักอยู่ด้วย เมื่อนำผ้ากฐินไปถวายต่อพระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นผู้รับกฐิน อนุโมทนาแล้วจึงเป็นอันเสร็จพิธี¹

ชาวล้านนา นำตุ้มจระเข้และตุ้มตะขาบไปปักบริเวณหน้าวัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าวัดนั้นมีการทอดกฐิน หรือมีการจองกฐินไว้แล้ว ผู้อื่นจะมาทอดซ้ำมิได้ การที่ต้องนำตุ้มจระเข้และตุ้มตะขาบมาเกี่ยวข้องกับประเพณีทอดกฐิน มีข้อสันนิษฐานคือ ในสมัยโบราณ การเดินทางหรือการเคลื่อนขบวนทัพต้องอาศัยดาวเพราะดาวที่ขึ้นในตอนจวนจะสว่าง การทอดกฐินนั้นบางวัดอยู่ไกลต้องไปแต่เช้าจึงต้องอาศัยดาว เมื่อทอดกฐินเสร็จแล้วจึงทำตุ้มจระเข้ปักไว้ เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าทอดกฐินแล้ว²

นอกจากนี้ยังมีนิทานกล่าวว่า ในอดีตกาลมีเศรษฐีผู้หนึ่งเป็นคนขี้เหนียวมาก และได้ฝังทรัพย์สมบัติไว้ที่ตาน้ำ ทุกๆวันจะไปนั่งเฝ้าสมบัติของตนที่ตาน้ำเพราะเกรงว่าผู้อื่นจะมาขโมยไป จนถึงวันที่สิ้นชีวิต เศรษฐีก็ยังมีจิตใจยึดติดผูกพันอยู่กับสมบัติที่ตนฝังเอาไว้ จึงไปเกิดเป็นจระเข้ วนเวียนแหวกว่ายอาศัยอยู่ที่ตาน้ำแห่งนั้น ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอันมาก คืบหนึ่งได้ไปเข้าฝันภรรยาว่าตนได้รับความทุกข์ทรมานมากให้ช่วยนำสมบัติที่ฝังเอาไว้ไปถวายทานให้ด้วย ตนจึงจะพ้นจากกองทุกข์นี้ได้ ภรรยาก็ทำตามที่เศรษฐีผู้นั้นบอก โดยชักชวนญาติพี่น้องและชาวบ้านช่วยกันจัดแต่งองค์กฐินแล้วแห่ไปทางน้ำ จระเข้เศรษฐีก็ว่ายน้ำตามขบวนไปจนว่ายต่อไปอีกไม่ไหวจึงขอร้องภรรยาตนว่า ว่ายน้ำต่อไปอีกไม่ได้แล้ว ขอนางจัดหารูปภาพจระเข้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนตนแล้วแห่ไปกับขบวนด้วย เมื่อสั่งการเสร็จจึงสิ้นใจ ดังนั้นจึงมีตุ้มรูปจระเข้ร่วมในงานทอดกฐินอยู่เสมอ³

¹ฐาติ งานดี. (2547). การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของชาวท้องถิ่นเรื่อง "ตุ้ม" ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย. หน้า 33-34.

²มณี พยอมยงค์. (2529). ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. หน้า 224.

³พ. นิรันดร์ อภิวิทูรมโน. (2547). ตุ้มล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 63-64.

ส่วนตุงตะขาบ ตุงนางเงือก มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่าในสมัยที่คนรู้ภาษาสัตว์ชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาจัดตั้งองค์กฐินเพื่อที่จะไปทอดที่วัดทางน้ำ บรรดาสัตว์ต่างๆเมื่อทราบข่าวงานบุญทอดกฐินมักจะขอร่วมทางไปทำบุญด้วย เพราะถือว่าผู้ที่ได้ร่วมบุญจะได้รับอานิสงส์มากและพ้นทุกข์ แต่การทอดกฐินส่วนใหญ่มักนำไปทอดที่ไกลๆ สัตว์ต่างๆไม่สามารถติดตามขบวนไปได้และมักสิ้นชีวิตไปเสียก่อน บรรดาสัตว์ต่างๆจึงขอร้องให้มนุษย์ทำรูปของตัวแห่ไปในขบวนด้วย ไม่ว่าจะนำองค์กฐินไปทอดที่ไหนทั้งใกล้และไกลเพื่อจะได้รับผลของอานิสงส์ด้วย¹ ชาวล้านนาจึงเชื่อว่า การถวายกฐินจะมีอานิสงส์มากแม้แต่สัตว์อื่นๆก็อยากไปร่วมในการทำบุญด้วยเช่นกัน²

4. ประเพณีการสืบชะตา

การสืบชะตา เป็นประเพณีพื้นเมืองอย่างหนึ่งของชาวล้านนา วัดอุประสงค์ในการทำพิธีกรรมนี้เพื่อความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง และความยั่งยืนของบ้านเมืองและบุคคลนั้นๆ จัดว่าเป็นพิธีมงคลพิธีหนึ่ง³

ความเชื่อเรื่องการสืบชะตาปรากฏในคัมภีร์ "ตำนานสืบชะตา" ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น พระสาลิบุตรได้รับเอาสามเณรอายุ 7 ปี องค์หนึ่งชื่อ ติสสะ มาอยู่ในความดูแลของท่านเป็นเวลาหนึ่งปี วันหนึ่งพระสาลิบุตรสังเกตเห็นลักษณะของสามเณรว่าจะมีอายุได้อีก 7 วันเท่านั้น ท่านจึงเรียกสามเณรไปพบ แล้วแจ้งให้สามเณรทราบและสั่งให้ไปบอกกับญาติพี่น้อง สามเณรจึงนมัสการลาพระสาลิบุตรเพื่อไปสั่งความแก่ญาติพี่น้อง ระหว่างทางที่เดินทางกลับบ้านนั้น สามเณรได้พบสระน้ำที่กำลังงวดแห้งและมีปลาที่กำลังกระโดดกระสอระสอความตายอยู่ในสระ จึงเอาบาตรช้อนเอาปลาเหล่านั้นไปปล่อยที่แม่น้ำใหญ่ ต่อมาก็พบกับอึ่งที่ติดกับดักของนายพราน สามเณรก็ปล่อยอึ่งให้พ้นจากความตายอีกพอเวลาผ่านไปครบเจ็ดวัน สามเณรก็ยังมีชีวิตอยู่เป็นปกติ สามเณรจึงเดินทางไปหาพระสาลิบุตรพร้อมทั้งบอกถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่ตนได้กระทำโดยตลอด พระสาลิบุตรจึงสรุปเรื่องจากเหตุทั้งหลายได้ว่า การประกอบกุศลกรรม สามารถต่ออายุให้ยืนยาวต่อไปได้ ด้วยเหตุนี้ชาวล้านนาจึงทราบอานิสงส์ของการทำพิธีสืบชะตา และได้ปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา

¹ พ. นิรันดร์ อภิวิทูรมโน. (2547). ตุงล้านนามีปัญญาของบรรพชน. หน้า 64-65.

² สุจริต วงศ์พิชญมณี. (2537, 4 ธันวาคม). ประเพณีการทานตุง. ข่าวสยาม. หน้า 5.

³ สงวน โชติสุขรัตน์. (2509). ประเพณีไทยภาคเหนือ. หน้า 53.

พิธีสืบชะตาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การสืบชะตาของคน เป็นพิธีกรรมที่ชาวล้านนานิยมกระทำในโอกาสปรับสถานภาพให้สูงขึ้นหรือดีขึ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ย้ายที่อยู่ใหม่ ได้รับยศหรือตำแหน่งสูงขึ้น หรือเนื่องในวันคล้ายวันเกิด พ้นจากอาการป่วย หรือจากการมีผู้ทักว่าชะตาไม่ดีจึงต้องทำพิธีสืบชะตา อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีทำเป็นกระโจม 3 ขา ขนาดกว้างพอที่คนจะเข้าไปนั่งได้ ใช้ด้ายสายสิญจน์โยงจากศีรษะไปสู่ออดกระโจม และดึงไปหาบาตรน้ำมนต์หน้าพระพุทธรูป พระสงฆ์จะถือสายสิญจน์ในขณะที่สวดมนต์ และใช้ผูกข้อมือเจ้าชะตาอีกด้วย บางตำราให้ทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ก่อนการทำพิธีด้วย ขณะที่พระสงฆ์สวดมนต์อยู่นั้น เจ้าชะตาจะเข้าไปนั่งอยู่ในซุ้มเครื่องสืบชะตาที่ตั้งอยู่หน้าพระสงฆ์ เอาสายสิญจน์เวียนรอบศีรษะ เจ้าชะตาจะต้องพนมมือฟังพระสวด ในการสืบชะตานี้มีการทำบุญเลี้ยงพระไปด้วย¹

2. การสืบชะตาบ้าน หรือ การทำบุญต่ออายุบ้านจะจัดขึ้นเมื่อคนในหมู่บ้านประสบความเดือดร้อนหรือเจ็บไข้ได้ป่วยกันทั้งหมู่บ้าน หรือเกิดการตายติดๆ กันเกินกว่า 3 คนขึ้นไป หรือเกิดเสนียดแก่หมู่บ้าน ชาวบ้านอาจจะจัดพิธีสืบชะตาแก่หมู่บ้านในปากปี ปากเดือน หรือปากวัน* เป็นสิริมงคลแก่ประชากรในหมู่บ้านก็ได้ โดยใช้บริเวณศาลากลางหมู่บ้านเป็นบริเวณพิธี แล้วโยงสายสิญจน์จากที่ประกอบพิธีไปถึงบ้านทุกหลังคาเรือน

3. การสืบชะตาเมือง ตามความเชื่อของชาวล้านนาเป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง เนื่องจากบางครั้งบ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนจากอิทธิพลของดาวพระเคราะห์มาเบียดจนทำให้บ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย เช่น การเกิดจลาจล การเกิดศึกสงคราม หรือเกิดโรคภัยแก่ประชาชนในเมือง ดังนั้นผู้ใหญ่ในบ้านเมืองจึงให้จัดทำพิธีสืบชะตาขึ้นเพื่อสืบอายุของเมืองให้ดำเนินต่อเนื่องไป²

ในประเพณีสืบชะตา ชาวล้านนาใช้ตุ๋นค่าคิงเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรม โดยส่วนใหญ่จะใช้ในการสืบชะตาคนที่ต้องการประกอบพิธีสืบชะตา ซึ่งมักจะป่วยบ่อยๆ แอ่ๆ หรือมีเหตุที่ต้องสืบชะตา การเอาตุ๋นเข้าพิธีโดยมัดคันทู๋นรวมกับไม้ง่ามสามขา เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำตุ๋นค่าคิงรวมกับไม้ง่ามสามขาและสิ่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนี้ไปวางไว้ที่ต้นโพธิ์ที่อยู่บริเวณวัด ถือว่าเป็นการปล่อยเคราะห์

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า ถ้าใช้ตุ๋นค่าคิงในพิธีสืบชะตาแล้วจะเป็นการบูชาธาตุลมซึ่งเป็นหนึ่งในธาตุทั้งสี่ ที่ใช้ในพิธีกรรมสืบชะตาคน คือ

¹หมึกสีน้ำเงิน. (2542, 12 กุมภาพันธ์). ประเพณีสืบชะตาความเชื่อของคนเมือง. เชียงใหม่:นิวส์. หน้า5.

²แหล่งเดิม.

*ปากปี ปากเดือน ปากวัน หมายถึงวันที่ 16, 17, 18 เมษายน

กระบอกน้ำ	หมายถึง	อาโปธาตุ	คือการบูชาธาตุน้ำ
กระบอกทราย	หมายถึง	ปถวีธาตุ	คือการบูชาธาตุดิน
เทียน	หมายถึง	เตโชธาตุ	คือการบูชาธาตุไฟ
ช่อ,ตุ่ง	หมายถึง	วาโยธาตุ	คือการบูชาธาตุลม

เชื่อกันว่า กายมนุษย์ประกอบไปด้วยธาตุทั้งสี่ ถ้าหากธาตุทั้งสี่ไม่ได้รับการดูแลหรือผิดปกติไปก็อาจจะทำให้มีอาการผิดปกติเจ็บป่วย จนอาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้¹ การสืบทอดมาเป็นการต่ออายุให้ยืนยาวออกไปและเพื่อเป็นความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต ปราศจากโรคภัย ให้มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองสืบไป แม้การสืบทอดจะมีขึ้นแก่ในทางพระพุทธศาสนา แต่ก็ให้สาระประโยชน์ทางด้านจิตใจต่อชาวล้านนาอยู่มาก เพราะช่วยให้คลายความทุกข์ กลับกลายเป็นความสุขได้²

5. ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีการทำบุญปอยของชาวล้านนา คือการทำบุญฉลองสมโภชเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา ปอยหลวงเป็นการทำบุญฉลองอย่างใหญ่โต เช่น เพื่อสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ โรงเรียนพระปริยัติธรรม กำแพงสิ่งปลูกสร้างภายในวัด เมื่อสร้างเสร็จจะทำบุญอุทิศถวายทาน

งานปอยหลวงจะจัดทำตั้งแต่เดือน 5,6,7,8 เหนือ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นเวลาหลังจากการทำนาเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านจะมีเวลารว่างและมีเงินพอจับจ่ายในการทำบุญได้ งานปอยหลวงมักจะจัดกัน 3-5 วัน แล้วแต่ฐานะของวัด

ในงานปอยหลวงจะมีการแห่เครื่องไทยทานจากหัววัดต่างๆ ไปร่วมทำบุญด้วย เรียกว่า "แห่ครัวทาน" บางวัดอาจจัดให้มีการประกวดขบวนแห่ครัวทาน ขบวนแห่ครัวทานมีชื่อหรือตุงประกอบการแห่ ขบวนฆ้องกลอง ขบวนช่างฟ้อนสาวรูปางสวยงามแต่งกายแบบพื้นเมือง เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ้อนดาบ นำหน้าครัวทาน ติดตามด้วยคณะครัวทานของแต่ละวัด คนในหมู่บ้านใกล้เคียงจะมาร่วมพิธีส่วนมากการแห่ครัวทานเริ่มตั้งแต่เวลา 15.00 น. ไปจนถึง 22.00 น. ตอนกลางคืนทางวัดที่เป็นเจ้าภาพจะจัดให้มี ลิเก ภาพยนตร์ ขอเมือง การละเล่นต่าง ๆ บนเวที ให้ชาวบ้านต่างหมู่บ้านมาชมด้วยพร้อมกับ มีการเลี้ยงน้ำเย็น เมี่ยง(ใบชาหมัก) บุหรี่³

¹ มณี พยอมยงค์ ; และศิริรัตน์ อาสนะ. (2538). *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. หน้า 119.

² พ. นิรันดร์ อภิวิทูรมโน. (2547). *ตุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน*. หน้า 48.

³ สุพัตรา กิตวงศ์. (2538). *ประเพณีเมืองเหนือ*. หน้า 17.

ก่อนวันปอย 1 วัน จะมีการเตรียมของเรียกว่า "วันดา" (วันสุกดิบ) ในวันนี้คณะศรัทธาจะนำของมารวมกันเรียกว่า "ฮอมครัว" และในวันแรกของงานปอยจะมีการทานธงแบบต่างๆ ซึ่งทางเหนือเรียกว่า "ตุง" และ "จ้อ" (ช่อ) ตุงยาวและจ้อจ้าง (ช่อข้าง) จะนำไปปักไว้บนเสาไม้ไผ่ไว้สองข้างทางที่เข้าไปสู่วัดที่จัดให้มีการทำบุญปอยหลวง¹ การประดับตุงชัยไว้บริเวณหน้าวัดตลอดจนทางเข้าวัด มีความหมาย 3 ประการ คือ

1. เพื่อเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งประชาชนได้เคยปฏิบัติมาดังปรากฏในตำนานดอยตุง เป็นต้น
2. เพื่อประกาศให้ทราบถึงชัยชนะของประชาชนที่สามารถเอาชนะกิเลส ตัณหา ความตระหนี่ และอุปสรรคขวากหนามทั้งปวง จนทำให้งานก่อสร้างสำเร็จ สามารถทำการเฉลิมฉลองได้
3. เพื่อประกาศให้ประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง ผู้สัญจรไปมาทราบว่า วัดนั้นๆ จะมีการเฉลิมฉลองถาวรวัตถุ หรือมี "ปอยหลวง" เพื่อจะได้มาร่วมฉลอง หรือ อนุโมทนาด้วย²

ในตอนเย็นวันเดียวกันนั้นมีการนิมนต์พระเถระอุปคุตมาไว้ที่หออุปคุต หอนี้ทำสูงแบบศาลเพียงตา จะมีเสื่อผืนหมอนใบ น้ำต้น(คนโทใส่น้ำ) ชัน ดอกไม้ ธูปเทียน และก้อนหินที่เอามาจากแม่น้ำ ซึ่งสมมติว่าเป็นองค์พระอุปคุต การนิมนต์พระอุปคุตมาไว้ที่หอนี้เพราะมีความเชื่อว่าจะสามารถคุ้มครองงานให้ปลอดภัยจากเหตุร้ายต่างๆ ในงานปอยหลวงนี้ยังมีขบวนแห่ของหมู่บ้านอื่นๆ เรียกว่า "ครัวทานต่างวัด" มาด้วย วัดที่เป็นเจ้าภาพจะต้องเตรียมการต้อนรับหัววัดอื่นๆ และเตรียมกันท์รับหัววัดไว้ถวาย โดยบอกบุญไปที่วัดก็เตรียมตามจำนวนวัดรวมทั้งพระที่มาร่วมพิธี "สวดเบิก" (สวดอบรมสมโภช เป็นการสวดที่ไพเราะน่าฟังมาก) ในวันสุดท้ายด้วย เมื่อหัววัดได้แห่ครัวทานมาถวาย จตุปัจจัยเครื่องไทยทานแล้ว พระอาวุโสที่คอยต้อนรับก็จะให้ศีลให้พรตามธรรมเนียม และมีการฟังเทศน์อาณิสสการก่อสร้าง ในวันรุ่งขึ้นก็จะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร รวมทั้งมีการกล่าวโอกาส เวณทานสิ่งปลูกสร้างนั้น เสร็จแล้วจะถวายเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ที่มาร่วมพิธี พระสงฆ์ก็จะให้ศีลให้พร เป็นอันเสร็จพิธี

ในงานปอยหลวงนี้ นอกจากจะมีมหรสพสมโภชแล้ว บางวัดจะมีการจุดบั้งไฟเป็นพุทธบูชา ซึ่งจะจุดในเวลากลางคืนและมีการประกวดกันด้วย³

¹ สงวน โชติสุขรัตน์. (2509). *ประเพณีไทยภาคเหนือ*. หน้า 288.

² มณี พยอมยงค์ ; และศิริรัตน์ อาสนะ. (2538). *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. หน้า 80.

³ สุพัตรา กิตวงศ์. (2538). *ประเพณีเมืองเหนือ*. หน้า 18.

6. ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทง หรือที่เรียกในหนังสือตำนานโยนกและจามเทวีวงศ์ว่า “ประเพณีลอยโฆมด” คือการลอยไฟ ซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบเนื่องมาแต่โบราณกาล เป็นงานที่สนุกสนานของชาวล้านนา ก่อนที่จะถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง (เดือนยี่เป็งของทางภาคเหนือ) ชาวบ้านจะจัดการปิดกวาดแผ้วถางบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย ประดับประดาด้วยธงทิว จัดเปลี่ยนดอกไม้บนหิ้งบูชาพระ จัดเทียนประทีปและเทียนไว้สำหรับจุดบูชาพระ ตรงประตูบ้านก็จะนำต้นกล้วยต้นอ้อย ทางมะพร้าว หรือไม้อื่นๆ มาประดิษฐ์ทำเป็นขุ่มประตูปแบบต่างๆ ให้สวยงาม เมื่อประดับประดาด้วยดอกไม้แล้วก็จะหาโคมญี่ปุ่นหรือประทีปมาเตรียมไว้ เพื่อจะใช้จุดไฟให้สว่างในวันยี่เป็ง

ในขณะเดียวกัน ตามวัดวาอารามหรือสถานที่สำคัญต่างๆ จะจัดตกแต่งสถานที่ให้สวยงามเป็นพิเศษ ที่ขุ่มของประตูดังกล่าวจะตกแต่งด้วยดอกไม้ และโคมไฟที่สวยงาม ในวันยี่เป็งนี้ รอบๆ พระเจดีย์จะจุดบูชาด้วยเทียนหรือตามประทีปไว้รอบๆ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ทุกวัดยังมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า พอสายหน่อยก็มีการฟังเทศน์ไปจนถึงกลางคืน บางวัดจะจัดตั้งธรรมหลวงโดยจัดกัณฑ์เทศน์มหาชาติแบบพื้นเมือง บางวัดอาจจัดให้มีการเทศน์จนครบ 13 กัณฑ์

นอกจากการทำบุญฟังเทศน์แล้ว ยังมีการปล่อยโคมลอยเพื่อเป็นพุทธบูชาและในตอนกลางคืนมีการจุดไฟตามประทีปโคมไฟ ตามวัดและตามบ้านทั่วไป แล้วนำกระทงไปลอยน้ำในวันยี่เป็ง

สำหรับตุ๊กที่ใช้ในงานประเพณียี่เป็ง หรือการเทศน์มหาชาติ ได้แก่ ตุ๊กขี้ ตุ๊กเสียวหรือตุ๊กราว โดยชาวล้านนามีความเชื่อว่าการประดับตุ๊กเหล่านี้เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่พุทธศาสนิกชนว่า บริเวณนี้หรือวัดนี้จะมียานบุญที่ยิ่งใหญ่ เป็นสถานที่ที่เมื่อได้เข้าไปแล้วจะเป็นสิริมงคล หรือหากใครได้ทำบุญแล้วถวายทานด้วยตุ๊กขี้ จะได้รับโชคชัยอย่างใหญ่หลวงในชีวิต² ส่วนในบริเวณศาสนสถานจะประดับไปด้วยตุ๊กขี้เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา³

¹สุภัทรา กิตวงศ์. (2538). *ประเพณีเมืองเหนือ*. หน้า 14.

²ชั้นทอง สุทนต์. (2548). *ตุ๊กและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ๊กในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่*. หน้า 54.

³นรินทร์ ชมเพชร. (2548). *สืบสานตำนานล้านนา : อานิสงส์ยี่เป็ง*. หน้า 15.

7. ประเพณีทานสลาก

ประเพณีทานสลาก คือ การทำบุญสลากภัตในล้านนาไทย มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น กิ่นก่วยสลาก กิ่นสลาก ตานก่วยสลาก เป็นต้น แต่ก็มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน สำหรับวิธีการทำบุญมีแตกต่างกันไปตามความนิยมในท้องถิ่นของตน ชาวล้านนาจะนิยมทำกันตั้งแต่เดือน 12 เหนือ (เดือนกันยายน) เรื่อยมาจนถึงต้นเดือนยี่เหนือคือช่วงเดือน 11-12 ของภาคกลาง โดยชาวบ้านจะนำพืชผลมาถวายเป็นก่วยสลากและนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงมารับไทยทานสลาก ที่ประชาชนร่วมกันถวาย

การทำบุญทานสลากภัตไม่จำเพาะเจาะจงถวายแก่พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง จึงทำสลากเขียนคำอุทิศส่วนกุศล แล้วนำไปรวมปะปนกันเพื่อจัดแบ่งอาหารตามจำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มา จากนั้นให้พระภิกษุ สามเณรจับสลาก หากภิกษุหรือสามเณรรูปใดจับสลากได้ก่วยสลาก (ไทยทาน) ชุดใดก็ยกถวายแก่พระสงฆ์หรือสามเณรรูปนั้น ในวันงานทานข้าวสลากนี้ ชาวบ้านจะนัดหมายวันทำพิธี โดยให้มีงาน 2 วัน คือวันแต่งดาหรือวันสุกดิบ และวันถวายทาน ในวันแต่งดานั้นทุกหลังคาเรือนจะจัดหาวัตถุของกิน ของใช้ ตามกำลังศรัทธามาไว้ ญาติพี่น้องที่อยู่ต่างบ้านไม่ว่าใกล้หรือไกลเมื่อรู้ข่าวก็มาช่วยและร่วมบริจาคจตุปัจจัยสมทบในการบำเพ็ญทานตามสายญาติของตน¹

ตุ่งที่ใช้ในประเพณีทานสลาก คือตุ่งชัย ที่ชาวล้านนานำมาปักเรียงรายตามสองข้างทางที่เข้าสู่วัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าวัดนี้จะมีการทำบุญสำคัญครั้งยิ่งใหญ่ในรอบปี ผู้มีจิตศรัทธาจะได้ร่วมทำบุญอนุโมทนา และทำให้การจัดงานเป็นไปด้วยความสำเร็จเรียบร้อยด้วยดีทุกประการ ซึ่งหมายถึงชัยชนะ²

8. ประเพณีการตาย

ประเพณีงานศพของล้านนาไทย เรียกว่า “เฮือนเย็น” ญาติจะเก็บศพไว้ในบ้าน 3-7 วัน³

¹ ฐาติ งานดี. (2547). การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นเรื่อง “ตุ่ง” ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย. หน้า 33-34.

² ชันทอง สุทนต์. (2548). ตุ่งและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุ่งในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม : กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่. หน้า 54.

³ อภิธาน สมใจ. (2541). งานศพล้านนาปราสาทนกหัสติลิงค์สู่ไม้ศพ. หน้า 115.

เนื่องจากไม่นิยมนำศพไปวัดเหมือนในภาคอื่นๆ ในการจัดพิธีศพจะมีการนำตุ่มมาร่วมพิธีศพด้วย โดยนำตุ่มเหล็ก ตุ้งทองวางไว้บนโลงศพก่อนเคลื่อนศพไปป่าช้า โดยมีคนถือตุ้งสามหางและห่อข้าวนำหน้า เมื่อเผาศพไปแล้ว 1-3 วัน จะมีการเก็บอัฐิและทำบุญบ้าน กรณีที่มีการตายด้วยอุบัติเหตุ หรือ ตายโหง จะมีการปักตุ้งแดงและจ้อน้อยบนเจดีย์ทราย ณ จุดที่ตาย

ชาวล้านนาานิยมนำเครื่องสักการะ ตุ้งเหล็ก ตุ้งทอง วางไว้บนโลงศพ ตุ้งมีจำนวน 16 อัน หมายถึง คำสอนฝ่ายดีมีอยู่ 8 ทาง ฝ่ายชั่วอีก 8 ทาง ฝ่ายดีเรียกว่าสัมมัตตะหรือมรรค 8 ฝ่ายชั่วเรียกว่า มิจจิตตะ คือ อมรรคไม่ใช่ทางดี 8 ประการ การตั้งตุ้งไว้ เป็นเครื่องบอกว่าผู้ตายมีคติเป็น 2 ทางคือ หากทำดีก็จะไปสู่สุคติ หากทำชั่วจักไปสู่ทุคติมีนรก เป็นต้น

ตุ้งเหล็ก ตุ้งทอง มีจำนวน 16 อัน ประกอบด้วย ตุ้งเหล็ก ตุ้งทอง ตุ้งเงิน ตุ้งคำ ตุ้งเหียง ตุ้งทราย ตุ้งไม้ ตุ้งดิน อย่างละ 2 อัน เปรียบเสมือนกับชีวิตของคนที่เราต่างความคิดจิตใจ ย่อมคิดไปต่าง ๆ นานา เสมือนดังตุ้งซึ่งประกอบด้วย เงิน ทองคำ เหล็ก ตะกั่ว ไม้ ดินทราย เปรียบกับคติชีวิตของคนแต่ละคนย่อมแตกต่างกันไปตามกระแสกรรม

นอกจากนี้ชาวล้านนายังนิยมนำตุ้งสามหางแบกนำหน้าศพไปป่าช้า เนื่องจากมีค่านิยม ดังนี้

1. ในพระธรรมบทกล่าวว่า ตุ้ง 3 ขา เป็นเครื่องหมายของเทพยดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
2. ตุ้งเป็นเครื่องหมายแห่งบุคคลนั้น เพราะมีชื่อวัน เดือนและวันตายอยู่ด้วยทำให้บุคคลผู้มาสักการะศพ จดจำได้ง่าย

3. ตุ้งเป็นเครื่องประดับเชิงเกียรติยศของผู้ตาย

4. เป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาที่นิยมกันในอินเดียและลังกา¹

ตุ้งสามหางจะผูกติดกับปลายไม้ปักไว้ข้างโลงศพเมื่อนำศพไปสุป่าช้า และมีคนแบกตุ้งสามหางนำหน้า ใครเห็นตุ้งสามหางก็จะรู้ได้ทันทีว่าขบวนศพจะต้องผ่านไปทางนั้น สมัยก่อนตุ้งสามหางคงใช้ในงานมงคลด้วย โดยอาจใช้สีอื่น ต่อมาได้ยืมมาใช้เป็นตุ้งนำศพจึงเปลี่ยนเป็นสีขาว ปัจจุบันตุ้งสามหางจึงมีใช้เฉพาะงานศพเท่านั้น²

จะเห็นได้ว่าชาวล้านนาได้นำตุ้งมาใช้ในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพราะมีความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ การใช้ตุ้งในงานประเพณีเป็นความเชื่อเรื่องพุทธบูชา โดยถือว่าตุ้งเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า เป็นการส่งเสริมบารมี สร้างบุญกุศลให้ตัวเอง เป็นจิตวิทยาด้านการบำรุงขวัญของตนเองและหมู่คณะ ส่วนใหญ่มีการใช้ตุ้งเพื่อเป็นสัญลักษณ์และแสดงอาณาเขตหรือบริเวณอันเป็นมงคล หรือเพื่อเป็นอาณิสย์ให้แก่ตัวเองไปในภพหน้า นอกจากนี้

¹ ไม้ พยอมยงค์ ; และศิริรัตน์ อาสนะ. (2538). *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. หน้า 107.

² ศรีเลา เกษพรหม. (2544). *ประเพณีชีวิตคนเมือง*. หน้า 97.

การใช้ตุงในการประกอบพิธีกรรมยังมีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้เกิดความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ทำให้หายจากโรคภัย หรือเพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ หรือเพื่อเป็นการแสดงความรัก ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างศาสนา ประเพณี และพิธีกรรมที่ผูกพันกันอย่างแนบแน่น ทั้งนี้เพราะประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เกิดจากความกลัวและความไม่รู้ จนทำให้เกิดความเชื่อ ความเชื่อจึงเป็นต้นกำเนิดของพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งเป็นที่มาของประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของตุง

ดินแดนล้านนามีพื้นที่อันกว้างใหญ่หลายหมื่นตารางกิโลเมตร เป็นแหล่งรวมของ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ และการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนก็มีความโดดเด่นเป็น เอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง แม้ในปัจจุบันจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ในสังคมมากมาย แต่สำหรับศิลปวัฒนธรรมประเพณีของล้านนาก็ยังได้รับความสนใจและสืบสานมา จนถึงทุกวันนี้ ดังเช่น ประเพณีการสร้างตุงในล้านนาก็ยังมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์ของตุงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

1. การใช้ประโยชน์ของตุงในอดีต

ในอดีต ตุงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันสำคัญของแต่ละชุมชน ในดินแดนล้านนา ชาวบ้านนิยมสร้างสรรค์ผลงานขึ้นด้วยแรงศรัทธาของตน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากพลังเลื่อมใส ศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ชาวล้านนาจะทำตุงอย่างปราณีตสวยงามที่สุด ใช้วัสดุที่มี คุณค่าที่สุด ตุงจึงถูกบรรจุสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยนำตุงมาใช้เป็นเครื่อง สักการะบูชาในพิธีกรรมต่างๆ จุดประสงค์ในการสร้างตุงของชาวล้านนาโดยรวมคือ เพื่อถวายเป็นพุทธ บูชา สร้างบุญกุศลให้แก่ตนเองและครอบครัวไว้ในภพภาคหน้า และเพื่อความเป็นสิริมงคล ความสุข ความเจริญแก่ตน เพื่อถวายทานอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อจะได้ พ้น จากวิบากกรรมด้วยการได้จับหางตุงนำดวงวิญญาณให้ไปสู่สุรวงสวรรค์ เพื่อเป็นเครื่องหมายที่ บอก ว่าสถานที่แห่งนั้นกำลังมีงานหรือพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง ประดับประดาศาสน สถาน ศาสนวัตถุ เพื่อใช้ในพิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ เช่น พิธีสวดพุทธมนต์ พิธีสืบชะตา การขึ้น ท้าวทั้งสี่ การตั้งธรรมหลวง งานปอยหลวง ทอดกฐิน ประเพณีปีใหม่เมือง งานศพ เป็นต้น หากไม่มีตุง ถือว่าพิธีไม่ครบอันเป็นเครื่องบอกถึงความบกพร่องทำให้พิธีเสียหรือไม่สมบูรณ์ เพื่อสะเดาะเคราะห์ ขจัดภัยพิบัติต่างๆ ให้หมดไป โดยเฉพาะภัยที่เชื่อว่าเกิดจากภูติผีปีศาจ หรือบาปเคราะห์ร้าย ทั้งหลาย เพื่อเป็นเครื่องหมายนำขบวนแห่เครื่องไทยทาน เช่น ซอช้างและตุงสามหางจะนำขบวนแห่

ศพเข้าสู่ป่าช้าและเพื่อใช้เป็นเครื่องบูชาเทวดา ภูติผี ในพิธีทางไสยศาสตร์ ทำเสน่ห์¹

จะเห็นได้ว่าชาวล้านนาในอดีตมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนามาก ในการประกอบศาสนพิธีทุกอย่างของชาวล้านนาก็เพื่อการทำบุญ ซึ่งบุญในที่นี้หมายถึงความสุข ก่อนที่จะทำบุญได้ต้องมีจิตใจที่เยือกเย็น มีสมาธิ การทำตุงก็ต้องใจเย็น มีความตั้งใจ เพื่อจะทำให้เสร็จ เป็นการฝึกสมาธิให้กับตัวเอง ผู้ใหญ่อาจจะสอนลูกหลานให้ทำตุงสืบต่อกันมา ก็เหมือนฝึกสอนให้ลูกหลานมีสมาธินั่นเอง เมื่อทำตุงเสร็จแล้วก็จะได้บุญ หรือความสุข ตามมาด้วย²

ชาวล้านนาในอดีตมีความเชื่อว่า ผู้ที่สร้างตุงถวายเป็นพุทธบูชาจะไม่ตกนรก ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในขณะที่เดียวกันถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในโลกก็จะได้เป็นใหญ่เป็นโต หากสร้างอุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว ผู้ตายจะพ้นจากการเป็นเปรต หลุดพ้นจากบาปกรรมที่ทำให้ จากความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ดังกล่าวนี้ ทำให้ชาวล้านนาในอดีตนิยมสร้างตุงกันทุกชนชั้น รูปแบบของตุงจะแตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคมของผู้ทำพิธี พื้นฐานความเชื่อ วัสดุและความสามารถของคนในท้องถิ่นที่จะเอาวัสดุ มาประดับตุง โดยใช้เทคนิควิธีต่างๆที่พัฒนาไปตามกาลเวลา

2. การใช้ประโยชน์ของตุงในยุคปัจจุบัน

ในปัจจุบัน วิถีชีวิตการเป็นอยู่ ตลอดจนวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมของชาวล้านนาได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีเทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมของชาวล้านนา และยังส่งผลกระทบต่อคติความเชื่อในการถวายทานตุงของชาวล้านนา นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็มีอิทธิพลต่อรูปแบบของตุง ทำให้ตุงมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิมในอดีต โดยเฉพาะทางด้านลักษณะรูปทรง และวัสดุที่นำมาผลิต ที่สำคัญในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ตุงที่เป็นผลผลิตสำเร็จรูปจากโรงงานหรือร้านค้าตามท้องตลาด ซึ่งจะผลิตออกมาจำหน่ายที่ละมากๆ ทำให้คุณค่างานทางพุทธศิลป์ในตัวตุงลดลงขาดเอกลักษณ์เดิมรวมทั้งลักษณะเฉพาะของช่างฝีมือดีในแต่ละท้องถิ่น คุณค่าทางจิตใจและความเลื่อมใสศรัทธาจึงลดน้อยลงไปด้วย เพราะชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้ทำถวายทานเองเหมือนเมื่อครั้งในอดีต

¹พ. นิรันทร อภิวิฑูณโน. (2547). ตุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน. หน้า 110 – 111.

²สารคดีส่งเสริมความรู้ชุดภูมิปัญญาพื้นถิ่น ตอนตุงล้านนา. (2546). (ซีดี).

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังต้องทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพเพิ่มขึ้น ไม่มีเวลาประดิษฐ์ทำตุ๊กตาขายเองได้ ประกอบกับคนในสมัยปัจจุบันก็ไม่มีเวลาให้ความสนใจกับขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับตุ๊กตามากนัก เนื่องจากวัฒนธรรมแบบวัตถุนิยมได้ครอบงำ ดังนั้นเมื่อถึงเวลาหยุดงานตามประเพณี จึงมักไม่มีการประกอบพิธีตามคติความเชื่อเดิม หากเน้นเฉพาะความสนุกสนานเพลิดเพลิน เช่น ในวันสงกรานต์ก็เพียงแต่เล่นสาดน้ำ หรือวันลอยกระทงก็เอากระทงไปลอยในน้ำเท่านั้น การที่วิถีชีวิตของคนสมัยปัจจุบันไม่ได้ใกล้ชิดกับวัดเหมือนแต่ก่อน ทำให้ขาดความละมุนละไมในความคิด ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บางคนเห็นตุ๊กตาวางไว้หลังพระประธาน บนตู้เก็บของ หรือวางอยู่ที่พื้นหน้าแท่นแก้วก็ไม่ได้ถึงคุณค่าและประโยชน์ เห็นเป็นของเก่าที่เคยเห็นมาแต่เดิม แต่ก็ไม่ทราบถึงประโยชน์ใช้สอยจริงของสิ่งนั้นๆ และมีคนไม่มากนักที่จะมีความคิดในด้านอนุรักษ์ เพราะคนสมัยปัจจุบันไม่ให้ความเชื่อถือในสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้

การใช้ประโยชน์ของตุ๊กตาในปัจจุบันนี้มีทัศนคติที่แตกต่างกันตามมุมมองเช่น ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านนา กล่าวว่าบางงานสามารถใช้ตุ๊กตาได้อย่างเหมาะสมตามแนวทางที่บรรพบุรุษยึดถือมาเมื่อครั้งโบราณกาล แต่บางงานกลับไม่มีความเหมาะสม โดยนำมาใช้อย่างไม่ถูกประเภทของงาน เสมือนเป็นการทำลายคติความเชื่อเดิมลงไปอย่างไม่น่าให้อภัย เป็นต้นว่า การนำตุ๊กตาไปประดับไว้บนเวทีประกวดนางงาม ในขณะที่นายสิงห์แก้ว มโนเพชร ศิลปินพื้นบ้านล้านนา เชื่อว่าการนำตุ๊กตาไปประดับบนเวทีนางงามถือเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิริมงคลแก่การประกวด อีกทั้งช่วยเผยแพร่ งานศิลปะของล้านนา ตลอดจนงานทางศาสนาให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายออกไปอีก จึงไม่ใช่สิ่งผิดแปลกหรือนำความเสื่อมเสียมาสู่ลูกหลานชาวล้านนา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์และมุมมองของแต่ละบุคคล รวมทั้งความเชื่อที่ฝังอยู่ในความคิดมาตั้งแต่อดีตกาล หากแต่ในปัจจุบันสิ่งต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เราจึงควรก้าวให้ทันสิ่งที่แปรผันไปโดยไม่ลืมนึกถึงความดีงามของบรรพบุรุษที่สร้างสรรค์ไว้ติดตามมาด้วย และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างลงตัว อย่างไรก็ตามสิ่งที่ไม่ควรเปลี่ยนแปลงคือ ความมุ่งหมายอันดีงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นสิริมงคล ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้สืบไป'

¹ "ตุ๊ก" กับความเชื่อที่ประยุกต์สู่ชีวิตประจำวัน. (2541, 22-28 มิถุนายน). ไทยล้านนา. หน้า 13-14.

3. การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของตุง

ชาวล้านนาในปัจจุบันนี้มีจุดประสงค์ในการใช้ประโยชน์ของตุงแตกต่างไปจากอดีตเป็นอย่างมาก ดังนี้

ประการแรกในอดีตชาวบ้านจะประดิษฐ์ตุงขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สร้างบุญกุศลให้แก่ตนเองและครอบครัวไว้ในภายภาคหน้า ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมประดิษฐ์ตุงด้วยตนเองอย่างตั้งใจ โดยเฉพาะเมื่อใกล้ถึงเทศกาลทำบุญต่างๆ ทุกบ้านก็ต้องช่วยกันทำเพื่อไปถวายวัด และปู่ ย่า ตา ยาย เท่ากับเป็นการถ่ายทอดศิลปะการทำตุงให้กับลูกหลาน ทำให้วิถีชีวิตของชาวล้านนาผูกพันและใกล้ชิดกับพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ชาวล้านนาในอดีตเห็นคุณค่าของตุงมาก เพราะถือว่าเป็นของสูง ใช้ในการสักการะบูชา ตุงจึงมีประโยชน์อย่างมากในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามาสู่สังคมล้านนามากมาย ทำให้วิถีชีวิตของคนล้านนายุคใหม่ห่างไกลจากวัดมากขึ้น ส่งผลให้ความเชื่อในเรื่องของการทำบุญสร้างกุศลให้แก่ตนเองและครอบครัวลดน้อยลง ทำให้ประเพณีการทำตุงลดน้อยลงตามไปด้วย ผู้คนส่วนใหญ่เมื่อเห็นตุงแล้วก็ไม่ทราบถึงความหมายของการนำไปใช้¹ เพียงแต่มองเป็นสิ่งของประดับเพื่อความสวยงามเท่านั้น

ประการต่อมาชาวล้านนาในอดีตจะนำตุงไปใช้ประโยชน์เพื่อถวายอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วเพื่อจะได้พ้นจากวิบากกรรม โดยการจับหางตุงให้ดวงวิญญาณไปสู่สวรรค์ ดังนั้นชาวล้านนาจึงนิยมประดิษฐ์ตุงหลากหลายลักษณะด้วยความตั้งใจ เพื่อแสดงถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ เช่น ตุงชัย ตุงบอก ตุงค้ำ ตุงสามหาง ตุงแดง ฯลฯ ซึ่งในปัจจุบันตุงบางชนิดอาจจะพบเห็นได้ยาก ได้แก่ ตุงสามหาง เนื่องจากปัจจุบันผลิตในรูปของการค้ามากขึ้น ส่วนใหญ่ผู้ซื้อจะนิยมนำตุงไปประดับบ้าน โรงแรม ร้านอาหาร และทำเป็นของชำร่วย ทำให้ร้านค้าไม่นิยมจำหน่ายตุงสามหางเพราะถือว่าเป็นตุงอวมงคล² ผู้ซื้อสามารถสั่งตุงสามหางได้เฉพาะที่ร้านโรงศพเท่านั้น

ประการที่สาม ในอดีตสังคมล้านนามีการนำตุงชัยไปประดับตกแต่งบริเวณหน้าวัดในงานเทศกาลทำบุญตลอดจนทางเข้าวัดเรียงรายกันไปอย่างสวยงาม เพื่อเป็นเครื่องหมายบ่งบอกว่าสถานที่แห่งนั้นกำลังมีงานหรือพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียงและผู้สัญจรไปมาทราบว่าวัดนั้นๆจะมีการเฉลิมฉลองถาวรวัตถุ ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังคงพบเห็นอยู่ได้ทั่วไปในแถบล้านนา

¹ บัวไหล คณะปัญญา. (2548, 18 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ประภากร ทองสุก, ที่บ้านพัก.

² อิศริย์ ใจมุข. (2548, 18 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ประภากร ทองสุก, ที่ร้านถักรัษฎา โคมล้านนา.

แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปหาซื้อตามร้านค้าที่จำหน่ายตุ๊กตามากกว่าจะกระทำขึ้นมาเองเหมือนเมื่อครั้งในอดีต และบางคนยังเข้าใจผิดคิดว่าคนที่ไม่ได้บวชเรียนหรือไม่มีคาถาอาคมไม่สามารถประดิษฐ์ตุ๊กได้ ทำให้ความเข้าใจจุดประสงค์ของการใช้ตุ๊กตลดลงอย่างเห็นได้ชัดในปัจจุบัน

ประการที่สี่ ในปัจจุบันได้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปในหมู่บ้านของชาวล้านนา ทำให้ชาวบ้านที่เคยผลิตตุ๊กเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของตุ๊กให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของผู้ซื้อ² เพื่อไปประดับตกแต่งตามอาคาร บ้านเรือน โรงแรม ร้านค้า ทำให้มีการทำตุ๊กขึ้นเป็นการค้ามากขึ้น และนับวันคนที่ทำตุ๊กตามแบบประเพณีดั้งเดิมก็เริ่มหายลงไปเรื่อยๆ เด็กรุ่นหลังไม่ค่อยนิยมที่จะฝึกทำกัน หากเป็นเช่นนี้ต่อไป อนาคตของตุ๊กก็คงหายไปจากชาวล้านนาได้

ประการสุดท้าย ในปัจจุบันคนรุ่นหลังมักไม่ค่อยสนใจเหตุผลในการทำตุ๊กกันมากนัก เนื่องจากการสร้างตุ๊กค่อนข้างใช้ความพิถีพิถัน และใช้เวลามาก ผู้ทำต้องมีความตั้งใจจริงรวมถึงมีพรสวรรค์ในการสร้างด้วย จึงทำให้ช่างที่มีฝีมือในด้านนี้นี้น้อย การสร้างตุ๊กจึงไม่แพร่หลายในวงกว้าง นอกจากนี้การสร้างตุ๊กยังไม่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นลูกหลานชาวล้านนาจึงไม่มีความรู้ ผู้ที่สนใจการสร้างตุ๊กมีจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มเท่านั้น เช่น ผู้ที่คลุกคลีกับผู้เฒ่า ผู้แก่ ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในด้านการทำตุ๊กก็จะสามารถได้รับความรู้ในด้านนี้มากกว่าผู้ที่อยู่ห่างไกลจากผู้รู้ ขณะเดียวกันคนรุ่นใหม่ที่สนใจในเรื่องการสร้างตุ๊กต้องพยายามศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองเรียกว่า ต้องอาศัยความสนใจพิเศษเฉพาะบุคคลเป็นหลักจึงจะสามารถเข้าใจและถ่ายทอดสู่สังคมต่อไป³

จะเห็นว่าการใช้ประโยชน์ของตุ๊กได้เปลี่ยนแปลงไปมากโดยในปัจจุบันตุ๊กถูกผลิตขึ้นมาเพื่อการค้าขาย จำหน่ายตามความต้องการของท้องตลาด คนรุ่นใหม่และคนต่างถิ่นที่ซื้อตุ๊กไปส่วนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจในหน้าที่การใช้สอย และวัตถุประสงค์แห่งการใช้ตุ๊ก ส่วนมากจะซื้อตุ๊กไปเพื่อการประดับประดา ตกแต่งตามอาคารบ้านเรือน ร้านค้า ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า โรงแรม แม้กระทั่งในคลับไนบาร์ บางคนก็นำตุ๊กไปประดับประดาบนเวทีประกวดนางงาม นำตุ๊กไปแห่ในงานประกวดนางนพมาศ ใช้แห่ในขบวนพาเหรดในการแข่งขันกีฬา หรือต้อนรับอาคันตุกะที่มาเยือนประเทศ ซึ่งผู้รู้บางคนถือว่าผิดไปจากวัตถุประสงค์เดิมของการทำตุ๊ก เป็นการทำลายคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาไป แต่ถ้ามองในอีกด้านหนึ่งก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีในแง่ที่ว่าทำให้ตุ๊กเป็นที่รู้จัก

¹ ประเสริฐ มหามิตร. (2548, 21 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดยประภากร ทองสุข, ที่บ้านพัก.

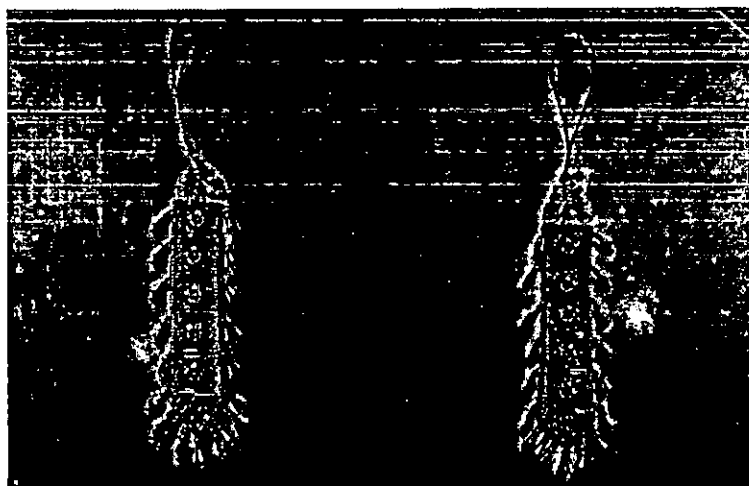
² จุ่ม เตปิน. (2548, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ประภากร ทองสุข, ที่ร้านอุ้ยจุ่มตุ๊กล้านนา.

³ ตุ๊กกับความเชื่อที่ประยุกต์สู่ชีวิตประจำวัน. (2541, 22-28 มิถุนายน). ไทยล้านนา. หน้า 13-14.

แพร่หลายมากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ และช่วยสืบทอดศิลปะดั้งเดิมของล้านนาให้คงอยู่ต่อไปในอนาคตด้วย

ภาพประกอบ 18 รูปแบบของตุ้มสมัยใหม่ที่นิยมนำไปประดับตกแต่งอาคาร
ที่มา : ร้านอุ้ยจ๋มตุ้มล้านนา. (2548). (ภาพถ่าย).

ภาพประกอบ 19 รูปแบบของตุ้มเงิน ตุ้มทอง สมัยใหม่ที่ทำเป็นพวงกุญแจ
ที่มา : ตุ้มเงิน ตุ้มทอง ร้านณัฐนิชา โคมล้านนา จ.เชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

ภาพประกอบ 20 การนำตุงไปประดับ ตกแต่งตามอาคาร
ที่มา : ตุงประดับที่พบตามอาคาร จังหวัดเชียงใหม่. (2548). (ภาพถ่าย).

ด้วยเหตุนี้การสืบสานวัฒนธรรมเกี่ยวกับตุงจึงเปลี่ยนไปตามคติความเชื่อเดิม จากอดีตที่ชาวล้านนาสร้างตุงเพื่อเป็นการแสดงถึงอันิสต์ความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและผู้ที่เกี่ยวข้องไปแล้ว มาเป็นการนำตุงมาประดับประดาตกแต่งสถานที่จัดงานต่างๆ หรือใช้ในขบวนแห่เพื่อให้เกิดความสวยงาม ซึ่งหากมองโลกในแง่ดีก็ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ อีกทั้งยังช่วยเผยแพร่งานศิลปะของล้านนา ตลอดจนงานทางศาสนาให้รู้จักอย่างแพร่หลายออกไปอีก¹ โดยชาวล้านนาในปัจจุบันนอกจากจะอนุรักษ์โดยการนำตุงทุกเทศกาลทำบุญแล้ว ยังมีการนำตุงไปใช้ในขบวนแห่ ดังเช่น ขบวนแห่ตุงของชาวเชียงราย ในวันที่ 21 ตุลาคมของทุกปี ซึ่งเป็นขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดขบวนหนึ่งของประเทศไทย² หรืองานแห่ตุงหลวงขึ้นพระธาตุช่อแฮ ของจังหวัดแพร่ ซึ่งทั้งสองงานจะมีตุงหลากสีที่ชาวบ้านนำมาประดับในริ้วขบวน ล้วนบ่งบอกให้เห็นถึงการเฉลิมฉลอง และความเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น

¹ลุงสิงห์แก้วเล่าขานตำนานตุง. (2542, 25 มีนาคม). ไทยนิวส์. หน้า 15.

²จีนีลักษณ์. (2535, 19 ตุลาคม). "ตุลาคม" เดือนที่มีความหมายต่อคนไทยทั้งชาติ. เชียงใหม่นิวส์.

บทที่ 5

บทสรุป

ตุ้งล้านนามีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน กำเนิดขึ้นมาพร้อมกับความเชื่อของวัฒนธรรมท้องถิ่นและพิธีกรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่ดั้งเดิม การใช้ตุ้งของชาวล้านนามีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลหรือตำนานต่างๆของล้านนา อาทิเช่น ตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานเชียงใหม่ ตำนานของชาวไทยใหญ่ ตำนานพระไตรปิฎกชคสูตร และตำนานในคัมภีร์ไบเบิลจากวัดต่างๆ ในดินแดนล้านนาเรื่องราวของตุ้งที่ปรากฏในตำนานและหลักฐานต่างๆ ล้วนแสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อในการสร้างตุ้งเกิดขึ้นมานานแล้ว โดยสื่อออกมาเป็นถ้อยคำเล่าสืบต่อกันมา และภายหลังได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้โดยปราชญ์ชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่น ผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง อบรมสั่งสอนต่อกันมาเพื่อสร้างความเชื่อและความศรัทธาในการสร้างตุ้งที่ชนรุ่นหลังได้ช่วยกันสืบสานถ่ายทอดกันต่อมา

ตุ้งล้านนามีรูปแบบหลากหลาย ทั้งมีลักษณะรูปทรงและรายละเอียดของวัสดุตกแต่งแตกต่างกันไปตามความเชื่อและพิธีกรรม ตลอดจนความนิยมในแต่ละท้องถิ่น ชาวล้านนาได้จำแนกตุ้งตามการใช้งานเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ตุ้งประดับ ตุ้งที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ตุ้งที่ใช้ประกอบการเทศน์ และตุ้งที่ใช้เป็นพุทธบูชา ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ถึงแม้ว่าตุ้งจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันแต่ชาวล้านนาส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างตุ้งคล้ายคลึงกัน โดยชาวล้านนาจะทำตุ้งเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สร้างบุญกุศลให้ตนเองและอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อจะได้พ้นจากเวรกรรมและได้ขึ้นสวรรค์ นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นในการประดับประดาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ เพื่อการเฉลิมฉลอง การสะเดาะเคราะห์ และอีกเหตุผลหนึ่งของการสร้างตุ้งก็เพื่อขจัดภัยพิบัติต่างๆให้หมดไป โดยเฉพาะภัยที่เชื่อว่าจะเกิดจากภูติผี ปีศาจ หรือบาปกรรม อีกทั้งยังใช้ในพิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ เช่น พิธีสืบชะตา งานปอยหลวง หอดกฐิน และงานเทศกาลสงกรานต์ ตลอดจนการใช้ในทางไสยศาสตร์เพื่อทำเสน่ห์บูชาผีสงเทวดา

ความเชื่อเกี่ยวกับการทำตุ้งทำให้ชาวล้านนาทุกชนชั้นนิยมสร้างตุ้งตามฐานะทางสังคมของเจ้าของพิธี พื้นฐานความเชื่อ ลักษณะของวัสดุและความสามารถของคนในท้องถิ่นในการนำเอาวัสดุที่มีมาประดับตุ้งโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ การที่ชาวล้านนาทำตุ้งมาใช้ในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรมต่างๆนั้น เพราะมีความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา และความเชื่อทางไสยศาสตร์ การใช้ตุ้งในงานประเพณีมีความเชื่อว่าเป็นพุทธบูชา เป็นสัญลักษณ์แสดงอาณาเขตหรือบริเวณอันเป็นมงคลและเป็นอานิสงส์ให้แก่ตัวเองไปในภพหน้า ส่วนการใช้ตุ้งในการประกอบพิธีกรรมก็เพื่อทำให้เกิดความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ทำให้หายจากโรคภัย เพื่อความสามัคคีของหมู่

คณะ หรือเพื่อเป็นการแสดงความรัก ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ จะเห็นได้ว่าประเพณีและพิธีกรรมของชาวล้านนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก กล่าวได้ว่าตุงเป็นสัญลักษณ์แห่งวัฒนธรรมล้านนา ที่ยังผูกพันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากตุงมีบทบาทสำคัญต่อคติความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวล้านนาตั้งแต่เกิดจนตาย และยังเชื่อไปจนถึงชาติหน้าด้วย นอกจากนี้ตุงยังถือว่าเป็นศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาอีกด้วย

ในอดีต ตุงถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมสำคัญของแต่ละชุมชนในดินแดนล้านนา เนื่องจากชาวล้านนามีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงจะทำตุงอย่างปราณีตสวยงาม โดยทำตุงขึ้นมาเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และมาใช้เป็นเครื่องสักการะบูชาในพิธีกรรมต่างๆ แต่ในปัจจุบันตุงถูกผลิตขึ้นมาเพื่อการค้าขายกันเป็นส่วนใหญ่ วัตถุประสงค์ในการใช้ตุงจึงเปลี่ยนไป จากเดิมที่นำตุงไปเป็นเครื่องสักการะบูชา ถวายทานและการประกอบพิธีกรรม ได้เปลี่ยนเป็นการนำตุงไปประดับตามบ้านเรือน ตามโรงแรม ร้านค้า ห้างสรรพสินค้า บนเวทีประกวดนางงาม และแม้กระทั่งในคลับ บาร์ ก็มีให้เห็นโดยทั่วไป แนวโน้มการใช้ประโยชน์ของตุงในปัจจุบันจึงเปลี่ยนไป เนื่องจากบรรดาหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน นิยมใช้ตุงประดับสถานที่จัดงานต่างๆ เพื่อความสวยงาม ดังนั้นหากไม่มีการอนุรักษ์และศึกษารูปแบบคติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุงให้เข้าใจต้องแท็ก่อนนำไปใช้แล้ว อนาคตการใช้ตุงในพิธีกรรมต่างๆตามแบบแผนวัฒนธรรมเดิม อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้พร้อมกับเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

ดังนั้นชาวล้านนาในปัจจุบันจึงควรหันมาร่วมมือกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในการสร้างตุงนี้ไว้ให้คงอยู่กับอนุชนรุ่นหลัง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ หน่วยงานทางการศึกษา ควรทำหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนในการอนุรักษ์การใช้ตุงตามความเชื่อทางด้านศาสนา โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ จัดพิมพ์ในรูปแบบสื่อของหนังสือ เอกสาร เพื่อการศึกษา ค้นคว้าและจัดกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์เรื่องตุง เช่น การประกวดการทำตุง การสาธิต การแสดงนิทรรศการ ผ่านสื่อมวลชนสาขาต่างๆ ทั้งในงานระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ จัดฝึกอบรมการทำตุงแก่ประชาชน นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และผู้ที่สนใจ ให้กว้างขวางและครอบคลุมทุกพื้นที่ พิพิธภัณฑ์ หรือแหล่งเรียนรู้เรื่องตุงในท้องถิ่นควรบรรจุเรื่องการใช้ตุงในงานประเพณีหรือการประกอบพิธีกรรมต่างๆในแนวทางที่ถูกต้องไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกกระบวนโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

ในปัจจุบันนี้จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีโครงการ "โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา" จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในแขนงต่างๆ รวมถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับตุงด้วย โดยรวบรวมผู้รู้ ช่างพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนล้านนา มาศึกษารวบรวมข้อมูล แล้วทำออกมาในรูปของตำรา มีการจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้นให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา นับเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในการสร้างตุงได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กรมศิลปากร. (2510). *รามเกียรติ์*. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ.

_____. (2515). *ลิลิตเดลงพ่าย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ศิลปาบรรณาการ.

กิตติกร ดาวพิเศษ; จุฬารักษ์ ชินะผา; และอาทิตย์ จารุจินดา. (2539). *ดุงทางภาคเหนือของไทย*.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.

คงเดช พรหมยา. (ม.ป.ป.). *ดุงพระเจ้าสิบชาติ*. เชียงใหม่: ม.ป.พ.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2539). *พระบาทสมเด็จพระ*

พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชจักรีวงศ์กับนครเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง.

โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา ปริวรรตและการวิเคราะห์เนื้อหา. (2545). เชียงใหม่: ม.ป.พ.

ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). *ดุงมรดกแผ่นดินล้านนา*. กรุงเทพฯ: ที เจ เจ.

ชยันต์ วรรณะภูติ. (2528). *อานิสงคทานทุง*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทองคำดี ปรางค์วัฒนากุล. (2540). *สืบสานล้านนา*. เชียงใหม่: บี เอส การพิมพ์.

นรินทร์ ชมเพชร. (2548). *สืบสานตำนานล้านนา: อานิสงคีย์เป็ง*. เชียงใหม่: ม.ป.พ.

นริภ. (2545). *ข้าวออกดอกไม่บาน*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

ประจวบ เข้มผู้ช่วย. (2543). *ศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.

ประยูร พิศนาคะ. (2514). *ธงในทิเบต ทิเบตเมืองลับแล*. ม.ป.พ.

พ. นิรันตร์ อภิวิฑูมโน. (2547). *ดุงล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน*. เชียงใหม่: อนุพงษ์การพิมพ์.

พิศาล ทิพารัตน์. (2529). *ดุง ธง คำข่อน ตะขุ่น*. (เอกสารรวมบทความประกอบการสัมมนา).

เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่.

มณี พยอมยงค์. (2529). *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์.

มณี พยอมยงค์; ศิริรัตน์ อาสนะ. (2538). *เครื่องสักการะในล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์.

มาลา คำจันทร์. (2544). *หอมกลิ่นแผ่นดินเกิด*. เชียงใหม่: โฮงเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ*

เล่ม 6. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

ยุพร แสงทักษิณ. (2530). *ธงไทย*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

วิทยาลัยครูเชียงใหม่. (2534). *ศิลปวัฒนธรรมล้านนา*. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2538?). *บทความเรื่องตุง(ทุง)*. (เอกสารรวบรวมเรื่องตุง). เชียงใหม่: ม.ป.พ.

ศรีเลา เกษพรหม. (2544). *ประเพณีชีวิตคนเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สงวน โชติสุขรัตน์. (2509). *ประเพณีไทยภาคเหนือ*. เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สิงห์แก้ว มโนเพชร. (2529). *ตุงกระดาศ*. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่.

_____. (2537). *ประวัติตำนานตุง*. (เอกสารรวบรวมเรื่องตุง). เชียงใหม่: ม.ป.พ.

สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2523). *โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา*. เชียงใหม่: มิตรนราการพิมพ์.

สิริกร ไชยมา. (2544). *ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตของชาวล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2.แพร่: หจก.แพร่ไทย
อุตสาหกรรมพิมพ์.

สุภัตรา กิตวงศ์. (2538). *ประเพณีเมืองเหนือ*. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมโรงเรียนสันกำแพง อำเภอ
สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.

แสง มนวิฑูร. (2508). *ตุง*. ในหนังสือ *ผลงานศพนายนกยูง พงษ์สามารถ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

อภิธาน สมใจ. (2541). *งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลักษณ์คู่ไม้ศพ*. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์.

บทความจากวารสาร

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2533, 12 ตุลาคม). พระธาตุดอยตุง. *ศิลปวัฒนธรรม*. 11(12): 52 – 58.

วิทย์ พงศ์พนิตานนท์. (2533, 12 ตุลาคม). พระมหาชินธาตุเจ้าบดดอยตุง. *ศิลปวัฒนธรรม*.
11(12): 60 – 74.

ศักดิ์ รัตนชัย. (2532, เมษายน). ตุงช่อพญาอเจดีย์ทรายปีใหม่เมือง. *เสียงโยนก*. หน้า 5.

ศิวศิษฐ์ บุญโยรส. (2535). ตุง. *วารสารปันนา*. (8): 38.

ฉันทม บุญฤทธิ์. (2535, 29 ธันวาคม). ตุง. *วารสารครูเชียงใหม่*. หน้า 5.

บทความจากหนังสือพิมพ์

จีนีลักษณ์. (2535, 19 ตุลาคม). ตุลาคม เดือนที่มีความหมายต่อคนไทยทั้งชาติ. *เชียงใหม่นิวส์*.
หน้า 5.

_____. (2537, 16 มิถุนายน). "ตานตุง" วัฒนธรรมของชาวล้านนาที่ควรแก่การอนุรักษ์.
เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

ตุง. (2537, 3 เมษายน). *ไทยนิวส์*. หน้า 11.

ตุงกับความเชื่อที่ประยุตส์ชีวิตประจำวัน. (2541, 22-28 มิถุนายน). *ไทยล้านนา*. หน้า 13-14.

ตุงบันไดสู่สวรรค์หลังความตาย. (2541, 21 ธันวาคม). *เชียงใหม่นิวส์*. หน้า 5.

ทรงศักดิ์ ปรามศรีวัฒนากุล. (2542, 13 กุมภาพันธ์). ขึ้นท้าวทั้งสี่ พิธีกรรมและความเชื่อของคนเมือง.
เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

_____. (2542, 15 เมษายน). ประเพณีทานตุงในล้านนา. *ไทยนิวส์*. หน้า 8.

ธนวัจน์ โกมลรัตน์. (2538, 29 มกราคม). วัฒนธรรมล้านนาไทย. *ข่าวสยาม*. หน้า 5.

นิคม พรหมมาเทพย์. (2539, 12 มีนาคม). แดง ตุงล้านนา : ภูมิปัญญาเตือนอุบัติภัย. *ไทยนิวส์*.
หน้า 3.

เพ็ญระมิงค์. (2537, 5 ตุลาคม). ตุง. *เชียงใหม่นิวส์*. หน้า 5.

รักษาภรณ์ จายใจ; และอมรรรัตน์ ศรีพฤกษ์. (2539, 6 เมษายน). "ตุง" เอกลักษณ์ล้านนาไทย.
ไทยนิวส์. หน้า 9.

ลุงสิงห์แก้วเล่าขานตำนานตุง. (2542, 25 มีนาคม). *ไทยนิวส์*. หน้า 15.

ศิริพร เชื้อเมืองพาน; และสุธีพร พิกุล. (2537, 3 เมษายน). ตุงสัญลักษณ์ความเชื่องาน
ประเพณีของชาวล้านนา. *ไทยนิวส์*. หน้า 11.

สมฤทธิ ชัยพลังฤทธิ์. (2537, 30 มีนาคม). "ตุง" เอกลักษณ์พิเศษของชาวล้านนาไทย.
เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

_____. (2537, 31 มีนาคม). ความหมายของตุงในความเชื่อของชาวล้านนา. *เชียงใหม่นิวส์*.
หน้า 5.

สืบชะตาเชียงใหม่ งานประเพณีโบราณ. (2542, 27 พฤษภาคม). *ไทยนิวส์*. หน้า 16.

สุจริต วงศ์พิชฌมณี. (2537, 4 ธันวาคม). ประเพณีการทานตุง(ธง). *ข่าวสยาม*. หน้า 5.

สุทัศน์ ศิลปปัญญา. (2538, 10 มกราคม). ความหมายล้าลึกบนผืนผ้า. *มติชน*. หน้า 6.

หมึกสีน้ำเงิน. (2542, 12 กุมภาพันธ์). ประเพณีสืบชะตาความเชื่อของคนเมือง. *เชียงใหม่นิวส์*.
หน้า 5.

หมึกสีน้ำเงิน. (2542, 13 กุมภาพันธ์). ขึ้นท้าวทั้งสี่พิธีกรรมและความเชื่อของคนเมือง. เชียงใหม่นิวส์.
หน้า 5.

_____. (2542, 20 กุมภาพันธ์). อาณัติการกำหนดความเชื่อของคนเมือง. เชียงใหม่นิวส์.
หน้า 5.

_____. (2542, 9 ตุลาคม). ลุงสิงห์แก้ว มโนเพชร ปรมาจารย์ผู้ทำตุง-โคมแห่งล้านนา.
เชียงใหม่นิวส์. หน้า 5.

เอกสารประกอบนิทรรศการ

จิราติ สันติยศ. (2546). เครื่องสักการะประเพณีปีใหม่เมือง. (เอกสารประกอบนิทรรศการ).

เชียงใหม่: อาคารรัศมีทัศนาศิลปะ พิพิธภัณฑสถานพระตำหนักดารารัศมี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2546, 21 – 31 พฤษภาคม). ตุงความสำคัญในวัฒนธรรมล้านนา. (เอกสารประกอบ
นิทรรศการ). เชียงใหม่: อาคารรัศมีทัศนาศิลปะ พิพิธภัณฑสถานพระตำหนักดารารัศมี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่. (2537). ตุงล้านนา. (เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่อง
ในวันอนุรักษ์มรดกไทย. เชียงใหม่: ม.ป.พ.

วัสดุสื่อโสตทัศนประเภทแผ่นซีดี

สารคดีส่งเสริมความรู้ชุดภูมิปัญญาพื้นถิ่น ตอนตุงล้านนา. (2546). (ซีดี). เชียงใหม่: โรงเย็บสืบสาน
ภูมิปัญญาล้านนา.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น. (2546). ตุง. สืบค้นเมื่อ 29 เมษายน 2546, จาก

<http://www.stjohn.ac.th/Department/info/tung.html/>

ล้านนาของคนล้านนา. (2546). หัตถกรรมล้านนา: ตุง. สืบค้นเมื่อ 29 เมษายน 2546, จาก

<http://elanna.chiangmai.ac.th/hand8.htm/>

วิทยานิพนธ์และรายงานการศึกษาวิจัย

- ชั้นทอง สุทนต์. (2548). *ตุงและความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ตุงในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรม: กรณีศึกษาในจังหวัดแพร่*.แพร่: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. ถ่ายเอกสาร.
- ชุติมา สุภาพ. (2530). *การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบตุงกระด้างที่พบในจังหวัดลำปาง*: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ชูชาติ งานดี. (2547). *การศึกษาวិเคราะห์ภูมิปัญญาของช่างท้องถิ่นเรื่อง"ตุง"ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย: ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ดวงพร โกมินทร์. (2535). *ตุงในศาสนสถาน: รายงานหลักสูตรศิลปบัณฑิต*. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วรรณ คำปวนบุตร. (2538). *การศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมของลวดลายของตุงและช่างทำตุง ในจังหวัดเชียงใหม่: รายงานหลักสูตรศิลปบัณฑิต*. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- สุรัชย์ คำสุ. (2543). *ตุงไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา: รายงานหลักสูตร ศิลปบัณฑิต*. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- อังศุมาลิน ทวีสวัสดิ์. (2536). *ตุงล้านนา: รายงานกระบวนการวิชาการศึกษาเฉพาะเรื่อง*. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.

การสัมภาษณ์

- จุ่ม เตปิน. (2548, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดยประภากร ทองสุก, ที่ร้านอุ้ยจุ่มตุงล้านนา.
- บัวไหล คณะปัญญา. (2548, 18 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดยประภากร ทองสุก, ที่บ้านพัก.
- ประเสริฐ มหามิตร. (2548, 21 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดยประภากร ทองสุก, ที่บ้านพัก.
- อิสริย์ ใจมุข. (2548, 18 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดยประภากร ทองสุก, ที่ร้านณัฐนิชาโคมล้านนา.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์การศึกษาเรื่องการสร้างตุงของล้านนา

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

- 1.1 ชื่อ/ฉายา.....นามสกุล.....
- 1.2 วัน เดือน ปีเกิด วันที่.....เดือน.....พ.ศ.อายุ.....ปี
- 1.3 ที่อยู่เลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
- 1.4 อำเภอ.....จังหวัด.....
- 1.5 ภูมิลำเนาเดิม.....
- 1.6 การศึกษา.....
- 1.7 ศาสนา.....
- 1.8 อาชีพ.....

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับชนิดและลักษณะของตุง

2.1 ตุงที่ท่านรู้จักมีกี่ชนิด ตุงอะไรบ้าง ลักษณะเป็นอย่างไรและใช้ในโอกาสไหน

- (1) ชื่อตุง.....
ลักษณะของตุง.....
โอกาสหรืองานที่ใช้ตุงชนิดนี้.....
- (2) ชื่อตุง.....
ลักษณะของตุง.....
โอกาสหรืองานที่ใช้ตุงชนิดนี้.....
- (3) ชื่อตุง.....
ลักษณะของตุง.....
โอกาสหรืองานที่ใช้ตุงชนิดนี้.....
- (4) ชื่อตุง.....
ลักษณะของตุง.....
โอกาสหรืองานที่ใช้ตุงชนิดนี้.....
- (5) ชื่อตุง.....
ลักษณะของตุง.....
โอกาสหรืองานที่ใช้ตุงชนิดนี้.....

2.2 ท่านทำหรือผลิตตุ้งได้หรือไม่.....ถ้าได้มีตุ้งชนิดไหนบ้างที่ท่านทำได้อย่างชำนาญ

(1) ชื่อตุ้ง.....(2) ชื่อตุ้ง.....

(3) ชื่อตุ้ง.....(4) ชื่อตุ้ง.....

(5) ชื่อตุ้ง.....(6) ชื่อตุ้ง.....

(7) ชื่อตุ้ง.....(8) ชื่อตุ้ง.....

2.3 ท่านได้ถ่ายทอดการทำตุ้งให้แก่ใครบ้าง.....โดยวิธีใด

(1) ชื่อคนหรือกลุ่มคนที่ท่านได้ถ่ายทอดให้.....

.....

(2) วิธีการถ่ายทอด ทำอย่างไร.....

.....

ตอนที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการสร้างตุ้งเป็นส่วนประกอบ

3.1 ประเพณีและพิธีกรรมที่ใช้ตุ้ง

(1) ชื่อประเพณีที่ใช้ตุ้ง.....

ตุ้งที่ใช้.....

ความเชื่อในการใช้ตุ้ง.....

(2) ชื่อประเพณีที่ใช้ตุ้ง.....

ตุ้งที่ใช้.....

ความเชื่อในการใช้ตุ้ง.....

(3) ชื่อประเพณีที่ใช้ตุ้ง.....

ตุ้งที่ใช้.....

ความเชื่อในการใช้ตุ้ง.....

(4) ชื่อประเพณีที่ใช้ตุ้ง.....

ตุ้งที่ใช้.....

ความเชื่อในการใช้ตุ้ง.....

(5) ชื่อประเพณีที่ใช้ตุ้ง.....

ตุ้งที่ใช้.....

ความเชื่อในการใช้ตุ้ง.....

3.2 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในการใช้ประโยชน์ของตงจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณในความร่วมมือเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้
 ประภากร ทองสุก

ภาคผนวก ข.

ภาพประกอบการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ อาจารย์ประเสริฐ มหามิตร
บ้านเลขที่ 140 หมู่ 2 ตำบลร่องกาศ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

การสัมภาษณ์ นางจุ่ม เตปิน
บ้านเลขที่ 89/6 ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

การสัมภาษณ์ ครูสอนการทำตุ๊ก

โฮงเขียนสืบสานภูมิปัญญา 35 ถนนรัตนโกสินทร์ ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การสัมภาษณ์ นางอิสริย์ ใจมุข

บ้านเลขที่ 83/4 ถนนเมืองสาทร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวประภากร ทองสุก
วันเดือนปีเกิด	3 พฤษภาคม 2514
สถานที่เกิด	อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	333/120 ซอยอากาศิรมย์ ถนนรัชดาภิเษก32 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระดับประถมศึกษา
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2532	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จาก โรงเรียนนารีรัตน์ จังหวัดแพร่
พ.ศ.2537	กศ.บ. (สังคมศึกษา) จาก มหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ.2548	กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ